

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

LYGINAMOSIOS POLITIKOS MAGISTRO PROGRAMA

Aurelija Laurušonytė
II kurso studentė

**VALSTYBĖ, INDĖNŲ BENDRUOMENĖS IR SOCIALINIAI
JUDĖJIMAI LOTYNŲ AMERIKOJE: ANDŲ REGIONO ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc.dr. Vladas Sirutavičius

Vilnius, 2008

Bakalauro/magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Bakalauro/magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Valstybė, indėnų bendruomenės ir socialiniai judėjimai Lotynų Amerikoje: Andų regiono analizė* yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Aurelija Laurušonytė

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Laurušonytė, A.. Valstybė, indėnų bendruomenės ir socialiniai judėjimai Lotynų Amerikoje: Andų regiono analizė: Lyginamosios politikos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas doc.dr. V.Sirutavičius. – V., 2008. – 67 p.

Reikšminiai žodžiai: indėnų judėjimai, Ekvadoras, Bolivija, Peru, valstybė, kultūrinė dimensija, institucinė skvarba, geografinė skvarba, politinių galimybių struktūros modelis.

Šiame darbe analizuojamos indėnų judėjimų Lotynų Amerikoje, konkrečiai Andų regione, iškilimo priežastys. Indėnų judėjimų iškilimas analizuojamas pasitelkiant valstybės formavimosi proceso kintamąjį, kuris šiame darbe suvokiamas kaip sudėtinis geografinės, institucinės ir kultūrinės skvarbos kintamasis.

Pateikiama politinių galimybių struktūros modelio, dominuojančio indėnų analizėse šiame regione, kritika; analizuojamas valstybės ir indėnų bendruomenių sąveika ir jos pokytis, indėno vieta nacionalinėje bendruomenėje; siūloma įvesti naują – istorinę valstybės formavimosi – dimensiją, kuri padeda išryškinti kultūrinę dimensiją.

TURINYS

ĮVADAS	2
I. TEORINIŲ MODELIŲ ANALIZĖ IR KRITERIJŲ IŠSKYRIMAS EMPIRINEI ANALIZEI	6
1.1. POS modelio analizė ir kritika.....	6
1.2. Valstybės kintamasis Vakarų ir Pokolonijinėje valstybėse	9
1.3. Pokolonijinės valstybės teritorinis ir institucinis prasiskverbimas.....	11
1.4. Pokolonijinių valstybių socialinė struktūra	14
1.5. Kriterijai indėnų judėjimų analizei Lotynų Amerikoje	16
II. VALSTYBĖS TERITORINIS IR INSTITUCINIS PRASISKVERBIMAS	18
2.1. Kolonijinės valdžios teritorinis ir institucinis prasiskverbimas.....	18
2.2. Pokolonijinė valstybė ir jos teritorinė dimensija	20
2.3. Pokolonijinės valstybės institucinis prasiskverbimas.....	23
2.3.1. Ekvadoras	24
2.3.2. Bolivija	28
2.3.3. Peru	31
2.4. Apibendrinimas apie valstybės geografinį ir teritorinį prasiskverbimą.....	34
III. INDĖNAI IR VISUOMENĖ: KULTŪRINĖ – IDEOLOGINĖ DIMENSIJA ..	37
3.1. Kolonijinė socialinė struktūra ir indėno vieta joje.....	37
3.2. Pokolonijinės visuomenės ir indėno sąryšis	39
3.3. Tautos formavimas ir indėno vieta nacionalizmo projektuose.....	43
3.3.1. Ekvadoras	44
3.3.2. Bolivija	46
3.3.3. Peru	47
3.4. Vidinė migracija ir jos poveikis indėnų bendruomenėms	49
3.4.1. Ekvadoras	50
3.4.2. Bolivija	52
3.4.3. Peru	54
3.5. Apibendrinimas dėl indėno vietos nacionalinėje bendruomenėje	56
IŠVADOS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60
SUMMARY	67

IVADAS

XX a. pabaigoje socialinių judėjimų spektras Lotynų Amerikoje tapo daug įvairesnis tiek veikėjų, tiek keliamų reikalavimų atžvilgiu: feministiniai, studentų, diktatūrų metu žuvusiųjų motinų judėjimai ir daugelis kitų. Šie judėjimai nuo ankstesniųjų, darbininkų ir valstiečių, skiriasi tuo, kad siekiama ne tik politinės galios, bet reikalaujama socialinės ir politinės erdvės saviraiškai, kultūrinio identiteto pripažinimui¹. Kita vertus, paraleliai egzistuoja ir tradiciniai, pvz. darbininkų, judėjimai. Šiame kontekste iškyla ir indėnų judėjimai, kurių pradžia dažniausiai datuojama nuo 1994 m. Meksikoje kilusio čiapių (*chiapas*) indėnų sukilimo. Indėnų bendruomenės tapo svarbiais politiniais ir socialiniais veikėjais ir Andų regione: nuo 1990 m indėnų protestai privertė atsistatydinti keturis Ekvadoro prezidentus; 1990 m. Bolivijoje indėnai iš Amazonės žygiavo į sostinę La Paz, išreikšdami taip protestą prieš vykdomą politiką; gatvių demonstracijos, surengtos Ekvadoro Indėnų Tautų Konfederacijos (CONAIE). Sėkmingai suorganizuoti indėnų bendruomenių protestai ne tik atkreipė nacionalinių politikų, bet ir tarptautinės bendruomenės dėmesį į indėnų bendruomenių problemas Lotynų Amerikoje. Šie pavyzdžiai atskleidžia naujas tendencijas politinėje Lotynų Amerikos sferoje – indėnų bendruomenių kaip svarbių socialinių ir politinių veikėjų iškilimą į viešąją sferą ir tapimą „matomais“.

Lotynų Amerikos indėnų judėjimų tapimas svarbiais nacionaliniais veikėjais susilaukė didelio analitikų dėmesio. Pirmiausia todėl, kad indėnų bendruomenių iškilimas į viešąją erdvę po penkerių amžių priespaudos kėlė nuostabą ir susidomėjimą. Neretai buvo manoma, kad jos jau seniai asimiliuotos ir nebeegzistuoja. Tai leido manyti, kad Lotynų Amerikoje etniniai lūžiai mažiau svarbūs nei Afrikoje ar Azijoje, o kartu tai atspindi ir didesnę šio regiono modernizacijos lygį: vieni teigė, kad lojalumą etninei grupei pakeitė lojalumas nacionalinei valstybei (liberalai), kiti - individų klasinės savimonės dominavimas (marksistai)². Antra, indėnų bendruomenių keliami reikalavimai ir jų organizacijų, politinių parijų veikla daro įtaką regiono valstybių politiniams, socialiniams, ekonominiams ir kultūriniais procesams.

¹ Fernando Calderón, Alejandro Piscitelli, José Luis Reyna, "Social Movements: Actors, Theories, Expectations". Knygoje Arturo Escobar, Sonia E. Alvarez (ed) *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, Democracy*. San Francisco: Westview Press, 1992, 23.

² Deborah J. Yashar, „Indigenous Politics and Democracy: Contesting Citizenship in Latin America“. Working Paper No. 238, 1997, 11. < <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/238.pdf>>, [Žiūrėta: 2007 10 15].

Indėnų judėjimų tyrimus galima suskirstyti į keletą grupių: Pirma, analizuojamas etninio identiteto politizavimo priežastys. Antra, koncentruojamasi ties indėnų judėjimų sąlygotais pokyčiais Lotynų Amerikos valstybėse, judėjimų transformaciją į politines partijas³, bandoma išryškinti jų reikalavimus ir pastarųjų suderinamumą su dabartine politine sistema, teritorinės – administracinės valstybės sąrangos pokyčius, pilietybės sampratos kitimą ir pan.

Šio *darbo objektas* yra indėnų judėjimų atsiradimas, todėl trumpai apžvelgsime literatūrą, aiškinančią etninio identiteto politizavimo priežastis Lotynų Amerikoje. Indėno identiteto iškilimo prigimtį ir pobūdį buvo bandoma aiškinti primordializmo, konstruktyvizmo ir instrumentalizmo teorijomis. Šių teorijų pagrindinė kritika – istorinės dimensijos ignoravimas. S.M.Saideman, David J. Lanoue⁴ etninio identiteto politizavimą aiškino politinio režimo tipo (demokratinis vs. autoritarinis) ir politinių institucijų (federalizmas/unitarizmas, rinkiminė sistema) kintamųjų pagalba. Indėnų judėjimų atsiradimas neretai siejamas ir su ekonominės padėties pokyčiais, taip juos suvokiant, kaip atsaką į pablogėjusią materialinę padėtį (ekonominis argumentas). Politinių galimybių struktūros modelis (*political oportunity structure - POS*) yra dominuojantis indėnų judėjimų analizėse pastaraisiais dešimtmečiais (Ramón Maíz, Deborah J. Yashar, Tanya Korovkin, José Antonio Lucero ir kt.). POS indėnų socialinių ir politinių judėjimų iškilimą pirmiausia sieja su struktūriniais veiksniais - pakitusiomis politinėmis aplinkybėmis (palankesnis tarptautinis kontekstas, (re)demokratizacija Lotynų Amerikoje XX a. 9 dešimtmetyje) ir to pasėkoje atsivėrusiomis naujomis galimybėmis, ir mezo lygmeniu – ankstesnių organizacinių tinklų egzistavimas. POS modelis paaiškina, kodėl indėnų judėjimai iškilo tam tikru laikotarpiu (atsako į klausimą *kada?*), tačiau nepaaiškina, kokios priežastys paskatino iškilti (neatsako į klausimą *kodėl?*). D.J.Yashar papildė POS modelį nauju kintamuoju – politinės pilietybės režimu ir teigė, kad pilietybės režimo kaita iš korporatyvistinio į neoliberalų paskatino etninių identitetų politizavimą. Kitaip sakant, pereinant nuo valstybės korporatyvizmo į

³ Plačiau žiūrėti: Donna Lee Van Cott, „Building Inclusive Democracies: Indigenous Peoples and Ethnic Minorities in Latin America“, *Democratization*, Vol. 12, No. 5, 2005, Margarita O'Donnell – Morales, „Establishing boundaries: Indigenous Nationalization in Latin America“, 3 skyrius iš Deborah J. Yashar, *Contesting Citizenship in Latin America: The Rise of Indigenous Movements and the Postliberal Challenge*. Cambridge University Press, 2005, Luis Tapia “Una Reflexión sobre la idea de Estado plurinacional” OSAL, No 22, 2007, Boaventura de Sousa Santos, “La reinención del Estado y el Estado plurinacional” OSAL, No 22, 2007, Roberta Rice, Donna Lee Van Cott “The Emerging and Performance of Indigenous Peoples’ Parties in South America: A Subnational Statistical Analysis”, *Comparative Political Studies*, Vol 39, No. 6, 2006.

⁴ S.M.Saideman, D.J. Lanoue, “Democratization, Political Institutions and Ethnic Conflict: A Pooled Time – Series Analysis, 1985 - 1998”. *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 1, 2002.

liberalią politinę sistemą, indėnų bendruomenės praranda socialinę valstybės teiktą paramą, o to pasekoje padidėjusi socialinė nelygybė riboja galimybes pasinaudoti suteiktomis pilietinėmis ir politinėmis teisėmis.

Reziumuojant pagrindinių autorių, analizuojančių indėnų judėjimų iškilimą Lotynų Amerikoje, darbus, galima teigti, kad nors iš dalies ir atsakoma į klausimą, *kodėl* kilo indėnų judėjimai (pilietybės režimo kaita), tačiau vis dėlto svarbiausiais kintamaisiais tampa organizacinių tinklų, patirties egzistavimas ir liberalios erdvės atsiradimas. Pastarieji du kintamieji, anot šių autorių, paaiškina, kodėl indėnų judėjimai kyla Ekvadore, Bolivijoje, Meksikoje ((re)demokratizacija) ir kodėl jie silpni Peru (Fujimori režimas, *Sendero Luminoso*). Tačiau abejonių kelia tai, kad Gvatemalos atveju, kaip ir Peru, XX a. II pusėje egzistavo prievartos atmosfera ir vėlyva demokratizacija, tačiau pirmojoje iškyla indėnų judėjimai, o Peru praėjus beveik dešimtmečiui nuo sugrįžimo į demokratiją, šių judėjimų nėra. Kita vertus, šis modelis neatsižvelgia ir į Lotynų Amerikos istorinės raidos bruožus.

Pagrindinis darbo klausimas – kokios priežastys lėmė, kad indėnų bendruomenės ir jų judėjimai tapo svarbiais nacionaliniais politiniais veikėjais XX a. pabaigoje? Darbo tikslas yra išanalizuoti veiksnius, kurie sąlygojo indėnų judėjimų atsiradimą Bolivijoje, Ekvadore, ir kodėl šie judėjimai daug silpnesni Peru. Indėnų⁵ judėjimų iškilimas darbe traktuojamas kaip mobilizavimasis etninio identiteto pagrindu (indėnų nacionalinių organizacijų, politinių partijų egzistavimas) ir etninių – kultūrinių reikalavimų išskėlimas.

Pagrindinis darbo argumentas – valstybės formavimosi procesas, kuris neįtraukia indėnų bendruomenių ir jų kultūrinių praktikų, sąlygoja indėnų judėjimų atsiradimą. Valstybės formavimosi kintamasis suvokiamas kaip sudėtinis geografinės, institucinės ir kultūrinės skvarbos kintamasis. Valstybės prasiskverbimas gali skirtis šiose trijose dimensijose ir jų tarpusavio sąveika gali turėti įtakos socialinių ir etninių judėjimų iškilimui. Iškeliama šie uždaviniai:

- Išanalizuoti POS modelį ir jo kritika;

⁵ Anglų ir ispanų kalboje naudojami du skirtingi žodžiai: *indigenous ir indian* (ang.) bei *indígenas ir indio* (isp.). Šiame darbe naudojamas viena “indėno” sąvoka. Abi sąvokos homogenizuoja etninių grupių įvairovę Lotynų Amerikoje. Tačiau gali išskirti tam tikru bendrus visoms indėnų bendruomenėms bruožus: kultūrinės praktikos, kalba, bendruomenės svarba, ryšys su gamta – *vivir para la tierra y no vivir de la tierra* (gyventi žemei, o ne iš žemės). Kita vertus, neegzistuoja bruožų, elementų, charakteristikų sąrašas, kuris padėtų atskirti indėnus nuo ne indėnų, todėl dažniausiai naudojamas savi-identifikacijos kriterijus. Darbe indėnai suvokiami kaip iki kolonializmo pradžios kontinente gyvenusios bendruomenės ir jų palikuonys, kurie išlaikė tam tikrus kultūrinius elementus ir praktikas

- Apžvelgti pagrindines teorijas ir išsiskirti kriterijus empirinei analizei;
- Išanalizuoti, kaip kito valstybės – indėnų bendruomenių sąveika ir jos pobūdis (geografinė ir institucinė skvarba);
- Išanalizuoti, kokią vietą nacionalinėje bendruomenėje užima indėnų bendruomenės (kultūrinė – ideologinė skvarba).

Darbo struktūra atspindi išsikeltus uždavinius. Pirmoje darbo dalyje pristatomas POS modelis ir jo kritika, apžvelgiama pokolonijinės valstybės formavimosi specifika ir išskiriami kriterijai empirinei analizei. Antroje ir trečioje dalyse analizuojami Ekvadoro, Bolivijos ir Peru atvejai. Šie atvejai pasirinkti dėl struktūrinių aplinkybių panašumo: istorinė patirtis, ekonomikos modelių panašumas, socialinės struktūros tapatumas, pagrindinių indėnų grupių *aymara* ir *quechua* egzistavimas. Šios Andų valstybės pasižymi indėnų gyventojų gausa: indėnų gyventojai sudaro Bolivijoje 60-70%, Peru 38 – 40%, Ekvadore 30 – 38% visų šalies gyventojų⁶. Antroje darbo dalyje analizuojamas valstybės geografinio ir institucinio prasiskverbimo lygis. Pagrindinis šios dalies tikslas – atskleisti, kaip kito valstybės – indėnų bendruomenių sąveika ir jos pobūdis. Trečioje dalyje analizuojama valstybės kultūrinė - ideologinė dimensija, siekiant atskleisti, kokią vietą nacionalinėje bendruomenėje užima indėnai ir jų bendruomenės.

Darbe naudojamas aprašomasis - analitinis metodas, supažindinantis su kolonializmo istoriniu palikimu Lotynų Amerikoje ir jo specifika, ir lyginamasis istorinis metodas, analizuojant valstybės formavimosi proceso įtaką indėnų bendruomenėms. Darbe remiamasi indėnų judėjimų atsiradimo priežastis analizuojančių autorių darbais, kaip Deborah J. Yashar, Ramón Maiz, Aníbal Quijano, Iván Degregori, José Antonio Lucero, Tanya Korovkina ir kt.

⁶ Duomenys iš www.hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2004, [Žiūrėta 2007 02 15]

I. TEORINIŲ MODELIŲ ANALIZĖ IR KRITERIJŲ IŠSKYRIMAS EMPIRINEI ANALIZEI

1.1. POS modelio analizė ir kritika

Lotynų Amerikos indėnų judėjimų analizėse taikomas POS modelis. Dominuojantis argumentas (Matthew R. Cleary, Ramón Maíz, D.J. Yashar⁷) - indėnų judėjimai Lotynų Amerikoje iškilo kaip atsakas į 8-9 dešimtmečio neužbaigtą demokratizaciją ir valstybių vykdytą neoliberalią ekonominę politiką. Neoliberali ekonominė politika padidino nelygybę tarp miesto ir kaimo, neretai tarp sostinės ir kitų valstybės regionų, išaugo favelų dydis aplink didžiuosius miestus. Valstybių išorės skolos augimas, nacionalinių pajamų mažėjimas ir silpnėjantis valstybės vaidmuo socialinėje politikoje lėmė indėnų bendruomenių sukilimą dėl materialinės gerovės smukimo ir padidėjusio ekonominio netikrumo. Neoliberali politika ypač buvo nepalanki marginalizuotoms, ekonomiškai pažeidžiamoms ir skurdą patiriančioms socialinėms grupėms, kurių daugumą Andų ir Centrinės Amerikos regionuose sudaro indėnai. Svarbus paraleliai vykęs (re)demokratizacijos procesas, kuris lėmė politinių režimų atvirumą. Demokratinis režimas suteikia naujų galimybių mobilizuotis ir nepasitenkinimui išreikšti, kai kurių valstybių vykdyta decentralizacija lėmė didesnių galių suteikimą vietinėms valdžios institucijoms bei jų stiprėjimą. D.J. Yashar teigia, kad legalizuota galimybė politiniam dalyvavimui, tačiau faktiškai ribojamas priėjimas prie valstybės išteklių. Tad indėnų judėjimai iškyla kaip atsakas į nebaigtą politinę liberalizaciją ir ekonominės padėties pablogėjimą, kuris veikia kaip impulsas sukilti⁸.

Kita vertus, šie autoriai akcentuoja ne tik struktūrinių pokyčių svarbą – politinės sistemos atvirumas ir galimybės dalyvauti, bet taip pat ir strateginių – organizacinių resursų egzistavimo būtinumą. Politinio režimo atvirumas ir naujų galimybių atsiradimas savaime negali paskatinti socialinės – politinės mobilizacijos. Reikalingi anksčiau susiformavę socialiniai tinklai, organizacijos, lyderystės įgūdžiai, kuriuos iš naujo būtų galima mobilizuoti. Tad politinės sistemos atvirumas ir strateginių resursų egzistavimas – dvi būtinos sąlygos, kurios ir paaiškina indėnų judėjimų kilimą

⁷ Matthew R. Cleary, „Democracy and Indigenous Rebellion in Latin America“. *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 9, 2000; Ramón Maíz, „El Indigenismo Político en América Latina“ ir kt. šio autoriaus darbus galima rasti http://www.usc.es/cipoad/PaginaMaiz/index_archivos/page0002.html.

⁸ Deborah J. Yashar, *Contesting Citizenship in Latin America: The Rise of Indigenous Movements and The Postliberal Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

valstybėse⁹: jei egzistuoja ankstesni organizaciniai tinklai, tai neužbaigta demokratizacija ir ekonomiškai nepalanki neoliberali politika iššauks indėnų judėjimus.

Tarptautinė aplinka ir pokyčiai joje suveikė kaip multiplikatorius vidinių pokyčių atžvilgiu (Alison Brysk, Ramón Maíz). Tarptautinėje arenoje vietinių gyventojų (*indigenous*) problematika buvo iškelta nevyriausybinių organizacijų, o 1989 m. JT priimta 169 Konvencija dėl vietinių gyventojų. Tarptautinės organizacijos daro spaudimą valstybėms dėl vietinių gyventojų teisių neužtikrinimo, o priimti tarptautiniai dokumentai netiesiogiai sukuria įsipareigojimus valstybei¹⁰. Kai kurie autoriai (Alison Brysk) teigia, kad valstybės galios silpnėja indėnų socialinių – politinių judėjimų atžvilgiu: valstybė praranda resursų, galios ir informacijos monopolį ir daugelis su indėnais susijusių problemų sprendžiama tarptautiniu lygmeniu¹¹. Kita vertus, pastebėtina tai, kad indėnų bendruomenių reikalavimai yra nukreipti į valstybę, o tarptautinė erdvė padeda suteikti svarumo reikalavimams. Tad valstybė vis dėlto lieka pagrindiniu indėnų judėjimų objektu.

Šio POS modelio taikymas Lotynų Amerikos kontekste susilaukia kritikos. Pirma, **POS istorinės dimensijos silpnumas** (D.E.Davis): neatsižvelgiama į Lotynų Amerikos valstybės ir visuomenės būdingus bruožus, istorinę patirtį. POS modelis remiasi Vakarų valstybių modernizacijos, istorinės demokratinės patirties, pilietybės ir valstybės formavimosi samprata bei patirtimi. POS modelis kilo JAV, kai buvo analizuojama ir bandoma paaiškinti kilusius pilietinių teisių judėjimus, kurių metu socialinės grupės atsigrežia į valstybę ir reikalauja į politinį procesą įtraukti išstumtas (*excluded*) grupes. Ne visos šio modelio prielaidos yra tinkamos ne Vakarų valstybėms¹². Pvz., Lotynų Amerikos regione vienu istoriniu metu egzistuoja dviejų tipų judėjimai: „senieji“ ir „naujieji“, socialinės grupės dažniausiai reikalauja teisių, kurias Vakarų visuomenės jau turi, ir kovoja dėl politinio mechanizmo kontrolės¹³. Kaip kad ir tai, jog tiek POS modelis, tiek naujųjų socialinių judėjimų remiasi prielaida, jog valstybėje turi būti pasiektas tam tikras demokratijos lygis ir kad apskritai egzistuoja moderni Vakarų

⁹ Tai padeda paaiškinti, kodėl indėnų socialiniai – politiniai judėjimai kilo Bolivijoje, Ekvadore, Meksikoje, bet ne Peru, kurioje silpni organizaciniai tinklai indėnų bendruomenėse, o paskutinį XX a. dešimtmetį įsitvirtino autoritarinis Fujimori režimas.

¹⁰ Jean E. Jackson, Kay B. Warren, „Indigenous Movements in Latin America, 1992 – 2004: Contraversies, Ironies, New Directions“. *Annual Review of Anthropology*, 34, 2005, 552.

¹¹ Margarita O'Donnell – Morales, „Establishing Boundaries: Indigenous Nationalization in Latin America“, *Journal of Politics & Society*, 2004, 37.

¹² Diane E. Davis, „The Power of Distance: Re-theorizing Social Movements in Latin America“. *Theory and Society*, 28, 1999, 596 – 597.

¹³ Diane E. Davis, 599.

valstybė. Tad Lotynų Amerikos istorinių aplinkybių įtraukimas į teorinius modelius suteiktų didesnės aiškinamosios galios.

Didesnį dėmesį reikėtų atkreipti į **valstybės – visuomenės sąveikos** veiksnį. POS modelis valstybę regi kaip socialinių judėjimų tikslą, reikalingų resursų turėtoją. Kitaip tariant, valstybė dažniausiai suprantama kaip kontekstas, kuriame veikia socialinės grupės. Vis dėlto valstybės politika susilaukia tam tikros reakcijos iš socialinių grupių ir reaguoja į jas¹⁴. Valstybės struktūra ir jos galia turi įtakos tiek vykdomai ekonominei politikai, tiek demokratizacijos sėkmei ir socialinei visuomenės struktūrai. Tad valstybės galios, autonomijos kintamieji ir valstybės – visuomenės sąveika turėtų būti įtraukiama į indėnų judėjimų analizę Lotynų Amerikoje.

Trumpa atliktų tyrimų ir jų pagrindinio modelio kritikos apžvalga rodo, kad POS modelis paaiškina, kodėl indėnų judėjimai kyla tam tikru laikotarpiu (*kada*). (Re)demokratizacija, posūkis neoliberalios politikos link ir organizacinių tinklų egzistavimas padeda atsakyti į klausimą kodėl tik XX a pabaigoje indėnų judėjimai iškyla kaip svarbūs nacionaliniai politiniai veikėjai. Tačiau nepaaiškina, kokie veiksniai paskatino šių judėjimų kilimą (*kodėl*). D.J.Yashar savo darbuose šią problemą sprendžia, įvesdama politinės pilietybės režimo kintamąjį. Pilietybės režimo kaita iš korporatyvistinio į (neo)liberalųjį paskatino indėnų judėjimų iškilimą: suteikiamos politinio dalyvavimo galimybės, tačiau ribojamas priėjimas prie valstybės išteklių. Tad ekonominis POS modelio argumentas papildomas politiniu: indėnų judėjimai iškyla ne tik dėl ekonominio nuosmukio, bet ir dėl ribojamo politinio dalyvavimo.

Vis dėlto, tai nepadeda paaiškinti, kodėl indėnų judėjimai kilo Gvatemaloje, kurioje kelis dešimtmečius dominavo prievarta ir karinis režimas, egzistuoja silpni organizaciniai tinklai. Regis, POS modelio pagrindinės sąlygos šioje valstybėje, kaip ir Peru, nėra patenkinamos – neatsakoma, *kodėl* Peru jau beveik 10 metų po Fujimori autoritarinio režimo etnis identitetas nėra politizuojamas. Kadangi POS modelis remiasi Vakarų valstybių istorine patirtimi, toliau šioje dalyje analizuojamos pokolonijinės valstybės teorijos ir išsiskiriami kriterijai empirinei analizei.

¹⁴ Karen Barkey, Sunita Parikh, "Comparative Perspectives on the State". *Annual Review of Sociology*, 17, 1991, 543.

1.2. Valstybės kintamasis Vakarų ir Pokolonijinėje valstybėse

Buvusių kolonijinių visuomenių ir valstybių vystymosi (*development*) ir modernizacijos nesklaidumų ir trukdžių pirmiausia buvo ieškoma vis dar gajose tradicinėse kultūrose ar ekonominės srities atsilikime. Valstybės kaip pagrindinio kintamojo grįžimas į akademinę sferą siejamas su Peter B. Evans ir Theda Skocpal išleista knyga *Bringing the State Back In*, kurioje valstybė ir jos struktūra regima kaip veiksniai, turintys įtakos politiniams, ekonominiams ir socialiniams procesams per savo vykdomą politiką ir ryšius su socialinėmis grupėmis¹⁵.

Valstybė imama suvokti ne tik kaip tam tikrų socialinių grupių reikalavimų adresatas, bet ir viena iš jos funkcijų - santykių tarp skirtingų socialinių grupių reguliavimas; jos vykdomos reformos daro įtaką ekonominiam vystymuisi, socialiniams pokyčiams. Valstybės stiprybės (*strength*) sąvoka, apimanti valstybės autonomiją (*autonomy*) ir galią (*capacity*), tampa svarbiu kintamuoju analizėse. Valstybės autonomija atspindi valstybės gebėjimą formuluoti tikslus nepriklausomai nuo socialinių grupių įtakos. Galia yra suvokiama, kaip valstybės gebėjimas įgyvendinti strategijas, kuriomis siekiama ekonominių, socialinių ir politinių tikslų. Autonomija priklauso nuo valstybės - visuomenės sąveikos, o galia - nuo vidinės valstybės struktūros, gebėjimo mobilizuoti išteklius¹⁶. Valstybės stiprybė nuolat keičiasi, kadangi kinta ir valstybės - visuomenės sąryšis, resursų ir organizacinių išteklių mobilizavimo galimybės. Tad valstybės stiprumas suprantamas kaip efektyvios nacionalinės valdžios įtvirtinimas ir išcentrinų jėgų nebuvimas bei tam tikrų pagrindinių paslaugų (saugumo, teisės užtikrinimas) teikimas.

Žinoma, valstybės autonomija ir galia nėra absoliutūs kintamieji. Valstybė gali būti stipri ir turėdama pagrindą visuomenės kontekste (*embedded*) ar bendradarbiaudama, koordinuodama savo veiksmus su visuomene (valdoma tarpusavio priklausomybė)¹⁷. Kitaip tariant, valstybės autonomiškumas ir galia nėra matuojami vien tik pagal turimus išteklius ir galėjimą jos mobilizuoti. Valstybės ryšys su socialine

¹⁵ Theda Skocpal, „Bringing the State Back In: Current Research“. In Ed. By Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpal, *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, 1996.

¹⁶ Karen Barkey, Sunita Parikh, 525 – 526. Plačiau apie valstybės autonomiją ir galią galima rasti: Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpal, *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, 1996, Kjaer, Mette, et al, “Conceptualizing State Capacity”. Demstar Research Report, No 6. <www.demstar.dk/papers/ConceptualizingStateCapacity.pdf>.

¹⁷ Kjaer, Mette, et al, “Conceptualizing State Capacity”. Demstar Research Report, No 6. <www.demstar.dk/papers/ConceptualizingStateCapacity.pdf>.

aplinka ir jos veikėjais yra itin svarbus. Tad galima išskirti du valstybės galios tipus pagal jos sugebėjimą vykdyti savo pagrindines funkcijas ir kaip panaudojama turima autonomija ir galia: despotinę, kai naudojama prievarta ir visuomenė neįtraukiama į sprendimų priėmimo procesą, ir infrastruktūrinę, kai valstybė prisiskverbusi į visuomenę ir bendradarbiauja priimant sprendimus¹⁸.

Socialinių judėjimų paradigmos – naujų socialinių judėjimų, politinės galios struktūros – neretai remiasi Vakarų Europos ir JAV valstybės formavimosi, pilietybės, valstybės - visuomenės ryšių ir modernizacijos istoriniu kontekstu¹⁹. Teorinės prieigos atspindi šių dviejų kontinentų politinės istorijos ir politinių teorijų tradicijas: Touraine ir kiti Naujų socialinių judėjimų teoretikai laikėsi prielaidos, kad naujieji socialiniai judėjimai kyla postmoderniose visuomenėse; dauguma teorijų akcentuoja jau egzistuojantį tam tikrą demokratijos lygmenį; aiški atskirtis tarp valstybės ir pilietinės visuomenės. Kartu pabrėžiamas ir modernios Vakarų valstybės bei jos institucijų egzistavimas. Svarbu pastebėti, kad pokolonijinės valstybės gan skiriasi nuo modernių Vakarų valstybių ir šie struktūriniai skirtumai svarbūs šių valstybių ir visuomenių analizėje.

Naujų Afrikos, Azijos, Lotynų Amerikos valstybių galia ir autonomija pirmiausia priklauso nuo buvusio kolonijinio valdymo ir jo padarytos įtakos kolonijinėms visuomenėms bei politinės valdžios institucijoms²⁰. Žinoma, svarbūs ir išoriniai kintamieji, kaip pasaulinės ekonomikos bei tarptautinės sistemos veiksniai, tačiau lemiami yra vidiniai veiksniai, kaip kolonijinės valdžios pobūdis, tradicinės galios centrų egzistavimas. Buvusių kolonijų transformacijos į nepriklausomas valstybes procese itin svarbi tampa kolonijinė socialinė struktūra ir **valstybės – visuomenės tarpusavio ryšiai**, kurie sąlygoja tam tikro valstybės tipo iškilimą²¹. Tai lėmė ir skirtingas sąveikas tarp valstybės ir visuomenės Vakarų Europoje ir buvusiose kolonijose (sunku teoriškai nubrėžti aiškia ribą tarp valstybės ir visuomenės, besivystančiose valstybėse riba brėžiama tarp ekonomiškai ir politiškai stiprių klasių ir neturtingųjų), galimybes socialiniams judėjimams iškilti ir galimus valstybės atsakus (buvusiose kolonijose valstybės daug dažniau atsako represijomis ir prievartos

¹⁸ Michael Mann, „The Crisis of the Latin American Nation - State“. Pranešimas konferencijoje „The Political Crisis and Internal Conflict in Colombia“, Bogotá, Balandžio 10-13, 2002, 2.

¹⁹ Diane E. Davis, 597.

²⁰ Joel S. Migdal, *Strong Societies and Weak States: State – Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton & New Jersey: Princeton University Press, 1988, 8.

²¹ Karen Barkey, Sunita Parikh, 528.

panaudojimu²²) ir pan. Valstybės – visuomenės santykių pobūdis yra itin svarbūs, analizuojant pokolonijines valstybes ir visuomenes. Valstybė nėra pasyvūs kontekstas, kuriame veikia socialinės grupės. Valstybė, jos veikla ir struktūra daro netiesioginę įtaką socialinių veikėjų formavimuisi, jų lūkesčiams ir reikalavimams²³. Kita vertus, ir socialinės grupės, jų veikla ir interesai turi įtakos valstybei. Ši nuolatinė valstybės – visuomenės tarpusavio sąveika skatina valstybės kūrimosi proceso tąsą.

Kita vertus, Vakarų valstybių ir buvusių kolonijų skiriasi ne tik valstybės - visuomenės santykių pobūdis, bet ir **politinė sistema**, kuri susieja valstybę su piliečiais. Nors kai kuriose regionuose, pvz. Lotynų Amerikoje, formalios politinės sistemos yra pakankamai atviros, tačiau daugumoje pokolonijinių valstybių iškyla demokratinių institucijų ir praktikų silpnumo problema. Valstybės neretai susiduria su tokiomis problemomis kaip korupcija, valstybės institucijų neveiksmingumas ir silpnumas užtikrinant saugumą ir teisiškai įtvirtinant piliečių teises, valstybingumo problematika²⁴. Skirtingi ir pokolonijinių valstybių instituciniai kanalai: gan svarbios neformalios institucijos, giminystės ryšiai, tradicinės praktikos ir pan. Neformalios institucijos tampa alternatyva silpnai veikiančioms formalioms institucijoms, o jų tęstinis ir nuolatinis funkcionavimas leidžia prabilti apie „neformalią institucionalizaciją“²⁵.

Šie valstybės – visuomenės santykių ir politinės sistemos charakteristikų skirtumai lėmė ir valstybės galios bei autonomijos dydžio skirtumus pokolonijinėse valstybėse, jos prasiskverbimo į visuomenę netolygumus.

1.3. Pokolonijinės valstybės teritorinis ir institucinis prasiskverbimas

Moderni Vakarų valstybė suvokiama kaip homogeniškas darinys tiek teritorijos, tiek socialinių grupių kontrolės atžvilgiu. Tuo tarpu pokolonijinė valstybė savo apimtimi ir galia nėra homogeniška visoje savo teritorijoje. Guillermo O'Donnellis tai įvardija kaip teritorinį ir funkcinį heterogeniškumą. Teritorinis heterogeniškumas atspindi valstybės nesugebėjimą užtikrinti savo galios funkcionavimą visoje teritorijoje.

²² Diane E. Davis, 596.

²³ Theda Skocpol, „Bringing The State Back In: Strategies of Analysis in Current Research“. Knygoje Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol, *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, 1996, 20.

²⁴ Scott Mainwaring, „The Crisis of Representation in Andes“. *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 3, 2006, 20 – 25.

²⁵ Guillermo O'Donnell, „Democracy, Law and Comparative Politics“. Working Paper, No 274, 2000. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/274.pdf>> [žiūrėta 2008 02 10]

Tam tikrose teritorijose (dažniausiai pasienio, nuo sostinės nutolusios ar sunkiai pasiekiamos zonos) realią galią turi kiti galios centrai: tradicinės valdžios institucijos, genčių vadai, narkotikų prekiautojai ir pan. Kai valstybės galia paveikti tam tikras socialines grupes skiriasi, galime kalbėti ir apie funkcinį heterogeniškumą²⁶. Tad pokolonijinės valstybės neretai pasižymi savo galios ekstensyvumu, tačiau silpnumu: stengiasi prasiskverbti į kuo daugiau sričių, tačiau jų įtakos ir kontrolės galia daugelyje sričių yra ribotos vietinių galios centrų.

Teritorinis valstybių heterogeniškumas susijęs su kolonijine sistema ir jos vykdyta politika. Metropolijos retai sukurdavo kolonijose centralizuotą politinę valdžią. Pagrindinis jų tikslas buvo gamtos resursų gavimas, eksportavimas ir žmoniškųjų išteklių išnaudojimas. Tad buvo skverbiamasi į pakrančių (dėl geresnės infrastruktūros su metropolija) ir į gamtos resursų gausa pasižyminčius geografinius regionus²⁷. Tai lėmė administracinių centrų sukūrimą, kaip Buenos Airės, Lima, Meksikas, o neretai ir jų ryšių didesnis intensyvumas su metropolijomis, o ne periferinėmis regiono teritorijomis. Tad tikslus sienų apibrėžimas, jų įtraukimas į kolonijinį valdymą nebuvo metropolijų tikslas. Ypač tai pastebima Lotynų Amerikos atveju, kai žemyne šeimininkavo dvi pagrindinės kolonijinės galios – Ispanija ir Portugalija. Tikslus sienų nustatymas ir šių regionų gyventojų integracija į bendrą kolonijinę visuomenę buvo silpna. Nepriklausomos valstybės kūrė centralizuotas administracijos modelius, kurie buvo koncentruoti erdvėje – ankstesniame administraciniame kolonijų centre, tačiau jų prasiskverbimas į tolimesnes teritorijas ar pasienio zonas buvo silpnas.

Teritorinis naujų valstybių heterogeniškumas neretai koreliuoja su instituciniu valstybės prasiskverbimo laipsniu: valstybės teritorijos, kuriose valstybė nesugeba įtvirtinti savo kontrolės, turi ir mažiau valstybės institucijų, jų politikos įgyvendinimas susiduria su daugiau kliūčių. Valstybės veikimas matomas nacionaliniame lygmenyje, tačiau gan silpnas ir neefektyvus vietiniame ar regioniniame lygmenyse²⁸. Kita vertus, nors buvusios kolonijos neretai pamėgdžioja ir savo konstitucijose įtvirtina buvusių metropolijų politines sistemas, šių valstybių institucijų veikimas gan skiriasi nuo Vakarų Europos. Pirma, galia dažniausiai koncentruota vykdomojoje valdžioje. Antra, silpnos partinės sistemos. Kadangi pokolonijinės visuomenės dažniausiai pasižymi

²⁶ Guillermo O'Donnell, „On The State, Democratization and Some Conceptual Problems (A Latin American View With Glances at some Post-Communist Countries)“, Working Paper 192, 1993, 7-8. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/192.pdf>> [Žiūrėta: 2007 10 12]

²⁷ Joel S. Migdal, 53.

²⁸ Diane E. Davis, 608.

horizontalių visuomeninių ryšių silpnumu ir gan didele socialine stratifikacija²⁹, tai neretai socialinės grupės inkorporuojamos per tiesioginius ryšius su politiniu ar ekonominiu elitui. Trečia, vietinės ir regioninės valstybės institucijos gan silpnos. Nors valstybė ir plečiasi tiek teritoriniu, tiek instituciniu požiūriu, tačiau valstybės institucijos periferijoje neretai funkcionuoja priešingai nei tikisi nacionalinė valdžia.

Institucinis ir geografinis valstybių heterogeniškumas lemia valstybės infrastruktūrinį silpnumą ir alternatyvių galios centrų iškilimą, kurie konkuruoja dėl socialinės kontrolės su valstybe jos periferijose. Tad tam tikroje teritorijoje įvyksta valstybės privatizavimas³⁰ arba užgrobimas (*state capture*)³¹. Modernios Vakarų politinės idėjos neretai konfliktuoja su vietinėmis tradicijomis: nacionalinė valdžia savo legitimumą kildina iš modernizacijos, o vietinė – stengiasi išlaikyti savo tradicijas ir nepasiduoti nacionalinės valdžios dominavimui³². Kaip pastebi J.S.Migdal, ši situacija nebūtinai turi sąlygoti kovas ar ginkluotus konfliktus. Gali nusistovėti tam tikra pusiausvyra ir prisitaikymas tarp nacionalinės valdžios ir vietinio tradicinio elito – vadinamasis „prisitaikymo trikampis“. Šio trikampio pagrindinis aspektas tas, kad niekas neturi politinės galios monopolijos: valstybės galia mažai kontroliuojamose teritorijose neefektyvi dėl tradicinio elito stiprybės, tačiau pastarųjų galia priklauso nuo iš valstybės gaunamų finansinių resursų. Biurokratai šiame trikampyje atlieka tarpininko vaidmenį³³. Kitaip tariant, valstybė neefektyvi mikrolygmenyje, o vadukai neturi pakankamai galių veikti makrolygmenyje. Pokyčiai „prisitaikymo trikampyje“ (atsiradęs politinės galios vakuumas, susilpnėjęs tradicinio elito galios) turi įtakos valstybės – visuomenės sąveikos pokyčiui ir socialinių judėjimų iškilimui.

Kolonijinė visuomenės struktūra ir politinės institucijos sąlygoja, kokio tipo nepriklausoma valstybė bus kuriama ir koks bus jos prasiskverbimo į visuomenę lygis. Kintant valstybės stiprybei (o kartu ir geografiniam, instituciniam prasiskverbimo lygiui), keičiasi ir tam tikrų socialinių grupių sąryšis su valstybe, pvz. nuo vietinių lyderių tarpininkavimo galima pereiti prie tiesioginio sąryšio su valstybe. Tad

²⁹ World Bank Report, *Inequality in Latin America and Caribbean: Breaking with History?* 2003, 229. <<http://wbln0018.worldbank.org/LAC/LAC.nsf/ECADocByUnid/4112F1114F594B4B85256DB3005DB262?Opendocument>>, [Žiūrėta: 2008 02 15].

³⁰ Guillermo O'Donnell, „On The State, Democratization and Some Conceptual Problems (A Latin American View With Glances at some Post-Communist Countries)“, Working Paper 192, 1993, 10. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/192.pdf>> [Žiūrėta: 2007 10 12]

³¹ World Bank Report, *Inequality in Latin America and Caribbean: Breaking with History?*, 2003, 5-10.

³² Biertrand Badie, Pierre Bernbaum, *The Sociology of The State*, 1983, 100.

³³ Joel S. Migdal, 252 – 254.

skirtingais istoriniais laikotarpiais skiriasi ir socialinių, etninių ar regioninių grupių sąveika su valstybe ir jos institucijomis.

1.4. Pokolonijinių valstybių socialinė struktūra

Buvusios kolonijos ne tik pasižymi valstybės geografinio ir institucinio prasiskverbimo silpnumu, bet ir heterogeniškesne socialine struktūra, o kartu ir silpnesniu valstybės prasiskverbimu funkciniu požiūriu. Pokolonijinėse teritorijose dažniausiai vienu metu vyksta ne tik valstybės, bet ir tautos kūrimas, savęs apsibrėžimas. Svarbus tampa valstybės vaidmuo simbolių, kurie įprasmina socialinę erdvę, kūrimo procese.

Kultūriniai simboliai, identitetai dar kolonijinėje eroje tapo politinės galios ir socio-ekonominės padėties išraiška. Užkariavimų pateisinimui reikėjo sukurti „kito“ identitetą, kuris neretai suvokiamas kaip laukinis, barbaras, primityvus³⁴. Tai paskatino įtvirtinti rasiniu pagrindu besiremiančią hierarchinę visuomenės struktūrą: piramidės viršūnėje yra „baltieji“ kolonizatoriai, po jų – metisai, indėnai ir afroamerikiečiai Lotynų Amerikoje, vietinės etninės gentys Afrikoje ir kt. kolonizuotose regionuose. Rasinė hierarchija neretai atsispindėdavo ir erdviniu, teritoriniu atžvilgiu: Lotynų Amerikoje indėnų bendruomenės buvo išsikūrusios Andų kalnuose ar Amazonės periferijose, Miesto kultūra sutapatinama su civilizacija, o kaimo – su atsilikimu, barbariškumu³⁵. Instituciniu požiūriu taip pat egzistavo dualizmas: greta kolonizatorių primestų įstatymų, koegzistavo ir etninių grupių teisės ir valdžios principai.

Kaip buvo sprendžiama „kito“ problema kolonijinėje eroje? Kolonijinės eros pradžioje kai kuriose kolonijose vietiniai gyventojai buvo išnaikinami užkariavimo metu (Australija, JAV, Karibų jūros regionas), ir taip „barbaro“ – „civilizuotojo“ problema išnykdavo savaime. Prancūzų, portugalų kolonijose buvo vykdoma asimiliacijos ir tiesioginio valdymo praktika, kurios metu bandoma homogenizuoti ar bent jau civilizuoti etnines grupes. Anglų kolonijinis valdymas pasižymėjo netiesioginiu administravimu per vietines socialines ir politines struktūras; kartu tai padėjo išlaikyti aiškia ribą tarp skirtingų socialinių grupių. Ispanijos Karūna atskyrė Indėnų ir Ispanijos respublikas. Nepriklausomai nuo vykdytos politikos (asimiliacinės ar „kraujo grynumo“

³⁴ Heriberto Cairo Carou, „Jano Desorientado: Identidades político-territoriales en América Latina“. *Leviatán: Revista de hechos y ideas*, No. 79, 2000, 116.

³⁵ Ana María Alonso, „The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism and Ethnicity“. *Annual Review of Anthropology*, 23, 1994, 391.

išlaikymo) visos kolonijinės visuomenės pasižymėjo dualizmu: modernybės ir tradicionalizmo koegzistavimu. Šis visuomenės dualizmas išliko ir sukūrus nepriklausomas valstybės, kadangi neretai su nepriklausomybės era pakisdavo tik politinė valdžia, tuo tarpu visuomenės struktūra likdavo ta pati: rasinė hierarchija sudarydavo jos pagrindą.

Pokolonijinėse valstybėse modernizacijos procesai ir modernios tautinės valstybės kūrimas įgavo prieštaringas ir pliuralistines formas. Moderni Vakarų valstybė dažniausiai suvokiama kaip turinti homogenišką ir egalitarinę visuomenės struktūrą, kaip prielaidą bendrai nacionalinei pilietybei sukurti³⁶. Tačiau priešingai nei Europoje, buvusiose kolonijose homogeniškas nacionalinės valstybės modelis derinamas su etniškai ir kultūriškai heterogeniška visuomene. Pokolonijinės visuomenės, kuriose gajį rasinė hierarchija, lygiagrečiai koegzistuojantys tradiciniai ir modernūs visuomenės elementai (Vakarų instrumentinis racionalizmas ir etninių grupių maginis realizmas), atrodė netobulos. Sukuriama gausybė identitetų – indėnai, miesto marginalai, neraštingieji ir pan., kuriuos reikia panaikinti, „išgydyti“, modernizuoti³⁷. Tad pokolonijinėse valstybėse vienu metu egzistavo ir tebeegzistuoja skirtingos kultūrinės ir ekonominės formos, greičiau sudarančios skirtingus visuomenės sluoksnius, o ne linijinę vystymosi trajektoriją.

Ši visuomenės struktūra tampa iššūkiu pokolonijiniam politiniam elitui, kuriam Vakarų moderni nacionalinė valstybė tampa siekiamu idealu. Politinis elitas siekė panaikinti tradicinius identitetus ir iš lokalių autonomijų ir kultūrų sukurti homogenišką, o kartu ir hegemonišką ideologiją³⁸. „Baltasis“ tapo modernybės simboliu, tuo tarpu indėnas, afrikietis asocijavosi su atsilikimu, barbariškumu. Tad modernios valstybės projektas nebuvo įsivaizduojamas be „baltėjimo“ (*blanqueamiento*) šūkių: ar tai būtų rasių maišymas, ar migrantų iš Europos kvietimas, ar kolonizatorių papročių ir kultūros perėmimas, ar etninių grupių genocidas. Lotynų Amerikoje valstybė perima kolonizatorių simbolius ir kuria savo kultūrinę erdvę, tuo tarpu indėno, afrikiečio simboliai išstumiami į privačiąją sferą.

Kita vertus, nors pokolonijinė valstybė ir kuria materialius simbolius, reprezentuojančius valstybę, tačiau svarbus ne tik jų matomumas ir atpažinimas, bet ir

³⁶ Michael Mann, 2.

³⁷ Arturo Escobar, „Culture, Economics, and Politics in Latin American Social Movements Theory and Research“. Knygoje Arturo Escobar, Sonia E. Alvarez (ed) *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, Democracy*. San Francisco: Westview Press, 1992, 64, 67.

³⁸ Ana María Alonso, 389.

jų įtraukimas į kasdieninę rutiną, ritualus³⁹. Buvusiose kolonijinėse teritorijose valstybės nėra natūralus evoliucijos produktas, o greičiau kolonijinės valdžios ir socialinės struktūros sąveikos produktas. Socialinės grupės šiose valstybėse gali priklausyti tai pačiai ekonominei struktūrai, tačiau skirtingoms socialinėms, kultūrinėms ir simbolinėms sritims. Pokolonijinėse valstybėse vietinių etninių sistemų simbolių ir reikšmių produkcija vis dar yra paplitusi ir neleidžia dominuoti valstybės simbolių rinkiniui⁴⁰. Atsiranda konkuruojantys kultūriniai projektai, o kartu ir hierarchizuotos „įsivaizduojamos bendruomenės“, kurios turi skirtingas privilegijas ir teises nacionalinėje politinėje bendruomenėje, skirtingus socialinės savivertės lygius. Tad valstybė konkuruoja su tradicinėmis grupėmis dėl socialinės kontrolės ir institucijų įtvirtinimo, dominavimo simbolinėje ir kultūrinėje srityje, o tai mažina valstybės prasiskverbimo į visuomenę lygį.

Valstybės vykdoma politika, jos požiūris į vietines etnines kultūras gali iššaukti etninių grupių pasipriešinimą, reikalavimus tapti tautos dalimi, o ne bandymus asimiliuoti ar panaikinti. Kita vertus, kultūrinė kova – etninių ir socialinių grupių sukilimai, socialiniai judėjimai – yra ne tik kova dėl simbolių ir reikšmių dominavimo, bet taip pat ir bandymai pakeisti kolonijiniu laikotarpiu įtvirtintą socialinės, ekonominės ir politinės nelygybės struktūrą, kuri dažniausiai turėjo rasinį atspalvį.

1.5. Kriterijai indėnų judėjimų analizei Lotynų Amerikoje

Indėnų judėjimų iškilimo Lotynų Amerikoje XX a. pabaigoje analizėse dažniausiai naudojamas politinių galimybių struktūros modelis, kuris akcentuoja du pagrindinius nepriklausomus kintamuosius: neoliberalias ekonomines reformas bei lygiagrečiai vykusią neužbaigtą demokratizaciją ir organizacinių tinklų egzistavimą. Šis modelis paaiškina, koku istoriniu laikotarpiu (*kada*) kyla indėnų judėjimai, tačiau nepajėgus paaiškinti, kokie veiksniai (*kodėl*) paskatino indėnus sukilti ir kodėl vienoje valstybėse indėnų judėjimai tampa nacionaliniais veikėjais, o kitose jie silpni ir daugiau regioninio pobūdžio.

³⁹ Merrifield, Andy, „Henri Lefebvre: A Socialist in Space“. In Mike Crang, Nigel Thrift, (Ed.), *Thinking Space*. London&New York: Routledge, 2000, 174 – 175, Ana María Alonso, 381 - 382.

⁴⁰ Karen Barkey, Sunita Parikh, 530.

Šiame darbe dėmesys koncentruojamas į valstybės formavimosi procesą ir valstybės – visuomenės santykių pokyčius. Apibendrinant anksčiau pateiktus teorinius pasvarstymus, išskiriami šie pagrindiniai „orientyrai“ pasirinktų atvejų analizei:

- Kolonijinės eros palikimas. Nepriklausomos valstybės XIX a. paveldėjo kolonijinio periodo socialinę struktūrą, kuri išliko nepakitusi iki XX a. pr. Kolonijinės socialinės struktūros ir politinių institucijų sąveikos bruožai lėmė naujų valstybių struktūrą. Kolonijinio periodo analizė svarbi ir todėl, kad sąvokos „indėnas“, „baltasis“, „metisas“ atsirado ir įgavo prasmę šiame istoriniame periode.

- Nepriklausomų valstybių įsitvirtinimas geografinė prasme: valstybės teritorijų kontrolė, indėnų bendruomenių įtraukimas ir jų pasiskirstymas geografiniu atžvilgiu.

- Nepriklausomų valstybių institucijų tinklas. Dažnas akademikų argumentas yra politinio dalyvavimo kanalų neegzistavimas ir uždara politinė sistema Lotynų Amerikoje. Tačiau indėnų bendruomenės neliko neatstovaujamos visą kolonizacijos ir nepriklausomos valstybės laikotarpiu. Tad svarbu išanalizuoti, kas skirtingais istoriniais laikotarpiais atstovavo indėnų bendruomenes, kaip šis atstovavimas kito ir kokias pasekmes šie pokyčiai turėjo indėnų bendruomenėms.

- Kultūrinė - ideologinė dimensija. Svarbus valstybės požiūris į indėnų bendruomenes, kokiomis priemonėmis bandoma jas integruoti į nacionalinę visuomenę, kokios retorikos laikomasi. Kita vertus, svarbios realios valstybės vykdytos/vykdomos reformos indėnų bendruomenių atžvilgiu ir jų poveikio įvertinimas.

Nors Lotynų Amerikos regionas gan heterogeniškas, tačiau galima išskirti bendrus istorinius raidos periodus ir krizinius lūžio taškus: 1492 – 1808 m. kolonijinis laikotarpis, 1808 – 1870 m. nepriklausomybės kovos, pilietiniai karai, 1870 – 1930 oligarchinės valstybės įsitvirtinimas ir į eksportą orientuota ekonomika, 1930 – 1980 ISI (*Industrialización por Sustitución de Importaciones* - Importo pakeitimo politika) modelis, 1980 – dabar valstybės krizė ir neoliberalizmas. Darbe akcentuojamas 1930 – 1980 m. laikotarpis, kada Lotynų Amerikos valstybės vykdė modernizacijos ir centralizacijos programas. Trumpa kolonijinio laikotarpio analizė padeda geriau suprasti kontekstą.

Valstybės formavimosi procesas šiame darbe suvokiamas kaip kompleksinis valstybės geografinio, institucinio ir kultūrinio prisiskverbimo (skvarbos) kintamasis, kuris naudojamas empirinėje analizėje. Siekiant atsakyti į pagrindinį darbo klausimą – kokie veiksniai lėmė indėnų judėjimų iškilimą - išsikeliama šie papildomi klausimai: 1) kokie ryšiai skirtingais istoriniais laikotarpiais egzistuoja tarp valstybės ir indėnų

bendruomenių; 2) kaip indėnų bendruomenės buvo susietos su nacionaline bendruomene? Šie klausimai analizuojami atitinkamai antroje ir trečioje darbo dalyse.

II. VALSTYBĖS TERITORINIS IR INSTITUCINIS PRASISKVERBIMAS

2.1. Kolonijinės valdžios teritorinis ir institucinis prasiskverbimas

Andų regiono kolonizacija prasidėjo su Pizzaro išsilaipinimu 1532 m. Kachamarkoje. Užkariautojų geografinis prasiskverbimas buvo sąlyginai mažas: konkistadorai kūrėsi Inkų miestuose, kurie ir tapo kolonializmo atspirties taškais, o Inkų imperijos kelių sistema buvo panaudota tolimesnei ekspansijai. Vis dėlto, kolonijiniu laikotarpiu pagrindinio dėmesio susilaukė pakrančių ir gamtos resursų gausa pasižymintys regionai. Andų regione pagrindiniai kolonizatorių administraciniais centrais tapo Kito, Lima, ekonominiais – Potosí ir jos apylinkės kasyklos.

Pastebėtina tai, kad dabartinis Amazonės regionas nebuvo integruotas į kolonijinę sistemą. Pirmiausia, todėl kad aukštikalnių indėnams Amazonė asocijavosi su laukiniais gyvūnais ir pavojingomis ligomis. Antra, geografinės sąlygos apsunkino priėjimą prie šio regiono. Tik izoliuotose Amazonių teritorijose buvo auginami vaisiai ir koka⁴¹. Nors visame kontinente XVIII a. pabaigoje jau dominavo dvi galios – Ispanija ir Portugalija, tačiau tam tikri regionai buvo už jų galios ribų iki pat kolonializmo eros pabaigos, pvz. Peru centrinė *selva*, ar net XX a. vidurio, pvz. Amazonės regionas.

Administracinė ispanų sistema taip pat atspindėjo jų ekonominius interesus. Ispanus domino aukso ir sidabro resursai šiame regione, tačiau jų išgavimui reikėjo daug darbo jėgos. Indėnai nebuvo paverčiami vergais; jie buvo suvokiami kaip gamtos resursai, kuriuos reikia išsaugoti, o ne sunaikinti⁴². Tad Andų regione buvo vykdoma šių rūšių politika:

- *Reducción* politika: XVII – XVIII a. buvo vykdoma politika, kurios tikslas perkelti kaimus ir juos perorganizuoti taip, kad būtų lengviau kontroliuoti indėnus⁴³. Šiuo pagrindu buvo kuriamos *encomiendas*, kurios neretai buvo teikiamos kaip apdovanojimas kariams. Kita vertus, *encomiendas* padėjo

⁴¹ Dan Rosengren, „Indigenous Peoples of the Andean Countries: Cultural and political Aspects“. A Study Commissioned by SIDA, 2002, 4.

⁴² Elman R. Service, „Indian-European Relations in Colonial Latin America“. *American Anthropologist, New Series*, Vol 57, No 3, 1955, 415.

⁴³ Ross W. Jamieson, „Colonialism, social archaeology and the Andino: historical archaeology in the Andes“. *Historical Archaeology*, Vol 37 (3), 2005, 358.

integruoti į kolonijinę socialinę sistemą indėnus. Kolonializmo pabaigoje *encomiendas* buvo privatizuojamos ir jų pagrindu kuriama *hacienda* sistema.

- Karūnos tiesioginėje valdžioje likusi žemė – *resguardos*. Šiose teritorijose gyvenantys indėnai buvo vadinami indėnų bendruomenėmis (*pueblos de indios*)⁴⁴. Pastebėtina, kad iki kolonizatorių sąvoka indėnų bendruomenės neegzistavo.

Šios dvi indėnų bendruomenių sistemos buvo vadinamos Indėnų respublikomis, kuriose indėnams sudaromos palankios sąlygos kultūrinėms praktikoms išlaikyti: santykinė politinė ir kultūrinė autonomija, suteikiamos tam tikras privilegijas, kol nepaliekama Indėnų respublikos teritorija⁴⁵. Indėnų respublikai buvo leidžiami specialūs įstatymai, kurių paskirtis – apsaugoti indėnus nuo kolonizatorių smurto ir žiaurumo. Mainais indėnai turėjo būti lojalūs ir nuolankūs Karūnai⁴⁶. Kita vertus, indėnai turėjo ir tam tikras prievoles, pvz. indėno mokestį.

Vis dėlto, ne visi indėnai priklausė Indėnų respublikai. Indėnai, kurie palikdavo savo *pueblo* turėdavo du pasirinkimus. Pirma, įsidarbindavo kasyklose ir tapdavo *forastero* – gyvenviečių aplink kasyklas, dalimi. Antra, tapdavo tarnais namų ūkio ir žemės darbuose (*laboría, orginarío, yanacona*); dažniausiai tokios praktikos apstebimos tarp atskirų šeimų ar individų⁴⁷. Pastebėtina tai, kad kasyklos ir namų ūkio darbuotojai prarasdavo Indėnų respublikoms suteiktas karaliaus privilegijas. Indėnams, palikusiems savo bendruomenę, būdavo sunkiau ir išlaikyti ryšius su ja, o pokolonijinės valstybės laikais lengviau integruojami į visuomenę. Vis dėlto ši praktika dažniau aptinkama Centrinėje Amerikoje, tuo tarpu Andų regione dominavo Indėnų respublikos.

Administravimo ir įstatymų leidybos, susijusios su indėnų bendruomenėmis, funkcijas atliko Indėnų taryba (*Consejo de Indios*), kuri buvo įsteigta Sevilijoje (susilpnino jos veikimą kolonizuotose teritorijose). Indėnų taryba reglamentavo ekonominius, ir silpniau politinius klausimus, suteikė tam tikras privilegijas indėnams. Tad indėnai buvo kolonijinės administracijos dalis, tačiau turėjo santykinę autonomiją kultūrinėje, socialinėje srityje, o neretai – ir politinėje⁴⁸.

⁴⁴ Dan Rosengren, SIDA, 8.

⁴⁵ Verta pastebėti, kad siekiant didesnės ekonominės naudos, buvo plečiamos *haciendas* ir ėmė trūkti darbo jėgos. Ši situacija susilpnino Indėnų respublikų autonomiškumą: maži žemės plotai duodami indėnams, o šie mainais atduoda dalį derliaus žemvaldžiams. Taip pat indėnai turėdavo 6 d. per savaitę skirti kitiems darbams. Kartu tai padėjo užtikrinti indėnų socialinę kontrolę.

⁴⁶ Pedro Pérez Herrero, *Historia de América Latina 1950-980*. Madrid: Síntesis, 2007, 151.

⁴⁷ Elman R. Service, „Indian – European Relations“, 412.

⁴⁸ Timothy Fitzpatrick, 7.

Vis dėlto, kalbėti apie bendrą kolonijinę administracinę struktūrą negalima, nes Karūnos pareigūnų galia priklausė nuo regiono nutolimo nuo vireinato centro, vietinio elito stiprumo, geografinio palankumo ir infrastruktūros. Pvz., teisėjai neretai priklausė nuo vietinio elito ir kartu su juo dalyvaudavo neteisėtuose indėnų priespaudos (privertimas pirkti prekes) procesuose⁴⁹. Kita vertus, neretai ir vietinio ispanų elito prioritetai ir vykdoma politika prieštaravo Karūnos išleistoms gairėms. „Paklustu, bet nevykdau“⁵⁰ buvo kolonijinių pareigūnų moto.

Kolonializmo laikotarpiu valdžios geografinis ir institucinis prasiskverbimas gan silpnas. Andų regione daugiausiai remiamasi netiesioginiu valdymu per Inkų imperijos sukurtas socialines ir politines struktūras, dalis kolonijinės teritorijos nekontroliuojama. XVI – XVIII a. kolonijinės valdžios struktūra skatino ir stiprino atskyrimą tarp Indėnų ir Ispanų respublikų. Indėnai buvo įtraukti į ekonominę kolonijinę struktūrą, o kas nesusiję su ekonominiais ir darbo ryšiais – palikta indėnų savivaldai.

2.2. Pokolonijinė valstybė ir jos teritorinė dimensija

Geografinės sąlygos Andų regione turėjo didelę įtaką valstybės formavimosi procesui. Inkų imperijos laikotarpiu tankiai buvo apgyvendinta *Sierra* (aukštikalnės), kurioje palankesnės klimatinės sąlygos ir praktikuojama vertikali žemdirbystė⁵¹. Ryšiai tarp *Sierra* ir Amazonės indėnų šiame istoriniame laikotarpyje mažiau intensyvūs. Kolonijiniu laikotarpiu Ekvadoro ir Peru atveju teritorija suskaidoma į tris natūralius geografinius regionus: Pakrantė (*Costa*), *Sierra* ir Amazonė (Ekvadore)/Montaña (Peru). Bolivijos atveju galima išskirti Andų aukštikalnes (Antiplano), slėnius ir Oriente regioną, kuris neretai lyginamas Peru ir Ekvadoro Amazonės regionui (*guaraní* indėnai kaip ir Amazonės yra klajokliai).

Kolonializmo laikotarpiu Ekvadore ir Peru trys geografinės zonos įgijo politines ir ekonominės reikšmes. Pakrantės regionas abejose valstybėse sietinas su kolonizatoriais ir jų įkurtais miestais, kurie tapo pagrindiniais sąsajos su metropolija centrais, pvz., Guayaquil Ekvadore ar Lima Peru. Pakrančių miestai tampa ispanų kultūros sklaidos ir

⁴⁹ Lauren Benton, „Colonial Law and Cultural Difference: Jurisdictional Politics and the Formation of the Colonial State“. *Comparative Studies in Society and History*, Vol.41, No.3, 1999, 567.

⁵⁰ Donald J. Mabey, *Colonial Latin America*, 80. Internetinė knyga: <historicaltextarchive.com>, [Žiūrėta: 2008 02 17].

⁵¹ Vertikali žemdirbystė pasižymi tuo, kad išnaudojama klimatinė juostų suteikiama nauda: kaimai būdavo įsikūrę derlingiausioje vietoje *keshwa*, aukštesnėje klimatinėje juostoje – *suní* arba *puna* - būdavo ganyklos, žemesnėje *selva/chaco/llanos* – medžioklės plotai ir pan.

kolonijose išgaunamų gamtos resursų eksporto centrais. Pastebėtina tai, kad šie miestai buvo daugiau orientuoti į tarptautinę rinką ir infrastruktūrinių ryšių su metropolija palaikymą. Tad Pakrantėje dominuoja plantacijos, kurių produkcija orientuota į eksportą, o politinis elitas (verslininkai, bankininkai) – liberalus.

Sierra suvokiama kaip priešprieša Pakrantei. Peru *Sierra* reprezentuoja Inku imperiją, o pagrindinis jos miestas – Kuskas. Kolonializmo laikotarpiu šioje geografinėje zonoje buvo įkurta Indėnų respublika, kuri tapo indėnų mokamų mokesčių ir kasyklų (didžiausia jų buvo Potosí, dabar priklausanti Bolivijai) darbo jėgos šaltiniu⁵². Ekvadore *Sierra* taip pat siejama su indėnų gyvenamąja erdve, tačiau kolonijinis administracinis centras Kito (vėliau ir Ekvadoro sostinė) buvo įkurtas *Sierroje*. *Sierra* tiek Ekvadore, tiek Peru tapatinama su konservatyviu žemvaldžių elitu, kuris iš kolonijinės eros paveldėjo didelius žemės plotus ir įkuria *hacienda* ekonominę sistemą.

Verta pastebėti, kad Peru atveju kolonijinis administracinis centras/valstybės sostinė Lima atstovavo Pakrantės regioną, tad ekonominį ir politinį Peru elitą sudarė šiame regione plantacijas turintys žemvaldžiai, vadinamosios „44 šeimos“⁵³. Ekvadore teritorinės integracijos silpnumas atspindėjo ir didesnę politinio – ekonominio elito susiskaidymą. Nors XX a. pradžioje nacionalinėje politinėje arenoje dominavo liberalusis Pakrantės elitas, vis dėlto savo ekonominę ir ideologinę įtaką išlaikė ir žemvaldžiai, kurių galios šaltinis buvo *haciendų* ekonominė sistema. Ši dviejų ekonominio – politinio elito grupių tarpusavio kova ir konkurencija egzistavo iki XX a. II pusės, o kartu tai buvo viena iš pagrindinių kliūčių teritoriniam valstybės integralumui kurti bei ekonominei ir politinei valstybės plėtrai užtikrinti. Tad politinės kovos dėl valdžios tarp Pakrantės ir *Sierros* Peru atveju buvo santykinai silpnesnės nei Ekvadore.

Amazonės regionas abejose valstybėse buvo silpnai integruotas iki XX a. vidurio. Ekvadore Amazonės regionas „tapo“ svarbus tik didžiąją jos dalį pralaimėjus 1941 m. kare su Peru. Amazonės džiunglių regionas, kur pagrindinis miestas – Iquitos, iki XX a. vidurio buvo sunkiai prieinamas ir mažai integruota valstybės teritorija⁵⁴.

⁵² Florencia E. Mallon, 43.

⁵³ Pakrančių elitas dominavo nacionalinėje ekonominėje ir politinėje sferoje. Vadinamosios „44 šeimos“ kontroliavo oligarchinę Peru valstybę, tačiau tai nereiškia, kad šis elitas buvo vieningas. Pastebėtina, kad Lotynų Amerikoje „šeimų“ dinastijų valdymas buvo dažnas reiškinys, pvz. Salvadore dominavo 14 šeimų.

⁵⁴ Thomas E. Skidmore, Peter H. Smith, *Modern Latin America*. Oxford: Oxford University Press, 1989, 181.

Peru Pakrantė ir *Sierra* išliko santykiečiai tarpusavyje neintegruotos iki XIX a. vidurio, kada pradėtas modernizacijos procesas ir nutiestas pirmasis geležinkelis Lotynų Amerikoje – Lima-Callao. Ekvadore integracija sustiprėjo Amazonėje atradus naftą, padidėjus eksporto pajamoms ir karinei chuntai užėmus valdžią. Tai paskatino sparčiau vykdyti nacionalinės modernizacijos programas, taikomas ISI⁵⁵ ekonominės politikos modelis.

Bolivija išsiskiria iš šių analizuojamų atvejų. Bolivija atsiskyrė nuo Peru vireinato 1825 m. Anksčiau Bolivijos teritorija buvo vadinama Alto Peru arba Charcas, o dabartinė jos teritorija priklausė Peru ir Rio de Plata vireinatams. Tad teritorijos buvimas kolonijinio ispanų pasaulio periferijoje ir jos silpnas įtraukimas į kolonijinę administraciją lėmė nepriklausomos valstybės teritorinio prasiskverbimo ir tautos kūrimo problemas XIX – XX a. I pusėje: bendrumo, priklausymo vienai teritorijai ar tautai jausmo nebuvo nei ikikolonijiniu, nei kolonializmo laikotarpiu.

Bolivijos valstybės sienos tapo nuolatinių konfliktų su kaimyninėmis valstybėmis objektu: Ramiojo vandenyno karas, kurio metu Bolivija tampa žemynine valstybe, Acre provincija praradimas kare su Brazilija, o didžioji dalis Chaco atiteko Paragvajui po Čako karo⁵⁶. Kita vertus, šios prarasto teritorijos buvo silpnai integruotos infrastruktūrine prasme, silpna, į išorę orientuota ir ekonominė sistema. Kolonijiniu laikotarpiu Bolivijos teritorija buvo susieta su Peru vireinatu ir jo pakrantėmis, pvz. Potosí kasyklos produkcija į metropoliją patekdavo per Ramiojo vandenyno uostus. Tad infrastruktūriškai valstybė buvo geriau susieta su išorės pasauliu, o vidinė teritorinė ir infrastruktūrinė integracija paspartėjo tik po 1952 m. revoliucijos, siekiant susieti Antiplano ir Oriente regionus⁵⁷.

Bolivijoje, priešingai nei Peru ir Ekvadore, kolonijiniu laikotarpiu nesusiformavo regioninė priešprieša ar konkurencija. Kolonizatoriai kūrėsi daugiausiai Anduose, La Paz regione, kur buvo koncentruotos sidabro kasyklos. Iki XX a. vidurio politinis konfliktas tarp elito grupių pasižymėjo didesniu geografiniu pasiskirstymu: La Paz, Sucre, Santa Cruz, Cochabamba, Oruro, Potosí⁵⁸. Tam tikrą laikotarpį dominuodavo tas

⁵⁵ ISI – ekonominis modelis, kai orientuojamasi į vidaus rinkos plėtrą. Ekvadore ISI modelis pradedamas taikyti vėliau nei kitose LA valstybėse – 1963 m. Ekonominė politika silpna, neefektyviai įgyvendinama, gan svarbus išliko eksportas ir iš jo gaunamų pajamų svarba valstybės modernizacijos ir industrializacijos procesuose.

⁵⁶ Xavier Albo, *Identidad Etnica y Política*, La Paz: Serie Cuaderno de Investigación, 2002, 109.

⁵⁷ Antiplano siejamas su valstybės sostine La Paz, Potosi kasyklomis ir indėnų civilizacijomis šalia Titikakos ežero. Šis Bolivijos regionas buvo susietas su Ramiojo vandenyno pakrantėmis. Oriente siejama su Santa Cruz miestu ir rytine valstybės dalimi.

⁵⁸ Pedro Pérez Herrero, 270.

regionas, kurio išgaunama produkcija turėjo didesnę paklausą tarptautinėje rinkoje. Tik vėliau XX a. atsiranda priešprieša tarp La Paz ir Santa Cruz, kuri egzistuoja ir dabar. Bolivijos atveju politinį – ekonominę elitą galima suskirstyti į dvi grupes: kasyklų savininkai ir žemvaldžiai, tačiau iki 1952 m. revoliucijos politinis elitas koncentravosi La Paz regione.

Apibendrinat valstybės teritorinę dimensiją Andų regione, galima teigti, kad iki XX a. vidurio analizuojamos valstybės buvo silpnai integruotos infrastruktūriniu požiūriu, didelė geografinė priešprieša tarp skirtingų regionų, trukdanti formuoti stiprią centralizuotą valstybę lėmė ir fragmentuotos socialinės - politinės kontrolės egzistavimą: indėnų bendruomenės buvo koncentruotos *Sierra*/Andų regione, kuriose dominuoja žemvaldžių kontrolė. Tuo tarpu valstybių ekonominis elitas, orientuotas į tarptautinę rinką bei jo kovos su *Sierros* politiniu elitu (La Paz ir Kito) ribojė modernios Vakarų valstybės modelio pritaikymą.

2.3. Pokolonijinės valstybės institucinis prasiskverbimas

XX a. pabaigoje, kilus indėnų judėjimams ir padidėjus tarptautinių organizacijų spaudimui dėl vietinių gyventojų teisių, dauguma Lotynų Amerikos valstybių vykdė konstitucines pataisas, kurios suteikė autonomijos, dvikalbio švietimo, bendruomenių svarbos pripažino ir kt. teises. Kita vertus, indėnų bendruomenės egzistavo ir anksčiau, tad kyla klausimas, kokie ryšiai buvo tarp indėnų bendruomenių ir valstybės anksčiau? Kas atstovavo indėnus ir jų interesus?

Pastebėtina, kad indėnų priklausymas tam tikrai socio-ekonominei sistemai yra svarbus kintamasis indėnų judėjimų iškilimui suprasti. Jei dominuoja sezoninis, apmokamas darbas, indėnų bendruomenių mobilumas bus didesnis ir sunkiau išlaikyti pastovius ryšius su bendruomenėmis. Tuo tarpu *haciendų* sistemų egzistavimas sukuria palankias sąlygas kultūrinėms praktikoms išsaugoti⁵⁹. Posakis „Indėnas yra žemė“ (*El indio es la tierra*) atskleidžia žemės vieta indėno kosmovizijoje ir jos svarbą kultūrinėms praktikoms. Pokyčiai žemės nuosavybės srityje daro įtaką ir indėnų bendruomenėms bei jų identitetui. Kadangi Andų regione dominavo *hacienda* sistema,

⁵⁹ Carol A. Smith, "Indigenous Movements in Guatemala and Ecuador: Different Histories, Different Social Contexts, Different Strategies?" <http://www.clas.berkeley.edu:7001/Events/spring2004/03-15-04-smith/index.html>, [Žiūrėta: 2008 02 15].

šioje dalyje keliama ši hipotezė: Andų valstybės institucinis ir geografinis skverbimasis sukelia grėsmę indėnų bendruomenių autonomijai ir kultūrinėms praktikoms, o tai iššaukia indėnų bendruomenių pasipriešinimą.

2.3.1. Ekvadoras

Ekvadoro teritorinė ir politinė fragmentacija lėmė ir dviejų kolonijinių socio-ekonominių struktūrų – plantacijų ir *haciendų* - išlikimą iki XX a. vidurio. Pakrantėje egzistavo didelės plantacijos, kurių produkcija orientuota į tarptautinę rinką, naudojama sezoninė samdoma darbo jėga. Kadangi pakrančių zonose buvo maža indėnų koncentracija, jas dirbdavo afroamerikiečiai, kolonizacijos laikotarpiu atvežti kaip vergai ir daugiausiai koncentruoti šiaurinėje Pakrantės dalyje (ypač Esmeraldoje), ir samdomi darbininkai (dažniausiai indėnų migrantai iš *Sierros*). Nors Pakrantės regione baudžiavinius darbo santykius ima keisti apmokamas darbas, vis dėlto darbo užmokesčiu grįsti ekonominiai santykiai išsigalėjo tik XX a II pusėje⁶⁰. Indėnai koncentravosi *Sierros* kaimo regionuose, kaip ir kolonijiniais laikais buvo priklausomi nuo didžiųjų ūkių - *haciendų*, kuriuose dirbo baudžiavos sąlygomis. Anot Ramón, 80% visų šalies indėnų priklausė *haciendoms*⁶¹. *Haciendų* sistemos dominavimas *Sierroje* lėmė ir indėnų bendruomenių priklausymą nuo patrono – žemvaldžio, tačiau kartu sudaromos palankios sąlygos indėnų bendruomenių vidinei autonomijai.

Pirmieji iššūkiai kolonijinei socio-ekonominei struktūrai iškilo Liberalios revoliucijos metu (1895 - 1911). Pakrančių elitas siekė sumažinti konservatyvaus *Sierros* elito ir Bažnyčios įtaką indėnams, kadangi reikėjo daugiau darbo jėgos į eksportą orientuotoms Pakrantės plantacijoms⁶². Buvo panaikintas Katalikų Bažnyčios rinktas *diezmo* – indėnų mokestis Bažnyčiai⁶³, 1918 m. teisiškai uždraustas ir indėnų priverstinis darbas, vadinamasis *concertaje*⁶⁴. *Concertaje* daug kur pakeitė *huasipungo* sistema, kuri buvo taikoma kolonijiniu laikotarpiu ir įtvirtino patrono – kliento santykius: indėnai gaudavo nedidelį žemės plotą, priklausantį *hacienda* teritorijai, tačiau mainais turėdavo dirbti tam tikrą kiekį valandų žemvaldžiui – žemės ūkio darbai, kelių

⁶⁰ L. Bethell (Ed.), *Historia de América Latina (vol. 16.)* Barcelonas: Crítica, 2002, 261.

⁶¹ Galo V. Ramón, *El regreso de los runas*. Quito: Comunidec – Fundación Interamericana, 1993, 274.

⁶² A. Kim Clark, „Racial Ideologies and the Quest for National Development: Debating the Agrarian Problem in Ecuador (1930 - 50)“. *Journal of Latin American Studies*, 30 (2), 1998, 375.

⁶³ José Antonio Lucero, „Locating the „Indian Problem“: Community, Nationality And Contradiction in Ecuadrodian Indigenous Politics“. *Latin American Perspectives*, 30(23), 2003, 28.

⁶⁴ L. Bethell, 261.

tiesimas, namų tvarkymas - ir būti jam lojalūs. Tuo tarpu patronas teikdavo indėnams prekes ir paslaugas (mediena, ganyklos, naudojimas keliais). Indėnai taip pat kreipdavosi į patroną ir ligos, blogo derliaus ar susidūrus su teisėsauga. Tokioje klientelizmo sistemoje indėnai dažnai išskolindavo, o tai ribodavo jų mobilumą bei galimybes palikti *huasipungo* ir ieškoti darbo mieste⁶⁵. Kita vertus, sukuriama ir indėno socialinė, ekonominė priklausomybė nuo patrono, bei įtvirtinama politinė indėnų bendruomenių kontrolė.

XX a. 2-4 dešimtmečiai pasižymėjo politiniu nestabilumu: Politinio elito dėmesys koncentruotas į tarpusavio kovas, kakavos paklausos mažėjimas tarptautinėje rinkoje lėmė valstybės pajamų sumažėjimą. Politinio elito kovos sudarė palankias sąlygas santykinai masių autonomijai ir mobilizacijai atsirasti: organizuojasi valstiečiai, darbininkai, studentai. Pastebėtina tai, kad 21% visų konfliktų, kilusių *Sierroje* 1916 – 1930 m., sudarė konfliktai tarp *haciendų* savininkų ir indėnų bendruomenių (dėl neteisėtai užimtų žemių, dėl privalomo darbo valandų skaičiaus), o 16% - vietiniai indėnų sukilimai (daugiausia protestų – Chimborazo ir Azuay provincijose)⁶⁶. Nors valstybė ir bando spręsti žemvaldžių ir bendruomenių konfliktus - Socialinių reikalų ministerijos kompetencijų išplėtimas, 1927 m. Valstybės paveldo teritorijos įstatymas, Indėnų rasės saugojimo komitetų kūrimas - vis dėlto silpna valstybės institucinė sąranga riboja šios politikos efektyvumą. Pvz., vietinis elitas sudarė Indėnų rasės išsaugojimo komitetus, o tai leisdavo išlaikyti turėtą monopoliją indėnų bendruomenių atžvilgiu. Kita vertus, šie pokyčiai suteikė indėnams formalius kanalus, kuriais galėjo kreiptis į nacionalinę valdžią dėl žemvaldžių piktnaudžiavimo, įstatymų nesilaikymo. Nors šie kanalai ir ne visada veikė, tačiau jų egzistavimas ir galimybė jais pasinaudoti santykinai sumažina žemvaldžio turėtą monopoliją.

Svarbūs valstybės - indėnų sąveikos pokyčiai siejami su socialistų prezidento Federico Páez inicijuotomis socialinėmis reformomis. Viena iš jų - Bendruomenių įstatymas (*Ley de Organización y Régimen Comunal*, 1937), kuris instituciškai įtvirtino *comuna* (bendruomenė) sąvoką. Įstatymas pripažino, kad egzistuoja žmonių bendruomenės, kurios nėra įtrauktos į valstybės administracinį suskirstymą, todėl

⁶⁵ Timothy Fitzpatrick, „Rearticulating Indigenous Identity: Evolving Notions of Citizenship and Ecuador’s Contemporary Indigenous Movement“, Honors Thesis, Boston College, 2004, 11; Leon Zamosc, “Agrarian Protest and the Indian Movement in the Ecuadorian Highlands”. *Latin American Research Review*, Vol. 29, No.3, 1994, 42.

⁶⁶ Cituota Martínez V., Luciano, “Comunidades y Tierra en el Ecuador”. Internetinis žurnalas - Ecuador Debate No. 45, <<http://www.dlh.lahora.com.ec/paginas/debate/paginas /debate66.htm>>, [Žiūrėta: 2008 02 15].

teisiškai įtvirtino *comunas*, kurios turėjo apimti ne mažiau kaip 50 žmonių. Nors šis įstatymas pirmiausia buvo orientuotas į buvusius kasyklų darbuotojus, kurių kaimeliai, mažėjant kasybos pramonei, liko socialiai nekontroliuojami⁶⁷, tačiau taip pat taikomas ir indėnų bendruomenėms, kurios priklausė *hacienda* ekonominei sistemai. Įstatyme nebuvo naudojama „indėno“ sąvoka, ją pakeitė „valstiečio“ terminas, tad *comunas* galėjo įkurti ir kitos etninės grupės, pvz. metisai. Vis dėlto, daugiausiai *comunų* buvo įkurta Imbabura, Chimboraza, Tungurahua ir kt. provincijose, kuriose didžiąją daugumą gyventojų sudarė indėnai: 1947 m. valstybės buvo pripažintos 792⁶⁸. Vis dėlto, 1937 m. įstatymo efektyvumas išaugo vėlesniuose dešimtmečiuose, ypač žemės reformos laikotarpiu, ir tapo pagrindiniu indėnų bendruomenių įrankiu kovoje prieš vietinio elito dominavimą⁶⁹. Tad XX a. pabaigoje teisiškai pripažintų bendruomenių padaugėjo.

Comunas tapo nauja politinės kontrolės forma, kuri koncentruota konkrečioje teritorijoje. Įstatymas indėnų bendruomenes su Ekvadoro valstybe susiejo korporatyvistiniais ryšiais: Socialinių reikalų ministerijai suteikta kompetencija spręsti kilusius konfliktus bendruomenės viduje ar tarp bendruomenės ir žemvaldžio ir pasilikta teisė atimti bendruomenės žemes⁷⁰. Kita vertus, nereikėtų pervertinti valstybės intervencijos galimybių. Šis įstatymas suteikė santykinę autonomiją indėnams (*Comunas* galėjo išsirinkti savo atstovą – *cabildos*⁷¹), o kartu netiesiogiai pripažįstamos ir bendruomenių istorinis svarbumas (disponuoja kolektyviai žeme). *Comunos* atspindėjo tradicinę indėnų organizavimosi formą ir asocijavosi su indėnų praktiku, vertybių legitimizacija, politine reprezentacija ir apsauga, socialinių išteklių, reikalingų kultūrinei reprodukcijai bei socialiniam koherentiškumui palaikyti užtikrinimu⁷². Vis dėlto įstatymas nepanaikino ir „šventosios trejybės“ (žemvaldžių, bažnyčios ir valstybės skirtų pareigūnų į vietinę valdžią sąjungą) galios kaimuose⁷³. Ši trilypė sąjungą ne tik santykinai apribodavo naujai įkurtų *comunas* autonomiją, bet ir silpnino valstybės galią ir prasiskverbimą vietiniu lygmeniu.

Kolonijinės socio-ekonominės struktūros egzistavimas silpnino valstybės bandymus instituciškai prasiskverbti į *Sierra*. Tad žemės reforma, orientuota į *hacienda*

⁶⁷ Timothy Fitzpatrick, 13.

⁶⁸ Hernán Ibarra, „La Comunidad Campesino/Indígena Como Sujeto Socioterritorial“. “ Internetinis žurnalas – Ecuador Debate, No, 63, http://www.dlh.lahora.com.ec/paginas/debate/paginas/debate_1302.htm, [Žiūrėta: 2008 02 15].

⁶⁹ Deborah J. Yashar, knyga, 89.

⁷⁰ Hernán Ibarra, „La Comunidad Campesino/Indígena Como Sujeto Socioterritorial“.

⁷¹ José Antonio Lucero, „Locating the „Indian Problem“, 29.

⁷² Luciano Martínez V., “Comunidades y Terra en el Ecuador”. Internetinis žurnalas - Ecuador Debate No. 45.

⁷³ Deborah J. Yashar, 91.

sistemos panaikinimą, buvo siejama su radikaliais pokyčiais, kuriuos inicijavo Karinė Chunta 1963 m., siekdama modernizuoti Ekvadorą. 1964 m. žemės reformos prioritetas buvo *haciendų* žemių perskirstymas jiems dirbantiems valstiečiams ir *huasipungo* sistemos atsisakymas. Kitas svarbus aspektas – vidinio kolonializmo skatinimas Amazonės regione. Vidinės kolonizacijos esmė buvo *Sierros* valstiečiams duoti žemės sklypą, dažniausiai nederlingą, Amazonėse, kuri vietinių indėnų buvo „neefektyviai naudojama medžioklei“⁷⁴, ir šiuo būdu paskatinti migraciją į Amazonės regioną. Tad žemės reforma buvo naudojama ir kaip instrumentas valstybės teritorinei integracijai didinti.

Kita vertus, šios reformos vykdymo metu išryškėjo valstybės silpnumas ir neefektyvumas: didelių žemės sklypų koncentracija išliko tiek *Sierroje*, tiek Pakrantėje. Pirmiausia tai sietina su vietinio elito turėta įtaka valstybės institucijose, kurios buvo atsakingos už žemės reformos vykdymą⁷⁵. Kita vertus, ir indėnų valstiečiai dažnai naudodavo žemės užėmimo taktiką, o vėliau vesdavo tiesiogines derybas su žemvaldžiais⁷⁶. Indėnų bendruomenių ir žemvaldžių valstybės vietinių institucijų ignoravimas atspindi jų istorinį silpnumą periferijoje ir riboją jų geografinę skvarbą reformų metu.

Antrojo žemės reformos etapo metu buvo siekiama didesnės valstybės intervencijos tiek perskirstymo srityje, tiek teikiant socialines programas naujiems mažų ūkių savininkams. Šis etapas buvo daug efektyvesnis: jei 1954 m. 64.4% žemės priklausė *haciendoms*, tai 1982 m. – 36,2%⁷⁷. Valstybė šiame etape vykdė socialines programas, kurios turėjo padėti modernizuoti savo mažus ūkius valstiečiams, tačiau kartu tai padėjo kurti naujų žemės savininkų ekonominę priklausomybę nuo valstybės. Kadangi nauji žemės savininkai atsidūrė ekonomiškai blogesnėje padėtyje nei buvo *hacienda* sistemoje (gavo mažiau derlingos žemės plotus, kurie neretai buvo mažesni nei įstatyme nustatyta 5 hektarų riba⁷⁸), valstybės socialinė parama pakeitė ankstesnius patrono – kliento santykius. Kita vertus, indėnų bendruomenės ir jų daromas spaudimas

⁷⁴ Anthony J. Bebbington *et al.*, „Fragile Lands, Fragile Organizations: Indians Organizations and the Politics of Sustainability in Ecuador“. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Bol 18, No 2, 1993, 184.

⁷⁵ L. Bethell, 281.

⁷⁶ Tanya Korovkin, „Indigenous Peasant Struggles and the Capitalist Modernization of Agriculture: Chimborazo, 1964 - 1991“. *Latin American Perspectives*, Vol. 24, No. 3, 1997, 37.

⁷⁷ Leon Zamosck, 42, 43

⁷⁸ Lawrence A. Brown, Jorge A. Brea, Andrew R. Goetz, „Policy Aspects of Development and Individual Mobility: Migration and Circulation from Ecuador’s Rural Sierra“, *Economic Geography*, Vol 64, No. 2, 1988, 151; Victoria A. Lawson, “Government Policy Biases and Ecuadorian Agricultural Change”, *Annals of the Association of American Geographers*, 3 (78), 1988, 439.

paskatino valstybę efektyviau taikyti Bendruomenių įstatymą: remiantis Zomosc atliktais skaičiavimais, 1993 m. 64,2% indėnų žemės buvo organizuotos *comunosc* pagrindu⁷⁹. o susilpnėjus vietiniai žemvaldžių galiai, daugiau erdvės atsirado besikuriančioms indėnų federacijoms.

Apibendrinant Ekvadoro valstybės institucinę skvarbą, galime pastebėti, kad valstybės bandymai skverbtis į *Sierrą* susilaukdavo vietinio elito pasipriešinimo, kurie savo galios monopoliją indėnų bendruomenėms išlaikė iki XX a. vidurio. Kita vertus, valstybės reformos netiesiogiai palaikė ir skatino bendruomenines organizavimosi formas, kurios sukūrė santykinai autonomiškas erdves indėnų kultūrinėms praktikoms.

2.3.2. Bolivija

Pokolonijiniu laikotarpiu Bolivijoje galima išskirti dvi pagrindines valstybės ir indėnų bendruomenių sąveikos formas. Pirma, XIX a. Bolivija palaikė kolonijinės valdžios – indėnų bendruomenių įtvirtintą modelį, kuris dar žinomas Andų pakto, sudaryto tarp valstybės ir *ayllu*⁸⁰, vardu. Šio pakto pagrindu, indėnai turėjo santykinę vidinę autonomiją, nes leidžiama išlaikyti *ayllu* struktūrą, tradicines praktikas, tačiau mainais mokėjo valstybei indėno duoklę, dirbo kasyklose. Iki XX a. vidurio didžiąją Bolivijos pajamų dalį ir sudarė šis indėnų bendruomenių mokestis kartu su valstybės pajamomis iš kasyklų⁸¹. Antra, 1874 m. buvo paskelbtas *Ley de Exvinculación* (Ryšių išardymo įstatymas), pagal kurį buvusios autonomiškos indėnų teritorijos su jos gyventojais buvo perleistos žemvaldžiams ir jų globai⁸²: žemvaldžiai užima indėnų bendruomenių žemes, o indėnai tampa priklausomi nuo patrono ir priversti jam dirbti. Tai paskatino *haciendų* kūrimąsi Bolivijoje, teritorijoje, kurioje kolonijiniu laikotarpiu dominavo kasyklų pramonė.

Kadangi įtraukimas į *haciendų* sistemą Bolivijoje buvo gan vėlyvas palyginus su kitomis Andų valstybėmis, tai sukėlė indėnų pasipriešinimą: nuolatiniai žemo intensyvumo sukilimai iki 1952 m. revoliucijos, kreipimasis į valdžios institucijas, ieškojimas kolonijinių dokumentų, kurie patvirtintų indėnų žemės nuosavybės teises,

⁷⁹ Luciano Martínez V., “Comunidades y Terra en el Ecuador”.

⁸⁰ *Ayllu* – indėnų bendruomenė, turinti savą socialinę, ekonominę ir politinę sistemą ir teritorinį apibrėžtumą. Gali apimti kaimyninius kaimelius.

⁸¹ Cristóbal Kay, Miguel Urioste, “Bolivia’s Unfinished Agrarian Reform: Rural Poverty and Development Policies”. ISS-UNDP Research Project, 2005, 10.

⁸² Carlos Mamani Condori, „Pueblos y organizaciones indias en el camino de la descolonización: Genesis indígena“, 1. <<http://www.fjernenaboer.dk/index.php?PID=281>>, [Žiūrėta: 2008 04 20].

suteiktas dar Ispanijos Karūnos⁸³. Politinis elitas šiuos indėnų maištus neretai išnaudodavo tarpusavio kovose, pvz. 1899 m. La Paz liberalus elitas kartu su *aymara* kovotojais nuvertė konservatyvią šalies valdžią, socialistas Bautista Saavedra bandė per įvairias valstybes programas užsitikrinti socialinių grupių paramą, jų tarpe ir indėnų bendruomenių⁸⁴, 1942 m. teisiškai buvo uždrausta *ponguaje*⁸⁵ praktika *haciendose*, žemvaldžiai skatinami atidaryti mokyklas indėnų vaikams. Kita vertus, neretai sukilėlių vadai buvo suimami ir teisiami, nacionalinės valdžios, įstatymai buvo silpnai taikomi vietiniame lygmenyje, o *ponguaje* praktika daug kur išliko iki 1952 m. revoliucijos. Indėnų bendruomenės šiuo laikotarpiu elito grupių buvo naudojamos politinei valdžiai užsitikrinti ir kartu kuriama patrono – kliento sistema vietiniame lygmenyje: politinio elito grupės užsitikrina valstiečių, darbininkų, indėnų bendruomenių paramą mainais už tam tikras socialines ir ekonomines paslaugas.

Radikalūs pokyčiai Bolivijoje sietini su 1952 m. revoliucija, kuri sekė 1910 m. Meksikos revoliucijos pavyzdžiu. Pagrindinis revoliucijos tikslas buvo masių įtraukimas per didesnę politinį dalyvavimą ir socio-ekonominės struktūros modernizavimas. Ši Bolivijos revoliucija apjungė du iš pirmo žvilgsnio vienas kitam prieštaraujančius elementus: valstybės centralizaciją ir tiesioginį masių dalyvavimą. Valstybės vaidmens stiprėjimas – intervencija į ekonomiką, vystymasis per valstybės investavimą, nacionalizaciją - buvo regimas kaip būtinas posūkis Bolivijos kaip modernios valstybės kūrimo procese. Tai paskatino teritorinio ir infrastruktūrinio valstybės integralumo plėtrą. Kita vertus, svarbų vaidmenį revoliucijoje turėjo ir tiesioginis masių dalyvavimas, siejamas su bendru valdymu, sąjungų kūrimu, akcentuojama vidurinėsios klasės, darbininkų, valstiečių svarba⁸⁶. Bolivijos revoliucija apjungė politinį elitą – politinę partiją Nacionalinį Revolucionistinį judėjimą (*Movimiento Nacional Revolucionario* - MNR), ir mases, o kartu silpninamos valstybės institucijos.

1952 m. revoliucija sąlygojo politinės sistemos pokyčius: MNR panaikino municipalinius rinkimus regionų sostinėse, o tai susilpnino vietinio politinio elito pozicijas; oficialią vietinę valdžią pakeitė darbininkų ir valstiečių sąjungos ir milicija⁸⁷. Oficialiai valstybė palaikė darbininkų – valstiečių sąjungą ir jų autonomiškumą vietinio

⁸³ Carlos Mamani Condori, 2.

⁸⁴ George Gray Molina, „Ethnic Politics in Bolivia: ‚Harmony of Inequalities‘ 1900 - 2000“, Crise Working Paper No. 15, February, 2007, 15, 5.

⁸⁵ Priverstinis darbas *haciendoje*. Ekvadoro *huasipungo* sistemos atitikmuo Bolivijoje.

⁸⁶ Tapia, Luis, “Una reflexión sobre la idea de Estado plurinacional”. OSAL, Año VIII, N 22, septiembre, 57.

⁸⁷ Kent Eaton, „Backlash in Bolivia: Regional Autonomy as a Reaction against Indigenous Mobilization“. *Politics Society*, 35, 71, 2007, 76.

politinio elito atžvilgiu, tačiau praktikoje buvo siekiama įtvirtinti valstybės korporatyvizmą, paternalizmą, ypač kaimo vietovėse⁸⁸. Pastebėtina tai, kad Bolivija po 1952 m. revoliucijos tapo labiausiai centralizuota valstybe regione, kai tuo tarpu jos vietinio lygmens valstybinės institucijos išliko silpnos iki XX a. pabaigos. Tad nors iš pirmo žvilgsnio Bolivijos revoliucija sietina su valstybės centralizacija, modernizacija ir vietinio elito galių susilpnėjimu, vis dėlto vietiniame lygmenyje valstybė nesugeba įtvirtinti savo galios ir paliekamos autonomiškos, mažiau valstybės kontroliuojamos erdvės.

Bolivijos revoliucija ne tik įtakėjo pokyčius politinėje srityje, bet ir lėmė svarbius socio-ekonominės struktūros pakitimus. Pagal 1950 m. Surašymo duomenis, 8% didžiųjų žemvaldžių disponavo 95% visos žemės, tuo tarpu 69% mažųjų ūkininkų - 0,4%⁸⁹. Žemės koncentracija Bolivijoje buvo didžiausia visame regione, todėl 1953 m. žemės reforma buvo nukreipta į *hacienda* sistemos išardymą. Pagrindiniai reformos tikslai buvo: išdalinti žemę valstiečiams, kurie jos neturi arba turi tik mažus žemės sklypus; panaikinti valstiečių pusiau feodalinį darbą; paskatinti vidinę valstiečių, kurie koncentruojasi Andų zonoje, migraciją⁹⁰. Tad žemės reforma siekė ne tik panaikinti feodales praktikas *haciendose*, bet kartu ir centralizuoti valstybę, integruojant jos atskirus regionus. Valstiečių migracija iš Altiplano į Oriente, jų kolonijų ir sąjungų kūrimas buvo vienas iš instrumentų šiam tikslui pasiekti. Pagrindiniu kolonializmo taikiniu tapo *aymara* ir *quechua* indėnų bendruomenės, kurios buvo perkeliamos į Rytų Boliviją⁹¹. Vidinė kolonizacija Bolivijoje buvo skatinama ir anksčiau, tačiau tik porevoliuciniu laikotarpiu buvo sukurtos palankesnės sąlygos: valstybės pagalba įsikuriant naujose vietovėse, infrastruktūros plėtra: Cochabamba – Santa Cruz greitkelio, Santa Cruz – San Paulo geležinkelio nutiesimas ir pan.

Reformos rezultatai buvo dviprasmiški. Nors ir buvo panaikintos feodalinės praktikos, vis dėlto stambieji žemvaldžiai išliko, tik dabar jų ūkiai buvo vadinami žemės ūkio verslovėmis ir vidutiniais ūkiais, kurie sudarė 68 – 76% visos valstybės žemės⁹². Tad žemės reforma sąlygojo dviejų skirtingų ekonominių sistemų įtvirtinimą: Anduose

⁸⁸ Florencia E. Mallon, 47.

⁸⁹ George Gray Molina, 6.

⁹⁰ Considerandos del Decreto Ley 03464 de Reforma Agraria, 2 de agosto de 1953. Cituota: George Gray Molina, 6.

⁹¹ World Bank, „Bolivia – Poverty, Equity and Income: Selected Policies for Expanding Earning Opportunities for the Poor“. *Economic Report*, 1996 02 22, 161-162.

⁹² Statistiniai duomenys skirtinguose šaltiniuose skiriasi, kadangi revoliucijos metu ir vėliau žemės klausimus tvarkė dvi valstybės institucijos, kurių koordinaciniai gebėjimai buvo silpni. Darbe pateikiami duomenys iš World Bank tyrimo.

dominuoja privatūs šeimos ūkiai, kurie organizuojami bendruomeniniu principu, tuo tarpu Rytų regione kuriasi stambūs ir vidutiniai ūkiai, kurie perima *hacienda* sistemos pagrindinius bruožus⁹³. Tad stambieji žemvaldžiai iš Andų regiono buvo „perkelti“ į Rytinius slėnius, tuo tarpu Andų regione sukurtos palankios sąlygos indėnų bendruomenėms disponuoti žeme kolektyviai ir sumažinta vietinio elito politinė kontrolė

Žemės reforma pakirto žemvaldžių ekonominę, daug kur panaikino feodales darbo formas *haciendose*. Tuo tarpu indėnų bendruomeninės praktikos, kurios egzistavo *haciendų* socio-ekonominėje sistemoje, išliko gajos⁹⁴. Nors reforma *de facto* pripažino buvusių *haciendų* (Andai) ir pirmąsias (*original*) indėnų bendruomenes (Amazonė), nustatė jų priežiūros mechanizmą, tačiau šios nuostatos taip ir nebuvo įgyvendintos⁹⁵. Kita vertus, buvo įtvirtinti valstiečių kooperatyvai, kurie leido turėti bendrai dirbamą žemės plotą. Ši kooperatyvų sistema kilo iš valstybėje istoriškai egzistuojančių indėnų bendruomeninių praktikų ir tradicijų. Kaip pastebi D.J.Yashar, valstybės skatinami valstiečių kooperatyvai ne vienodai prigijo skirtinguose regionuose: stiprūs kooperatyvai įsisteigė ten, kur buvo gili ir stipri *hacienda* tradicija⁹⁶. Tad nors 1952 m. revoliucijos metu buvo stengiamasi nevertoti „indėno“ sąvokos ir ją pakeisti „valstiečio“, vis dėlto netiesiogiai buvo sudarytos palankios sąlygos indėnų tradicinei praktikai ir kultūrai plėtotis. „Valstiečio“ statusas ir asociacijos tapo pagrindiniu ginklu kovoje su žemvaldžiu (sudaromos valstiečių milicijos) bei komunikaciniu kanalu su valstybės institucijomis.

1952 m. revoliucijos tikslas buvo centralizuoti ir modernizuoti šalį, tačiau praktikoje įtvirtinta korporatyvistinė valstybė, kurios klientelėmis tapo darbininkų ir valstiečių sąjungos. Kita vertus, šios sąjungos leido indėnų bendruomenėms išlaikyti savo kultūrinę praktiką.

2.3.3. Peru

Peru *ayllu* išliko pagrindinis indėnų organizavimosi principas pokolonijiniu laikotarpiu. Kita vertus, pokolonijiniu laikotarpiu paspartėjo jų integracija į *haciendų* sistemą. *Haciendų* sistema XX a. pradžioje tapo pagrindiniu netiesioginiu nacionalinės

⁹³ Cristóbal Kay, Miguel Urioste, 4.

⁹⁴ Fernando García Arganaras, „Bolivia's Transformist Revolution“. *Latin American Perspectives*, Vol 19, No. 2, 1992, 50.

⁹⁵ World Bank, „Bolivia – Poverty, Equity and Income“, 162; Cristóbal Kay, Miguel Urioste, 3.

⁹⁶ Deborah J. Yashar, 160.

valdžios instrumentu *Sierros* gyventojų socialiniai ir politinei kontrolei užtikrinti. Ji buvo įtvirtinta per *gamonalismo* sistemą: žemvaldžiai užtikrindavo savo regiono ir gyventojų lojalumą nacionalinei valdžiai, kuri minimaliai domėdavosi lokaliniais ir regioniniais reikalais⁹⁷. Taip buvo sukurtas aljansas tarp prezidento ir vietinių žemvaldžių, o kartu ir sumažintas valstybės prasiskverbimas į *Sierra*: indėnai ir jų bendruomenės paliktos žemvaldžių kompetencijai.

1920 m. Konstitucija sustiprino indėnų bendruomenių teisinį statusą ir jų teises nacionaliniame lygmenyje. Konstitucija pripažino indėnų bendruomenių egzistavimą ir jų žemės teisę, sukūrė institucinius kanalus, kurie susiejo indėnų bendruomenes su valstybe ir užtikrino indėnų apsaugą⁹⁸. Remiantis šia Konstitucija buvo įkurta Indėnų reikalų agentūra (*Sección de Asuntos Indígenas*), kurios pagrindinė kompetencija - saugoti indėnų bendruomenes ir spręsti žemės klausimus. Vis dėlto, šie teisiniai ir instituciniai instrumentai neapsaugojo indėnų nuo žemvaldžių⁹⁹, o bendruomenių kūrimas įgavo pagreitį tik su 1969 m. žemės reforma. *Gamonalismo* sistemos palikimas, valstybės silpnas infrastruktūrinis prasiskverbimas – tai pagrindiniai veiksniai, kliudę efektyviai įgyvendinti Konstitucijos nuostatas.

Žemės reforma Peru buvo vykdoma karinės generolo Juan Velasco Alvarado chuntos (1968 - 1979). Priešingai nei 1964 m. žemės reforma, kuri neapėmė žemvaldžių turimos žemės, ši buvo orientuota į visas valstybes žemes. Vienintelės žemės, kurios nebuvo perskirstymo objektu – indėnų ir valstiečių bendruomenės¹⁰⁰. Žemės reforma ne tik buvo siekiama sumažinti žemvaldžių politinę galią, bet ir modernizuoti Peru.

Šios reformos vykdymo metu galima išskirti du svarbius pokyčius, kurie turėjo įtakos valstybės – indėnų bendruomenių sąveikos pokyčiui. Pirma, karinio režimo politinė ir socialinė autonomija leido įgyvendinti radikalią reformą, neginant žemvaldžių ir tradicinio politinio elito interesų. Generolo Velasco žodžiai: „*Peasants, the landowners will no longer eat your poverty*“, tapo reformos šūkiu, virtusiu realybe. Jei 1950 m. 4% žemvaldžių kontroliavo 56% produktyvios žemės, o 96% valstiečių - 44%, tai 1970 m. 70 – 75% žemės priklausė valstiečių kooperatyvams¹⁰¹. *Haciendų* sistemos išardymas buvo įmanomas tik panaikintus *gamonalismo* ir susilpninus vietinių

⁹⁷ Florencia E. Mallon, 45, Thomas E. Skidmore, 197.

⁹⁸ Deborah J. Yashar, 228, Laureano de Castillo, “Property Rights in Peasant Communities in Peru”, Colloque International “At the Frontier of Land Issues”, Montpellier, 2006, 4.

⁹⁹ Thomas E. Skidmore, 200, Deborah J. Yashar, 288.

¹⁰⁰ John Stephen Gitlitz, „Impressions of the Peruvian Agrarian Reform“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 13, No.3/4, 1971, 456.

¹⁰¹ Fredrikke Storaker Kilander., 89, 92.

biurokratų ir žemvaldžių sąjungas, kuriuos neretai siedavo ir giminystės ryšiai. Ši sąjunga padėdavo apsaugoti žemvaldžio interesus nuo nepalankios nacionalinės valdžios politikos bei ribodavo reformų įtaką vietiniame lygmenyje. Žemės reformos institucionalizacija susilpnino vietinio elito galias. Sukurta Nacionalinė žemės konfederacija, vienijanti regionines bendruomenes; plačias kompetencijas įgijo Žemės teismas, skiriamas karinės chuntos; reformuojama vietinė teisinė ir administracinė sistema, pvz. iki reformos teisėjai, kuriuos skirdavo vietinė valdžia, atstovaudavo žemvaldžių interesus¹⁰². Kita vertus, paskelbus reformą, daugelyje regionu patys valstiečiai ėmėsi aktyvių veiksmų, užimdavo žemes, kreipdavosi į teismus, kurdavo valstiečių kooperatyvus. Tad žemvaldžių galios buvo ribojamos tiek naujų valstybės institucijų ir jų skverbimosi į *Sierra*, tiek indėnų valstiečių aktyvių veiksmų.

Antra, Velasco režimas skatino darbininkų profsąjungų Pakrantėje ir valstiečių kooperatyvų *Sierroje* kūrimą. Darbininkų ir valstiečių kooperatyvai - vadinamosios Socialinio intereso agrarinės visuomenės (*Sociedades Agrarias de Interés Social - SAIS*) - tapo pagrindiniai Velasco instrumentai įgyvendinant žemės reformą ir kartu užsitikrinant paramą režimui per kuriamus klientelistinius tinklus. Tad nors žemės reforma Peru buvo vykdoma „iš viršaus“, vis dėlto darbininkai ir valstiečiai, kurių daugumą sudarė indėnai, buvo aktyviai įtraukiami per darbininkų ir valstiečių kooperatyvų kūrimą.

Vietinės galios centrų susilpninimas, *haciendų* sistemos išardymas - pagrindinės Velasco žemės reformos pasekmės. Tai pakeitė ir socialinių klasių tarpusavio santykius. Didžioji dalis žemvaldžių palikdavo žemės ūkio sritį ir tapdavo bankininkais, verslininkais ar valstybės tarnautojais. Biurokratai prarado savo kaip patrono galias ir veikimo autonomiją, kai valstybė įdiegė naujus kontrolės ir priežiūros mechanizmus. Kita vertus, jie išlaiko žinių monopoliją¹⁰³. Šie pokyčiai lėmė indėnų bendruomenių didesnę autonomiškumą nuo vietinės valdžios.

Peru žemės reforma, priešingai nei kitose Andų valstybėse, išardė *hacienda* sistemą. Kyla klausimas, kaip pakito indėnų ir valstybės ryšiai. Karinio režimo politika indėnų atžvilgiu buvo dviprasmiška. Pirma, buvo daroma skirtis tarp Pakrantės ir *Sierros* valstiečių bendruomenių ir buvo pripažintos čiabuvių (*native*) bendruomenės Amazonės miškuose¹⁰⁴. Tad nors ir pripažįstami Amazonės indėnai, tačiau *Sierros*

¹⁰² Linda J. Seligmann, 34.

¹⁰³ Rodrigo Montoya, 117, 124.

¹⁰⁴ Laureano de Castillo, 5.

indėnai priskiriami valstiečių bendruomenėms dėl savo istorinio priklausymo *haciendų* sistemai ir užmirštama jų indėniškos šaknys. Juan Velasco režimo dviprasmiškumas indėnų atžvilgiu pasireiškia ir kitose srityse: kuriamos valstiečių bendruomenės, kurios remiasi indėnų kolektyvinio gyvenimo būdo patirtimi, pripažįstama *Quechua* kalba, kuria galima kreiptis į valstybės institucijas – tarsi byloja apie proindėnistinę politiką.

Antra, 1971 m. buvo priimtas Valstiečių bendruomenių statutas, kuris teisiškai pripažino indėnų bendruomenes, atitinkančias keturis kriterijus: bendruomenė turėjo užsiimti žemės ūkio veikla, turėti nuolatinę teritoriją, didžiają dalį savo žemė dirbti kolektyviai ir jos valdymo struktūra turėjo būti pertvarkyta pagal valstybės nustatytus kriterijus¹⁰⁵. Paskutinis bendruomenės pripažinimo kriterijus leido valstybei prasiskverbti į šių bendruomenių struktūrą ir ją modifikuoti. Tradicinė bendruomenių lyderystė rėmėsi tokiais principais kaip amžius, išmintis, asmeninės savybės, giminystės ryšiai. Tuo tarpu Statutas įtvirtino, kad išrinkti lyderiai turi būti raštingi ir mokėti ispanų kalbą, kas palengvintų bendravimą su vietine ir nacionaline biurokratija. L.J.Seligmann, atlikusi žemės reformos poveikio analizę Huaniquite provincijoje, pastebi, kad bendruomenės yra priverstos rinktis ar pasikliauti valstybės institucijomis, ar savo lyderiais. Nors dažniausiai ir būdavo pasirenkama pastaroji galimybė, vis dėlto bendruomenė savo viduje rinkdavosi tuos lyderius, kurie efektyviai galėjo reprezentuoti bendruomenės interesus derybose su vietine ir nacionaline valdžiomis¹⁰⁶. Indėnų bendruomenė, pakirtus jos tradicinės lyderystės principus, tampa labiau pažeidžiama išorės įtakai, lengviau jas asimiliuoti. Kita vertus, valstybė XX a 7 dešimtmetyje Peru buvo pakankamai silpna, kad galėtų daryti įtaką stipresniems pokyčiams vietiniame lygmenyje.

2.4. Apibendrinimas apie valstybės geografinį ir teritorinį prasiskverbimą

Šioje darbo dalyje analizuotas valstybės – indėnų bendruomenių santykių pobūdis ir jų kaita Ekvadore, Bolivijoje ir Peru. Visas tris Andų regiono valstybes sieja ta pati kolonijinė patirtis ir paveldėta socio-ekonominė *haciendų* struktūra. Andų valstybių formavimosi procese didelę įtaką turėjo geografinės sąlygos, kurios įgauna ekonomines ir politines reikšmes: Pakrantė Ekvadore ir Peru siejama su liberaliu, į tarptautinę rinką orientuotu elitu, *Sierra* – su konservatyvia žemvaldžių klase ir *hacienda* ekonomine

¹⁰⁵ Linda J. Seligmann, 29.

¹⁰⁶ Linda J. Seligmann, 34.

sistema. Bolivijoje tarpusavyje konkuravo skirtingi regionai, o priešprieša tarp La Paz ir Santa Cruz iškilo tik XX a. antroje pusėje. Priešprieša ir konkurencija tarp politinio elito stabdė valstybės formavimosi ir vienijimosi procesus Andų regione. Tad nenuostabu, kad radikalesni pokyčiai ir modernizacijos bei centralizacijos programos sietinos su karinėmis chuntomis (Ekvadoras ir Peru) ar socialinėmis revoliucijomis (Bolivija), kai nauja valdžia turi santykinai didesnę autonomiją nuo tradicinio politinio ir ekonominio elito.

Teritorinis fragmentiškumas ir silpna atskirų regionų ekonominė, politinė ir infrastruktūrinė integracija trukdė įtvirtinti galios monopoliją ir sąlygojo alternatyvių galios centrų iškilimą. Ši paveldėta kolonijinė patirtis paskatino *encomiendos* sistemos („etninės administracijos“ per įkurtas Indėnų respublikas) privatizaciją. Indėnų bendruomenės tapo pavaldžios žemvaldžiui – patronui, kuris turi tiek politinę, tiek ekonominę galią vietiniame lygmenyje bei bendradarbiauja su vietiniais valdžios atstovais, biurokratais (Ekvadore „šventoji trejybė“, Peru dažni giminystės ryšiai).

Žemės reformos Ekvadore (1964), Bolivijoje (1952) ir Peru (1968) sumažino vietinio elito politinę ir ekonominę įtaką indėnų bendruomenėms, pakirsdamos kolonijinės socio-ekonominės sistemos pagrindus. Kita vertus, valstybė žemvaldžių vietinę galią mažino ne stiprindama valstybės institucijas periferijose, bet įtvirtindama valstybės korporatyvizmą. Klientelistiniai tinklai tarp valstybės ir socialinių grupių padėjo išlaikyti politinę indėnų bendruomenių kontrolę. Pagrindinis klientelizmo instrumentas – „iš viršaus“ skatinamos kurti valstiečių organizacijos ir į jas orientuotos socialinės programos, nuo kurių indėnų bendruomenės tampa ekonomiškai priklausomos. Kita vertus, žemvaldžių politinės ir ekonominės kontrolės indėnų atžvilgiu susilpninimas nesąlygojo valstybės stiprėjimo periferijoje: sukuriamos palankios sąlygos ir atgyja senosios socialinės kontrolės formos – indėnų bendruomenės. Valstybės institucijų silpnumas sudarė palankias sąlygas indėnų bendruomenių saviraiškai ir kultūrinei praktikai. Tad žemvaldžių kontrolė pakeičiama ne valstybės, o indėnų politinio elito kontrole *Sierra/Andų* regione.

XX a. 8-9 dešimtmetyje kilusi valstybės krizė Lotynų Amerikoje pakirto šiame istoriniame tarpsnyje sukurtus klientelistinius ryšius: valstybė traukiasi iš ekonominės, socialinės sferos ir nebesugeba „maitinti“ savo klientelių. Tai leidžia teigti, kad valstybės – indėnų bendruomenių ryšiai kinta vienodai visose Andų valstybėse ir indėnų judėjimų (ne)iškilimą paaiškina POS modelis: (re)demokratizacijos ir neoliberalizmo sąlygotas laisvesnis dalyvavimo klimatas ir ankstesnių organizacinių tinklų

egzistavimas. Vis dėlto, šios dalies analizė atskleidė, kad reikia akcentuoti ne tik klientelistinių ryšių sukūrimą, bet ir indėnų bendruomenių kaip socialinės kontrolės vykdytojų sustiprėjimą bei santykinai autonomiškų erdvių, nekontroliuojamų valstybės, sukūrimą.

Akcentuoti reikėtų netiesioginius vykdytų pokyčių poveikius indėnų bendruomenėms, ypač kultūrinį aspektą. *Hacienda* ir jos teritorinės ribos suteikė geresnes galimybes indėnų kultūrinei reprodukcijai ir kultūrinėms praktikoms kolonijiniu laikotarpiu, o vėliau ir nepriklausomybės eroje. Nors ekonomiškai indėnai ir integruojami į šią sistemą, tačiau santykinai išlaiko kultūrinę autonomiją. Andų valstybių vykdytos žemių reformos buvo platesnio valstybės modernizacijos proceso dalis, kurių metu siekiama etninius identitetus pakeisti klasiniais („indėno“ sąvokos keičiamos į „valstiečio“, kuriamos valstiečių asociacijos, kooperatyvai, bendruomenės). Kolektyvinių organizacijų kūrimas ir kolektyvinio darbo, žemės nuosavybės propagavimas leido indėnams įtvirtinti teisiškai savo bendruomenes ir toliau naudoti kultūrinę praktiką. Kita vertus, atsiranda dualizmas (viešojoje sferoje naudojama „valstiečio“ sąvoka, o „indėno“ nustumiamą į privačią), kuris išstumia indėnų bendruomenes už valstybės ir visuomenės ribų, sukuria skirtingumo, nuotolio jausmą¹⁰⁷.

Apibendrinant šio skyriaus analizę galima teikti, kad valstybės vykdyta politika ne tik lėmė korporatyvizmo įtvirtinimą, bet ir turėjo įtakos indėnų kultūrinėms praktikoms ir savęs kaip valstybės ir visuomenės dalies suvokimui. Tačiau šis – valstybės institucinio ir geografinio prasiskverbimo – kintamasis nėra pakankamas indėnų judėjimų (ne)kilimui paaiškinti. Indėnų bendruomenių ir jų kultūrinės praktikos išsaugojimas savaime nesąlygoja etninio identiteto politizavimo. Svarbu, kaip indėnų kultūra sąveikauja su dominuojančia valstybės kultūra, kokią vietą indėnas užima nacionalinėje bendruomenėje. Ši indėno – nacionalinės bendruomenės sąveika analizuojama III darbo dalyje.

¹⁰⁷ Diane E. Davis teigia, kad Lotynų Amerikoje socialiniai judėjimai kyla kaip atsakas į valstybės silpnumą ir nesugebėjimą vykdyti savo pagrindinių funkcijų.

III. INDĖNAI IR VISUOMENĖ: KULTŪRINĖ – IDEOLOGINĖ DIMENSIJA

3.1. Kolonijinė socialinė struktūra ir indėno vieta joje

Madride įkurtame Amerikos muziejuje ekspozicija pradedama nuo dviejų skirtingų pasaulių susidūrimo: europiečių vadinamo Naujojo pasaulio atradimo ir indėnų *Pachakuti*¹⁰⁸. Juodame sienų fone iškabinti paveikslai, kurie vaizduoja to laikmečio dailininkų užfiksuotas kontakto akimirkas: apsiginklavę europiečiai beišsilaipinantys į krantą, kuriame jų laukia keistos būtybės – pusiau žmonės, pusiau pabaisos: beždžionės, ciklopai, nykštukai. Šalia nuotraukų kabantys metraštininkų užfiksuoti aprašymai atspindi pirmuosius europiečių įspūdžius: nepažįstamos ir keistos būtybės, keliančios baimę dėl savo „laukinio“ gyvenimo būdo (pagonybė, seksualinė laisvė, kanibalizmas), netikrumas ir neaiškumas, kaip su jomis bendrauti. Žinoma, daugėjant kontaktų su šiomis būtybėmis, kito ir europiečių požiūris į jas, o Kristupo Kolumbo joms duotas vardas „indėnai“, ne tik atspindėjo pirmųjų ekspedicijų tikėjimą, kad pasiekė Indijos krantus, bet ir lėmė naujos rasės „sukūrimą“.

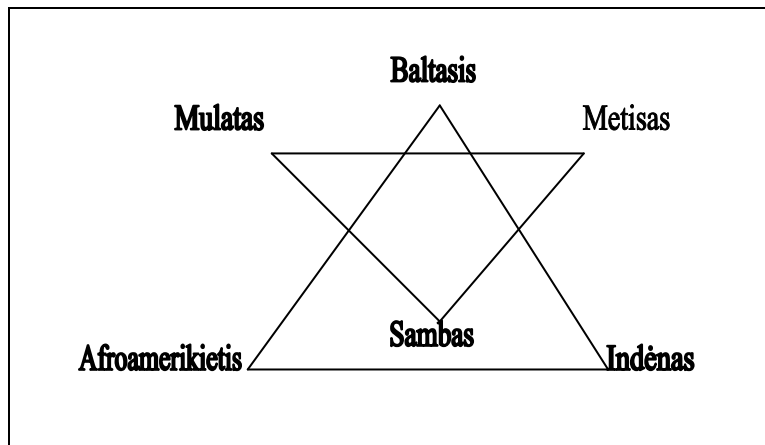
Indėno sąvoka yra kolonializmo proceso kūrinys: tai naujos rasės, kuri apima heterogeniškas indėnų tautas ir grupes (*quechua, aymara, nahútl, guaraní*, t.t.), sukūrimas. Nors kolonizatoriai ir atskyrė aukštąsias indėnų kultūras (actekai, majai ir inkai) nuo klajoklinių Amazonės genčių, vis dėlto konstravo „kito“ kaip homogeniško, skirtingo nuo europiečio suvokimą. Indėnų priskyrimas žemesnei rasei tampa kolonializmo politikos dalimi: tai padeda legitimizuoti žemių užgrobimą ir žmogiškosios darbo jėgos išnaudojimą. Tad rasė tampa sąvoka, kuri apibūdina ryšius tarp užkariautojo ir pavergtojo¹⁰⁹. Kita vertus, rasė tampa socialinės hierarchijos, ekonominės ir politinės galios pasiskirstymo pagrindu (žr. grafiką Nr.1). Pirma, rasė tampa kriterijumi, pagal kurį klasifikuojami gyventojai galios struktūroje. Rasė ir socialinė klasė tarpusavyje susiję: kasyklų darbininkai, *haciendų* ir plantacijų darbo jėgos pagrindas – indėnai ir afroamerikiečiai. Tuo tarpu politinio ir ekonominio (žemvaldžiai, plantacijų savininkai) elito pozicijas užima ispanai ir kreolai, vadinamieji baltieji. Nors Lotynų Amerikoje, priešingai nei kitose kolonijose, nebuvo draudžiama

¹⁰⁸ *Pachakuti* yra Andų indėnų sąvoka, kuri apibūdina didelę katastrofą.

¹⁰⁹ Walter D. Mignolo, *La Idea de América Latina: La Herida Colonial y la Opción Decolonial*, Barcelona: Gedisa, 2007, 40, Anibal Quijano, “Coloniality of Power and Eurocentrismo in Latin America”. *International Sociology*, 15, 2000, 216.

kolonizatorių ir kolonizuotojų kontaktai (ispaniškai vadinama *mezcla*), vis dėlto individo mobilumas socialinės sistemos vertikale buvo ribotas. Kolonializmo laikotarpiu, tiek kreolai (ispanai gimę Lotynų Amerikoje), tiek metisai buvo vertinami neigiamai: perėmę tiek indėno, tiek baltojo blogąsias savybes, kaip negarbingi, nepatikimi, oportunistai, tinginiai, gobšūs ir pan.¹¹⁰. Pokolonijinėje valstybėje ši samprata keičiasi, kreolams perėmus kolonizatorių politines ir ekonomines funkcijas.

Grafikas Nr. 1. Kolonijinė socialinė struktūra Lotynų Amerikoje

Šaltinis: Mignolo, *La Idea de América Latina: La Herida Colonial y la Opción Decolonial*, 96.

Antra, galima kalbėti apie geografinės vietos ir tam tikros rasės sąryšį. Europiečiai kūrėsi dažniausiai Pakrančių regionuose, *Sierra* sutapatinama su indėnų kultūra ir erdve, afroamerikiečių bendruomenės įsitvirtina tam tikrose pakrančių zonose (pvz., Ekvadoro ir Kolumbijos šiaurėje). Tad tam tikra rasinė grupė yra sutapatinama su atitinkama teritorija. S.A.Radcliffe ir S.Westwood tai vadina „identitetų geografija“ – priklausymo jausmas, kuris susijęs su tam tikra teritorija ir socialinių tinklų egzistavimu¹¹¹. „Identitetų geografija“ reikia suprasti ne individo lygmenyje, o greičiau kolektyvo, kai tam tikra socialinė, etninė grupė yra koncentruota geografinėje erdvėje ir per kasdienines praktikas nuolat palaikomas priklausomybės atitinkamai bendruomenei jausmas. Kadangi kolonijiniu laikotarpiu nebuvo kuriama centralizuota sistema, o greičiau tik ekonominė struktūra, palanki metropolijai, „identitetų geografija“ buvo nuolat palaikoma, perkuriama ir stiprinama (indėnų bendruomenės turėjo santykinę autonomiją kultūrinėje ir socialinėje srityse, išliko ryšiai su ankstesniais simboliniais

¹¹⁰ Rodolfo Stavenhagen, „Challenging the Nation – State in Latin America“. *Journal of International Affairs*, 45 (2), 1992, 427.

¹¹¹ Sarah A Radcliffe, Sallie Westwood, *Remaking the Nation: Place, Identity and Politics in Latin America*, Routledge, 1996, 27.

indėnų centrais – Kuskas, Titikakos ežeras, simbolinę reikšmę turinčiais kalnais ir pan.). Tad Andų valstybėse „rasė yra regionalizuota, o regionai rasinalizuoti“¹¹².

Geografinį fragmentiškumą, jo sąsajas su etiniu identitetu ir rasinės hierarchijos dominavimą įtvirtino rasę kaip klasifikacijos ir dominavimo instrumentą, „valdžios kolonializmą“ (*colonialidad del poder*)¹¹³ – visuomenės skirstymas pagal rasinius kriterijus, primestus kolonijinės valdžios, - kuri paveldėjo ir tęsė pokolonijinės valstybės.

3.2. Pokolonijinės visuomenės ir indėno sąryšis

*Mūsų indigenismo nesistengia
indianizuoti Meksikos, bet meksikanizuoti indėnus*
Meksikos prezidentas Lázaro Cárdenas

Lotynų Amerika iš kitų pokolonijinių regionų išsiskiria ilgu valstybės ir tautos formavimo procesu: nors nepriklausomybės kovos prasidėjo XVIII a. pabaigoje, tačiau centralizacijos procesus daugelyje valstybių imta įgyvendinti tik XX a. I pusėje. Naujų valstybių ir visuomenių kūrimas regione siejamas su „teritorine mitologija“¹¹⁴. Valstybės teritorinis apibrėžimas tapo svarbiausiu kreolų elito tikslu, nes kalbos (ispanų), religijos (Katalikybė) ir kultūros atžvilgiu politinis ir ekonominis elitas buvo santykinai homogeniškas, kas trukdė formuoti valstybes Lotynų Amerikoje. Tuo tarpu indėnai ir afroamerikiečiai paliekami šių procesų nuošalyje, neištraukiami į tautos formavimo procesus. Nepriklausomų valstybių kūrimas Lotynų Amerikoje siejamas su vidiniu kolonializmu, kurio tikslas buvo „atgauti savo teritoriją“, „civilizuoti neapgyvendintas valstybės zonas“, „užkariauti marginalias/pasienių teritorijas“¹¹⁵. Naudota elito retorika atspindi jų požiūrį į indėnų ir afroamerikiečių bendruomenes, jų santykį su Europos modernizacijos idėjomis ir jų taikymą regiono kontekste: sukurti Vakarų pavyzdžiu modernios, tautinės valstybės modelį Lotynų Amerikoje. Valstybėse, kuriose indėnų bendruomenės buvo santykinai mažos, kaip Argentina, Čilė, Urugvajus, buvo naudojama užkariavimo ir sunaikinimo politika. Indėnai išliko pasienio regionuose, jų skaičius lyginant su kitais gyventojais santykinai mažas. Tuo tarpu Andų valstybėse, kuriose didžiąją dalį gyventojų sudarė indėnai, iškilo „indėno problema“

¹¹² Sarah A. Radcliffe, Sallie Westwood, 111.

¹¹³ Terminas, naudojamas Aníbal Quijano darbuose.

¹¹⁴ Heriberto Cairo Carou, 112.

¹¹⁵ Dolores Juliano, „Expansión de fronteras sobre comunidades indígenas“. Knygoje Jesus Contreras (Ed.) *La Cara India, La Cruz del 92: Identidad étnica y movimientos indios*. Madrid: Talasa, 1992, 60, 61.

(*problema indígena*), kuriai išspręsti pasitelkiamos įvairios taktikos - nuolatinis indėnų egzistavimo neigimas, jų kultūros nuvertinimas, paternalizmas, integracijos ir asimiliacijos politika, - homogeniškai tautai sukurti.

Priešingai nei kolonializmo laikotarpiu, pokolonijinėse valstybėse metisai užima buvusių kolonizatorių (baltojo) vietą socio-ekonominėje struktūroje, o indėnai lieka socialinės hierarchijos apačioje. Pastarieji tampa nacionalinės kultūros atstovai, sietini su viduriniąja miesto klase, progresu, modernizacija¹¹⁶. Skatinant valstybės modernizacijos ir centralizacijos procesus, aštrėja ir „Indėno problema“. II dalies analizė atskleidė, kad indėnai išlaikė savo kultūrinę praktiką, socialines struktūras iki XX a. pradžios, kadangi valstybės geografinis ir institucinis prisiskverbimas buvo silpnas, o žemvaldžiai juos įtraukė į ekonominę *haciendų* sistemą, palikdami santykinę laisvę bendruomenių vidaus sferai. XX a. pradžioje iki tol „nematomi“ indėnai išskyla kaip kliūtis valstybės modernizacijai, bendrai homogeniškai nacionalinei erdvei kurti. Indėnų bendruomenės, jų kultūrinė praktika tapo iššūkiu liberaliam politiniam elitui, kuris XIX a. metiso kultūrą įtvirtino kaip dominuojančią nacionalinę. Ar galima iš heterogeniškos visuomenės sukurti modernią valstybę? Kaip išspręsti „indėno problemą“, kuri asocijuojasi su atsilikimu, tamsumu? Kaip fragmentuotą socialinę erdvę sujungti į vientisą nacionalinę?

Politinis elitas „indėno problemas“ sprendimą ir visuomenės homogenizaciją ima sieti su *mestizaje* procesu. *Mestizaje* (maišymasis) kolonijiniu laikotarpiu buvo suvokiama kaip biologinis, fiziologinis procesas. Pokolonijinės valstybės kontekste ji įgauna ir kultūrinę reikšmę: indėnas ir metisas/kreolas skiriasi ne tik savo fizine išvaizda, bet ir kultūriniais bruožais. Indėnai pradedami sieti su atsilikimu, barbariškumu, tamsumu, tuo tarpu metisas – tai pasaulinė rasė (José Vasconcelos terminas „*raza cósmica*“), kuri atspindi visų rasių biologinį susimaišymą¹¹⁷ ir kartu yra regiono ateities rasė, vedanti į progresą ir modernizaciją. Tad Lotynų Amerikoje galima kalbėti apie „*melting pot for all*“¹¹⁸, priešingai nei JAV, kur rasinės ribos išliko svarbios iki XX a II pusės.

Mestizaje atspindi visame regione pokolonijinės valstybės vykdytą „baltėjimo“ (*blanqueamiento*) politiką: modernizacija siejama tik su baltuoju ir jo kultūra. Jei valstybėse, kuriose mažiau indėnų, skatinama migracija iš Europos, tai Andų ir

¹¹⁶ Rodolfo Stavenhagen, 426, 427.

¹¹⁷ Walter D. Mignolo, 156.

¹¹⁸ Carlos Iván Degregori, „Pueblos indígenas y democracia en América Latina“. Biblioteca Virtual de Ciencias Sociales, www.cholonautas.edu.pe, 4.

Centrinės Amerikos regionuose vykdoma *mestizaje* politika, kurią taip pat galima suprasti kaip hierarchinį judėjimą fizinio ir kultūrinio baltėjimo link¹¹⁹. Metiso kaip Lotynų Amerikos ateities pagrindo pradininko José Vasconcelos idėjose atsispindi „baltėjimo“ politikos elementai: „*el sangre mixto pero el espíritu puro*“ (kraujas maišytas, bet dvasia gryna). Nors metisas yra skirtingų rasių fiziologinis maišymasis, vis dėlto ši nauja rasė išlaiko europinę kultūrą, jos vertybes¹²⁰. Kitaip tariant, rasė imama suprasti kultūriškai: fiziologiškai tamsaus gymio individas gali būti baltasis, jei jis perėmęs vakarietiškos kultūros elementus, pvz. raštingumas, ispanų kalba, išsilavinimas.

Metisas perima kolonializmo laikotarpio kreolo/ispano vaidmenį. Pokolonijinėje valstybėje metisas siejamas su modernizacija ir progresu, pagrindžiamas jo ryšys su Europa, tuo tarpu neigiamos indėniškos šaknys, kurios siejamos su barbariškumu, ekonominiu ir politiniu atsilikimu. Tad pokolonijinėje valstybėje kuriamas dualizmas tarp baltojo ir indėno (žr. lentelę Nr.1). Pastebėtina tai, kad priešprieša tarp metiso/baltojo ir indėno nebuvo tokia stipri kolonializmo laikotarpiu: *indígena* įgauna neigiamą reikšmę pokolonijinės valstybės kontekste.

Lentelė Nr. 1. Metiso ir Indėno priešprieša

Metisas	Indėnas
Modernus	Primityvus
Civilizuotas	Laukinis
Inovacija	Tradicija
Miestas	Kaimas
Pakrantė	<i>Sierra</i>
Centras	Periferija
Subjektas	Objektas
Progresas	Regresas
Individas	Bendruomenė
Aktyvus	Pasyvus
Vyras	Moteris

Sudaryta autorės.

Kita vertus, rasė pokolonijinėse Lotynų Amerikos valstybėse suvokiama ne biologine prasme, o greičiau kultūrine. Tad ir rasinio pagrindo nelygybė čia suvokiama kaip skirtingų kultūrų skirtingas traktavimas¹²¹. Šis kultūrinis rasės traktavimas padeda pagrįsti valstybės vykdomą politiką indėnų atžvilgiu. Indėnai suvokiami kaip beraščiai,

¹¹⁹ S.A.Radcliffe, S.Westwood, 37.

¹²⁰ Walter D. Mignolo, 157.

¹²¹ Marisol de la Cadena, „Reconstructing Race: Racism, Culture and Mestizaje in Latin America“. *NACLA: Report on the Americas*, No 6, 2001, 16.

neišsilavinę ir dėl to negalintys dalyvauti kaip pilnateisiai piliečiai. Tad į indėnus žiūrima kaip į vaikus, kuriems reikia priežiūros ir pagalbos. Tai paskatino paternalistinio požiūrio įsigalėjimą ir indėno kaip objekto suvokimą.

Indėnas ir jo kultūra tampa kliūtimi Lotynų Amerikos modernios valstybės kūrimo procesui. Nors ir buvo pripažįstama, kad indėnai yra ekonominės sistemos išnaudojami, vis dėlto, pagrindinė šios būsenos priežastis buvo regima indėnų kultūroje (bendruomenines institucijas liberalai laikė atsilikimo pagrindine priežastimi). Kita vertus, vykdant tam tikrą politiką, kuri skatintų socialinius ir kultūrinius indėnų bendruomenių pokyčius, buvo galima asimiliuoti indėnus į metiso kultūrą¹²². Manoma, kad patys indėnai yra nepajėgus šiuos pokyčius įgyvendinti ir reikia išorės jėgų pagalbos. Tai tapo pagrindu *indigenismo* politikai, kuri iškilo XX a. I pusėje Lotynų Amerikos valstybėse (ypač Meksikoje, Peru, vėliau Guatemaloje ir Bolivijoje). *Indigenismo* politiką galima priskirti prie akademikų, intelektualų iniciatyvos, ypač antropologų, kurie siūlo būdus „indėno problemai“ išspręsti, jų ekonominės ir socialinės padėties pagerinimui. Nors ir buvo pripažįstama indėnų kultūros pozityvūs aspektai (agrikultūrinė išmintis, bendruomeninis solidarumas, fizinė drąsa ir pan.), nebuvo stengiamasi išlaikyti kultūrinio indėno unikalumo. Neišsivystymo priežastis slypėjo indėnų kultūroje, todėl ir pagrindinis šios politikos tikslas – paskatinti indėnų asimiliaciją ir integraciją į dominuojančią metiso europietiškąją kultūrą per švietimo sklaidą, regioninį planavimą, techninių naujovių diegimą, indėnų įtraukimą į rinkos ekonomiką. Tad nors ir galima keisti indėno socialinį ir kultūrinį kontekstą, priimtinas pokytis tik kaip linijinė modernizacija baltojo europiečio kultūros link. Pastebėtina tai, kad *indigenismo* politiką pavyko institucionalizuoti: nuo 1940 m. buvo surengtos devynios konferencijos, įkurti nacionaliniai ir Lotynų Amerikos indėnų institutai, pasirašytos regioninės deklaracijos. Vis dėlto, asimiliacinė politika daugelyje valstybių išliko daugiau teorinė, intelektualinė, nei taikoma politikos praktikoje: 88% siūlytų ir pasirašytų deklaracijų taip ir nebuvo įgyvendintos¹²³.

Kaip bebūtų, galima išskirti pagrindines politikos sritis, kurios naudojamos tautos homogenizacijai ir indėnų asimiliacijai į nacionalinę bendruomenę. Beveik visos Lotynų Amerikos valstybės desindianizacijos procesui paskatinti kaip instrumentą

¹²² Guillermo de la Peña, „Social and Cultural Policies Toward Indigenous Peoples: Perspectives from Latin America“. *Annual Review of Anthropology*, 34, 2005, 721.

¹²³ Aníbal Quijano, „El „Movimiento indígena“ y las cuestiones pendientes en América Latina“, Virtuali Nacionalinio San Marcos universiteto biblioteka http://sisbib.unmsm.edu.pe/BibVirtualData/publicaciones/san_marcos/n24_2006/a01.pdf, 5.

pasitelkia švietimo sistemą, kuri homogenizuoja visuomenę kalbiniu aspektu (įtvirtina ispanų kalbą), skleidžia metiso kultūrą ir dominuojančiųjų istorijos interpretacijas. Kariuomenė taip pat tampa svarbia institucija, kuri per mokymus, disciplina skleidžia metiso kultūros bruožus, lojalumą nacionalinei valdžiai ir valstybei¹²⁴. Be tiesioginių valstybės vykdomų asimiliacijos politikų galima išskirti ir šalutinis procesus, kurie taip pat turi įtakos indėnų integracijai: kaimo – miesto migracija ir sparti urbanizacija¹²⁵, raštingumo lygio kilimas, Bažnyčios veikla.

Tolesnei analizei pasirenkami du kintamieji: *indigenismo* politika ir migracijos, urbanizacijos procesai, ir analizuojamas šių kintamųjų poveikis indėnų bendruomenėms Ekvadoro, Bolivijos ir Peru valstybėse. II darbo dalies analizė atskleidė, kad iki XX a. vidurio indėnų bendruomenės turėjo santykinę laisvę savo kultūrinių praktikų naudojimui ir bendruomeninių ryšių išsaugojimui. Valstybės ir indėnų bendruomenių santykių suintensyvėjimas po žemės reformų įvykdymo paskatino dažnesnius kontaktus ir sumažino indėnų geografinę ir institucinę izoliaciją. *Indigenismo* asimiliacinė politika padeda atskleisti oficialią politinio elito retoriką ir indėno vietą nacionalizmo projekte. Tad keliama hipotezė, kad asimiliacinės oficialios *indigenismo* politikos naudojimas padidina indėnų judėjimų atsiradimo tikimybę. Kita vertus, svarbu atkreipti dėmesį į padidėjusį indėnų mobilumą ir migracijos bei urbanizacijos tempus, o kartu ir į šių procesų įtaką indėnų bendruomenėms. Migracija suintensyvina ir padidina kontaktus tarp indėnų ir likusios visuomenės. Tad keliama hipotezė, kad migracijos ir urbanizacijos procesai netiesiogiai skatina indėnų bendruomenių asimiliaciją į nacionalinę bendruomenę.

3.3. Tautos formavimas ir indėno vieta nacionalizmo projektuose

Analizuojamose Andų valstybėse tautos kūrimo procesai prasidėjo XX a. pradžioje, o paspartėjimas regimas nuo XX a. vidurio, vykdant valstybės modernizacijos ir centralizacijos procesus. Ideologinė (O'Donnell terminas) ar kultūrinė (Diane E. Davis terminas) dimensija - svarbus kintamasis indėnų judėjimų iškilimo analizėje, tačiau silpnai įtraukiama į indėnų judėjimus analizuojančių autorių darbus.

¹²⁴ S.A.Radcliffe, S. Westwood, 70 - 71, Anibal Quijano, „El „Movimiento indígena“ y las cuestiones pendientes en América Latina“, 6.

¹²⁵ Jose Ivan Degregori, „Pueblos indígenas y democracia en América Latina“, 14, Quijano Tanya Korovkin, „Reinventing The Communal Tradition: Indigenous Peoples, Civil Society and Democratization in Andean Ecuador“. *American Research Review*, Vol 36, No 3, 2001, 47.

Politinio elito retorika, oficialūs nacionalizmo projektai apibrėžia, kas priklauso tautai, o kas ne. Tad tam tikros grupės gali būti neįtrauktos į tautos sampratą ir tai gali paskatinti iškilti alternatyviems nacionalizmo projektams bei reikalavimus būti įtrauktiems į šiuos projektus. Šiame skyriuje analizuojami Ekvadoro, Bolivijos ir Peru *indigenismo* asimiliacinė politika ir jos pobūdis. Keliama hipotezė, kad indėnų bendruomenių ir jų kultūrinių praktikų neįtraukimas į nacionalizmo projektus padidina indėnų judėjimų iškilimo ir alternatyvaus projekto atsiradimo tikimybę. Dėmesys atkreipiamas į švietimo sistemą, kadangi ji dažniausiai naudojama kaip instrumentas tautos homogenizacijai, o kartu per ją daroma įtaka ir svarbiems indėno identiteto elementams: kalbai ir kultūriniais simboliams.

3.3.1. Ekvadoras

*Todos nos hacemos blancos cuando
aceptamos los retos de la cultura nacional*

General Lara

XIX a. pabaigoje, įvykus liberalų revoliucijai ir iškilus „indėno problemai“, politinio elito požiūris į indėnus suskilo: Pakrantės elitas matė indėną kaip šalies praeities dalį, mitinį, herojinį, o *Sierros* politiniam elitui indėnas buvo kasdienybė¹²⁶. *Sierra* politinis elitas buvo suinteresuotas *blanqueamiento* politika. Bandė paskatinti emigrantų iš Europos atvykimą – taktiką, kurią naudojo ekonomiškai stipresnės Lotynų Amerikos valstybės, kaip Argentina, Meksika, Čilė. Tačiau ekonomiškai daug silpnesnis Ekvadoras ir įstatyminiai apribojimai migrantams (turi užsiimti žemės ūkiu, palankiausia vieta apsigyvendinimui - *Sierra*¹²⁷) riboja migrantų srautus. Kartu tai atskleidžia Ekvadoro politinio elito *blanqueamiento* politikos apraiškas: migrantai turėtų perimti *haciendas* sistemos žemes ir apsigyventi indėnų gyvenamoje geografinėje teritorijoje. Vis dėlto apie vieningą Ekvadoro politinio elito požiūrį į „indėno problemą“ negalima kalbėti, o tai lėmė ir silpną *indigenismo* politikos taikymą.

Ekvadore, priešingai nei kitose Lotynų Amerikos valstybėse, *indigenismo* judėjimas tapo populiarus 4-5 dešimtmečiuose, kai 1943 m. įkurtas Ekvadoro Indihenizmo Institutas (*Instituto Indigenista Ecuatoriano*). Stipriausias Ekvadore buvo literatūrinis *indigenismo*: Juan León Mera *Cumandá*, Fernando Chaves *Plata y Borncé*

¹²⁶ Felipe Burbano de Lara, “La producción de lo étnico en Ecuador”. Knygoje Fernando García (ed.) *Las sociedades interculturales: Un desafío para el siglo XXI*. Ecuador: FLACSO, 2000, 182.

¹²⁷ A. Kim Clark, 386.

ir kt. novelės¹²⁸. 2-3 dešimtmečiuose „indėno problema“ traktuojama dvejopai: pirma, kaip biologinė, siejama su indėno elgesiu (valgymo įpročiais, alkoholizmu); antra, kaip kultūrinė, kuri dažniausiai suvokiama kaip išsilavinimo stoka¹²⁹. Kultūrinį aiškinimą perėmė Ekvadoro *indigenismo* intelektualai: Pío Jaramillo Alvarado ir jo pasekėjai, kurie ir laikomi intelektualinio *indigenismo* pradininkai Ekvadore. Kaip ir kitose Lotynų Amerikos valstybėse, *indigenismo* šalininkai iškėlė indėnų bendruomenių praeitį, tačiau dabartyje indėnus matė kaip problemą valstybės vystymuisi ir modernizacijai, Vakarų valstybių modelio Lotynų Amerikoje įgyvendinimui. Nors *indigenismo* politika susilaukė silpnesnio nei kaimyninėse šalyse valstybės palaikymo, vis dėlto intelektualų siūlymai asimiliuoti indėnus švietimo sistemos pagalba politinio elito buvo išgirsti. Švietimo sistema ir ispanų kaip oficialios kalbos įtvirtinimas – tai pagrindinės priemonės, kurias valstybė naudoja indėnų asimiliacijos procesuose Ekvadore¹³⁰.

Indėnų žemas raštingumo lygis buvo interpretuojama kaip pagrindinė atsilikimo priežastimi ir tai suteikė pagrindo įsigalėti valstybės paternalizmui. Švietimo sistemoje Ekvadore ilgą laiką dominavo tik ispanų kalba. Dvikalbystė mokymosi įstaigose teisiškai įtvirtinta nuo 1980 m. Kolonizatorių kalba tapo oficialia valstybės kalba, tuo tarpu indėnų kalbos (kaip *quichua*, *aymara*) buvo priskirtos prie kultūrinio paveldo. Kitas svarbus švietimo sistemos aspektas - mokyklų programos, skatinančios valstybės simbolių atpažinimą ir pagarbą jiems bei mokymas elgtis taip, kaip turėtų Ekvadoro pilietis: kontroliuoti savo elgesį, keisti savo rengimosi įpročius¹³¹. Tad mokyklose ne tik buvo sudaroma programa, reprezentuojanti metiso kultūrą ir skatinanti lojalumą jai, bet ir bandoma atsisakyti indėno kultūros bruožų, kaip rūbai ir kalba, panaikinti indėnams priskiriamus elgesio bruožus. Kartu atskleidžiamas ir valstybės požiūris į „indėno problema“ – tai kultūrinė problema, kuri išnyks skleidžiant dominuojančią metiso kultūrą. Šį požiūriai taikliai atskleidžia Generolo Lara žodžiai: „Visi mes tampame baltaisiais, kai perimame nacionalinės kultūros bruožus“. Šis požiūris dominavo ir politinio elito, vykdžiusio žemės reformą, tarpe: indėnai regimi kaip valstiečiai, kurie perėmė dominuojančios provakarietiškos kultūros bruožus.

¹²⁸ Marc Becker, „*Indigenismo* and Indian Movements“, 9.

¹²⁹ A. Kim Clark, 383.

¹³⁰ Marc Becker, „*Indigenismo* and Indian Movements in Twentieth – Century Ecuador“. Pranešimas konferencijoje Latin American Studies Association, Washington, Spalio 28 – 30, 1995, 8.

¹³¹ S.A.Radcliffe, S.Westwood, 73.

Apibendrinat galima teigti, kad Ekvadore *indigenismo* nebuvo stiprus judėjimas nei intelektualinėje, nei politinėje sferose. Šioje valstybėje galima kalbėti apie literatūrinį *indigenismo*, kuris mažai taikomas politinėje praktikoje, išskyrus švietimo sistemą. Indėnai ignoruojami politinio elito: po žemės reformos „indėno“ terminą keičia „valstiečio“ sąvoka ir manoma, kad indėnai Ekvadore jau nebeegzistuoja ir yra asimiliuoti.

3.3.2. Bolivija

Bolivijoje iki XX a. vidurio dominavo oligarchinė valstybė, kai politinė ir ekonominė valdžia buvo tradicinio elito rankose. Čako (*Chaco*) karas su Paragvajumi žymi naują nacionalizmo etapą Bolivijoje: vidurinioji miesto klasė, kurią sudarė baltieji ir metisai, atsiribojo nuo tradicinio elito ir permastė Bolivijos tautos sampratą¹³². Kolonijiniu laikotarpiu Bolivijos teritorija buvo skirtingų administracinių vienetų sudėtyje, todėl nesusiformavo lojalumas pokolonijinės valstybės teritorijos atžvilgiu. Tuo tarpu regioninis lojalumas išliko stiprus iki XX a. vidurio. Čako karas taip pat tapo ir Bolivijos atsilikimo įrodymu (prarasta Bolivijos teritorija buvo silpnai integruota geografiniu ir instituciniu požiūriu) bei paskata valstybės modernizacijai. Priešingai nei kitose Lotynų Amerikos valstybėse, dėl atsilikimo buvo kaltinamas užsienio kapitalas ir stambieji žemvaldžiai, palaikantys feodales darbo formas, o ne iškeliamą „indėno problema“. Indėnai Bolivijos viešojoje sferoje tarsi neegzistavo iki XX a. vidurio.

Indigenismo teoretikai Bolivijoje iškyla 5 dešimtmetyje, pradėjus leisti žurnalą *Kollosuyo*. Intelektualai iš naujo atrado indėnus ir ėmė permąstyti jų vaidmenį Bolivijos visuomenėje ir valstybėje. Ankstyvasis Bolivijos *indigenismo* pasižymi dviprasmiškumu: neaišku, ar indėnas yra „problema“ ar tautos ateitis, mitinės praeitis ar ateities simbolis. Vis dėlto *mestizaje*, apjungianti Vakarų ir Amerikos kultūras, buvo suprantama kaip kelias į modernizaciją: „Vakarietiški mes esam dėl kultūros ir Kristaus; pietų amerikiečiai - dėl žemės ir kraujo (*Occidentales somos por la cultura y por el Cristo; americanos del sur por el suelo y por la sangre*)“¹³³. Rašytojas Fausto Reinaga siūlė „indėnišką“ *indigenismo* versiją (indėno svarbos ir reikšmingumo Bolivijos valstybei iškėlimas), tačiau ji netapo populiari tarp intelektualų, kurių dauguma buvo *mestizaje* šalininkai ir europietiškos kultūros skatintojai.

¹³² Charles H. Weston, „An Ideology of Modernization: The Case of the Bolivian MNR“. *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 10, No. 1, 1968, 88.

¹³³ Carlos Jáuregui, „Arielismo e Imaginario Indigenista en la Revolución Boliviana. *Sariri: Una Réplica A Ridó*“, *Revista de Critica Literaria Latinoamericana*, Año XXX, No 59, 2004, 159, 167.

Indigenismo elementus perėmė daugelis Bolivijos politinių jėgų (ypač politinės kairės partijos), tačiau labiausiai ji atsispindėjo MNR ideologijoje ir veikloje, ypač po 1952 m. revoliucijos. MNR vykdė asimiliacinę indėnų politiką, kurios pavyzdys – 1910 m. Meksikos revoliucija. Pirmiausia, iš viešosios sferos buvo pašalintas sąvokos „indėnas“ vartojimas. Metisas tapo valstybės modernizacijos garantu, tuo tarpu indėnai yra redukuojami iki socialinės klasės – valstiečių, ir organizuojami į kooperatyvus. Kartu tai leido teigti, kad „indėno problema“ nebeegzistuoja Bolivijoje¹³⁴.

Švietimo sistema tapo MNR instrumentu tautai kurti, kurios pagrindinė ašis - darbininkai, valstiečiai (indėnai) ir vidurinioji klasė. Švietimo sistema turėjo padėti įtvirtinti pilietišką mąstymą, vertybes ir lojalumą tautai – homogenizuoti Bolivijos kultūrą ir įtraukti indėnus į hispano-metiso kultūrą. Revoliucinė valdžia sukūrė visuotinio švietimo sistemą, kuri prasiskverbė ir į kaimo regionus: ruošiami dvikalbiai mokytojai, tačiau mokymosi įstaigose kalbama ispaniškai¹³⁵. Visuotinio švietimo sklaidos tikslas nebuvo vien tik kelti raštingumą, bet ir indėnų valstiečių paruošimas vėlesniam piliečio vaidmeniui: tik asimiliavus indėną buvo galima jį paversti Bolivijos piliečiu. MNR įtvirtintas švietimo sistemos modelis gyvavo iki 1982 m.

Reziumuojant, galima teikti, kad Bolivijoje *indigenismo* politika sustiprėja tik porevoliuciniu laikotarpiu, tačiau politinis elitas pasirenka „indėno problemas“ ignoravimo taktiką, o asimiliacinė politika daugiausiai atsispindi švietimo sistemoje.

3.3.3 Peru

Yo no soy un aculturado
José María Aruedas

Indigenismo Peru buvo vienas stipriausių Lotynų Amerikoje, o jo pradininku laikomo José Carlos Mariátegui idėjos tapo žinomos visoje Lotynų Amerikoje. Priešingai nei kitose regiono valstybėse, Peru atsilikimą, neišsivystymo priežastis J.C.Mariátegui matė ne indėnų kultūroje, o feodalinėje socio-ekonominėje valstybės sistemoje: „indėno problemas šaknys slypi žemės nuosavybės sistemoje“. Peru *indigenismo* spektras gan platus: vieni intelektualai indėno kultūrą laikė tautos pagrindu (González Prada, J.C.Mariátegui, Luis Alberto Sánchez), kiti - garbino indėno rasės

¹³⁴ Xavier Albó, *Ciudadanía étnico – cultural en Bolivia*, CIPCA, 2005, 13.

¹³⁵ Crista Weise Vargas, „Educación Superior y Poblaciones Indígenas en Bolivia“. IESALC – UNESCO, 2004, 25.

grynumą ir skatino indėno revoliuciją bei smerkė *mestizaje* projektus (Valcárcel), tretį - pasisakė už baltųjų ir indėnų kultūros geriausių bruožų apjungimą (José María Arguedas)¹³⁶. Bendras visų Peru *indigenismo* intelektualų bruožas buvo indėno kultūros iškėlimas ne kaip praeties, bet kaip šalies ateities simbolį, neretai indėno ir *Sierros* traktavimas kaip aukštesnės moralės nei baltasis/kreolas ir jį reprezentuojanti Pakrantė. Indėno bendruomenė buvo laikoma pavyzdžiu, pagal kurį reikėtų kurti ateities tautą. „Andų mitas“, kuris apėmė indėnų religiją, legendas, folklorą, buvo regimas kaip Peru tautos kūrimo atspirties taškas. Peru intelektualai siekė atkurti legendinę Inkų imperiją – *Tawantinsuyu*. Apibendrinant *indigenismo* Peru, galima teikti, kad intelektualai rekonstravo *Inkkari* mitą, kuris skelbė Inka sugrįžimą ir indėnų imperijos atkūrimą¹³⁷. *Inkkari* mitas kolonijiniu laikotarpiu buvo populiarus tarp *Sierros* indėnų, kurie laukė šlovingų Inkų imperijos sugrįžimo. XX a. pradžioje intelektualai perima šį mitą ir jį iškelia į viešąją erdvę, pvz. legendinis indėnų kovotojas prieš ispanų kolonizatorius Túpac Amaru tapo visos tautos simboliu, drąsaus ir lojalaus piliečio pavyzdžiu. Peru intelektualai „pasisavina“ indėnų simbolius, kurie tampa „matomi“ viešojoje erdvėje, ir taip užkertamas kelias jų lokalizavimui ir galimam alternatyviam nacionalizmui iškilti.

Vis dėlto, klaidinga būtų manyti, kad Peru politinis elitas buvo proindėniškas ar kad nebuvo vykdoma *mestizaje* politika. 1920 m. Konstitucija, nors teisiškai ir įtvirtino indėnų bendruomenes, tačiau dominavo paternalistinis požiūris į jas¹³⁸. Indėnų asimiliacinė politika paspartėjo 5 dešimtmetį. Kaip ir kitose regiono valstybėse, *mestizaje* idėjos buvo įgyvendinamos per švietimo sistemą. Kita vertus, Peru politinė *indigenismo* dimensija pasižymėjo dviprasmiškumu. Peru parengta švietimo sistema ir siekė civilizuoti indėnus, ir padėjo išlaikyti svarbius indėnų kultūros elementus: siekiama civilizuoti indėnus mokant ispanų kalbos, higienos, žemės ūkio metodų, tačiau kartu įtvirtinama ir dvikalbystė mokyklose¹³⁹. Šis politikos dviprasmiškumas atsispindėjo ir vėlesnėse valstybės politikose, ypač Velasco režimo metu. Velasco režimas, kaip ir Bolivijoje, „indėno“ sąvoką pakeitė „valstiečio“, kūrė valstiečių kooperatyvus, tačiau paraleliai įtvirtino *aymarų* ir *quechua* kalbą, naudojo indėnų

¹³⁶ Sinesio López Jiménez, „Democracia y participación indígena: el caso peruano“. Knygoje Fernando García (ed.) *Las sociedades interculturales: Un desafío para el siglo XXI*. Ecuador: FLACSO, 2000, 157.

¹³⁷ Carlos Iván Degregori, „Del mito *Inkkari* al Mito del Progreso: Poblaciones Andinas, Cultura e Identidad Nacional“. Perú: Instituto Constructor, 2001; Marc Becker, „Indigenismo and Indian Movements in Twentieth Century Ecuador“, 6.

¹³⁸ Carlos Iván Degregori, „Pueblos indígenas y democracia en América Latina“, 10.

¹³⁹ Marisol de la Cadena, 19.

simbolius (ypač Tupác Amaru), buvo skirta laiko indėnų muzikai nacionaliniame radijuje.

Reziumuojant galima teigti, kad intelektualinis *indigenismo* indėną suvokė kaip Peru dabartį, o ne praeitį, ir siūlė keisti socio-ekonominę valstybės struktūrą, o ne indėno kultūrinius elementus. Šio požiūrio atgarsiai aptinkami ir politiniame *indigenismo* projekte: politinis Peru elitas vykdo asimiliacinę politiką, tačiau kartu naudoja indėnų kultūros simbolius, sudaro palankias sąlygas jų kultūrinėms praktikoms.

Apibendrinant indėno vietą oficialiuose Andų valstybių nacionalizmo projektuose, galima pastebėti, kad visose trijose valstybėse asimiliacinė politika vykdoma pasitelkiant daugiausiai švietimo sistemą, kuri padeda „civilizuoti“ indėną, skleisti dominuojančios provakarietiškos metiso kultūros elementus ir įtvirtinti ispanų kalbą. Kita vertus, gan svarbus skirtumas tarp *indigenismo* politikos analizuojamose valstybėse. Ekvadore ir Bolivijoje intelektualinis *indigenismo* daug silpnesni nei Peru, kurios intelektualai lyginami bene stipriausiu Meksikos *indigenismo*. Tai atsispindi ir politinio elito retorikoje ir veikloje: Ekvadore ir Bolivijoje indėnai išstumiami iš viešosios sferos, jie tarsi neegzistuoja. Tuo tarpu Peru dalis indėnų simbolių yra „nusavinami“ ir tampa visos Peru tautos simboliais. Tad nepaisant dviprasmiškos politikos, indėnai yra santykinai daugiau įtraukiami į oficialius nacionalinius projektus. Tad nors indėnų neįtraukimas į nacionalinius projektus ir padidina indėnų judėjimų atsiradimo tikimybę, vis dėlto šis kintamasis nėra pakankamas. Svarbu išsiaiškinti ir kaip yra pajuntamas šis neįtraukimas.

3.4. Vidinė migracija ir jos poveikis indėnų bendruomenėms

Andų valstybėse, nepriklausomai nuo žemės reformos įgyvendinimo sėkmingumo, buvo panaikintos feodalinės darbo sąlygos kaimo regionuose, o tai pakirto klientelistinius žemvaldžio – indėno ryšius. Vertikalių ryšių panaikinimas tarp patrono (baltojo žemvaldžio) ir kliento (indėno valstiečio) sudarė palankias sąlygas pastarųjų geografiniam mobilumui, juolab, kai gautas žemės sklypas buvo pernelyg mažas pakankamam pragyvenimo lygiui užtikrinti. Šios aplinkybės sąlygojo ir padidėjusius vidinės kaimo – miesto migracijos srautus visose Andų valstybėse.

Kaimo – miesto migracija sietina su pokyčiais, didesnė rizika, savosios bendruomenės palikimo (nors ir gali būti palaikomi su ja ryšiai), dažnesniais kontaktais su kitų regionų gyventojais, jų papročiais, kas sąlygoja ir didesnę pakantumą, bendrumo jausmą. Urbanizacijos tempų didėjimas sietinas su dažnesniais kontaktais su nacionalinėmis institucijomis, kaip švietimo sistema, socialinė ir sveikatos apsauga ir pan. Tad migracijos ir urbanizacijos procesai regimi kaip skatinantys netiesioginę asimiliaciją. Kita vertus, migracijos srautų dydis nėra pakankamas kintamasis asimiliacijai į nacionalinę bendruomenę matuoti. Svarbus ir migracijos pobūdis. Gary H. Gossen atlikęs Meksikos tzeltales indėnų diasporos miestuose tyrimus, pastebėjo, kad indėnai gali migruoti ir mažomis bendruomenėmis, kas padeda užtikrinti kultūrinių praktikų tęstinumą¹⁴⁰. Svarbu atskirti sezoninę, laikiną migraciją nuo nuolatinės. Sezoninė migracija padeda palaikyti stipresnius ryšius su savo bendruomene, kas užtikrina ir santykinai didesnę kultūrinių praktikų išlikimą. Tuo tarpu nuolatinė migracija pasižymi tuo, kad nutraukiami ryšiai su savo bendruomene arba jie santykinai daug silpnesni nei laikinos migracijos atveju.

Šioje darbo dalyje analizuojami migracijos srautai ir jų pobūdis trejose Andų valstybėse. Keliami hipotezė, kad ilgalaikė migracija ir urbanizacijos procesas paspartina indėnų asimiliaciją į nacionalinę visuomenę.

3.4.1 Ekvadoras

Migracijos tempai Ekvadore padidėjo nuo XX a. vidurio, o kartu išsaugo ir urbanizacijos tempai: 1950 m. 28,5% visų gyventojų koncentravosi miestuose, 1982 m. – 49%¹⁴¹. Galima išskirti dvi pagrindinės migrantų kryptis. Pirma, Pakrantės regionas tapo patrauklus migrantams dėl išaugusios bananų paklausos tarptautinėje rinkoje ir eksporto padidėjimo. Gyventojų augimo tempas ir vykdoma modernizacija taip pat skatino *Sierros* gyventojų migraciją į Pakrantę, ypač Guayas ir El Oro provincijas. Kita migracijos kryptis buvo Oriente provincija Amazonėse. Didžiausi migrantų srautai šia kryptimi pastebimi nuo 1950 m., ypač pradėjus vykdyti žemės reformą ir 1967 m. Lago Agrio (Amazonės regione) atradus naftą. Migracijos tempų išaugimas pastebimas po

¹⁴⁰ Gary H. Gossen, „Las Diáspora de San Juan Chamula: Los Indios en el Proyecto Nacional Mexicano“. Knygoje M.Gutiérrez Estévez *et al. De Palabra y Obra en el Nuevo Mundo: Encuentros interétnicos*, España: Siglo XXI, 1992.

¹⁴¹ Pagal Nacionalinio Ekvadoro Statistikos Instituto atliktus surašymo duomenis - www.inec.gov.ec.

žemės reformos, kai panaikintos feodalinės darbo formos ir indėnams valstiečiams atsiranda didesnės judėjimo laisvės galimybės.

Norint geriau suprasti indėnų migracijos pobūdį ir jos poveikį indėnų bendruomenėms, reikia atskirti nuolatinę ir sezoninę, laikiną migraciją. Pastebėtina, kad L.A.Brow *et al.* atliktas tyrimas rodo, jog sezoninę, laikiną migraciją dažniausiai praktikuojama Ekvadoro regionuose, kuriuose egzistavo *hacienda*, *huasipungo* sistemos ar *minifundio* (iki žemės reformos egzistavę maži žemės sklypai) ūkiai ir tradicinės socio-ekonominės struktūros. Šių migrantų tikslas - darbas žemės ūkyje artimiausiuose regionuose, amatininkystė ar miesto verslas¹⁴². Pastebėtina tai, kad *haciendų* indėnai nuolat praktikavo laikiną migraciją, kadangi dauguma bendruomenių dar prieš konkistą užsiimdavo vertikaliaja žemdirbyste. Laikina ar sezoninė migracija išliko ir 1950 – 1962 m., kai koegzistavo dvi ekonominės sistemos: apmokamas darbas Pakrantės plantacijose ir *haciendų* sistema ar maži nuosavybės sklypai *Sierroje*, kurie negarantavo pakankamo pragyvenimo lygio indėnų valstiečiams¹⁴³. Tuo tarpu nuolatinė migracija daug didesnė tuose regionuose, kuriuose įtvirtinti mokamo darbo santykiai arba kurie yra valstybės periferijose ir nepalankios ekonominės sąlygos. Nepaisant padidėjusių migracijos tempų ne tik tarp kaimo – miesto, bet ir skirtingų regionų, dauguma indėnų koncentruojasi Ekvadoro *Sierroje* (71,7% visų šalies indėnų) ir Amazonėje (19,6%). Pastebėtina ir tai, kad šiuose regionuose indėnai koncentruojasi kaimo regionuose (85,6% *Sierroje* ir 90,2% Amazonėje), tuo tarpu Pakrantėje ir salose indėnų koncentracija didesnė miestuose¹⁴⁴. Apibendrinant galima teikti, kad nors ir išaugo vidinės migracijos srautai, tačiau dažniau pasirenkama sezoninė, laikina migracija, kuri išlaiko stiprius ryšius su kultūrine ar etnine bendruomenės tradicija.

Kyla klausimas, kodėl sezoninė, laikina migracija dominuoja Ekvadore, kodėl didžioji indėnų dalis pasirenka šią migracijos rūšį. Indėnų bendruomenių egzistavimas pokolonijinės valstybės *hacienda* sistemoje, o vėliau ir po žemės reformos padėjo išsaugoti kultūrinės indėnų praktikas, bendruomeninius ryšius, kurie riboja ilgalaikės migracijos galimybes. Kita vertus, svarbi ir valstybės bei metisų visuomenės požiūris į indėną: indėno nebuvimas politinėje retorikoje ir indėno suvokimas kaip regresio ir

¹⁴² Lawrence A. Brown, Jorge A. Brea, Andrew R. Goetz, „Policy Aspects of Development and Individual Mobility: Migration and Circulation From Ecuador’s Rural Sierra“. *Economic Geography*, Vol. 64, No. 2, 1988, 158, 160, 164.

¹⁴³ Wendy A. Weiss, „The Social Organization of Property and Work: A Study of Migrants from the Rural Ecuadorian Sierra“. *American Ethnologist*, Vol.12, No.3, 1985, 481.

¹⁴⁴ Iš internetinio puslapio Instituto Nacional de Estadístico y Censos - www.inec.gov.ec/web/guest/publicaciones/estudios/soc/pob_ind_ecu.

atsilikimo simbolis ir susidūrimas su šia retorika kasdieninėje praktikoje. Šios aplinkybės leidžia kalbėti, anot Andrés Guerrero, apie „etninę sieną“, paveldėtą iš kolonijinio laikotarpio ir reprodukuojamą kasdieninėse praktikose miesto kultūroje¹⁴⁵. Dažniau su miesto metiso kultūra susiduriantis indėnai patiria diskriminaciją (kaip indėnai jie buvo laikomi „žemesniaja“ rase) ir suvokia savo neįtraukimą į nacionalizmo projektus. Tai sąlygojo metiso *blanqueamiento* projekto atmetimą ir atsigrėžimą į savo kultūrą ir bendruomenę, siekį išlaikyti savo skirtingumą¹⁴⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad išlikusi priešprieša tarp dominuojančios metiso ir indėno kultūrų sąlygojo indėno išstūmimo procesą iš Ekvadoro visuomenės ir valstybės, o padažnėję kontaktai sezoninės, laikinos migracijos metu leido pajusti indėnams jų neįtraukimą į modernios valstybės ir tautos formavimo projektus.

3.4.2. Bolivija

Migracija Bolivijos atveju buvo inicijuota valstybės kaip šalies regionų ir gyventojų integracijos priemonė. Bolivijos vidaus migracija (kaimas – miestas, tarpregioninė) paspartėjo nuo XX a. vidurio: 1950 m. 34% gyventojų koncentravosi miestuose, 1992 m. – 58%¹⁴⁷. Migracijos tempų išaugimą paskatino MNR vykdyta politika ir 8 dešimtmetyje įvykęs posūkis neoliberalizmo link. Revoliucijos metu MNR siekė modernizuoti valstybę ir ją suvienyti teritoriniu ir gyventojų atžvilgiu. Žemės reformos metu MNR vyriausybė skatino indėnų valstiečių bendruomenių migraciją iš Andų ir jų slėnių į lygumų regioną. Pirmaisiais porevoliuciniais metais pagrindinis migracijos tikslas buvo žemės „užėmimas“ rytinėje valstybės dalyje ir migrantai – *quechua* ir *aymara* bendruomenės, kūrėsi daugiausia kaimo regionuose. Valstybė šiems kolonizatoriams ne tik garantuodavo mažą žemės sklypą, bet ir teigdavo socialinę paramą. Migrantai dažniausiai keldavosi su visomis šeimomis, kurios pagal gimtųjų vietų pavyzdį kurdavo bendruomenes. Pastebėtina ir tai, kad migrantai dažniausiai būdavo iš netolimų vietovių ir išlaikydavo ryšius su savo ankstesnėmis bendruomenėmis: pagalba žemės ūkyje, finansinė parama, dovanų siuntimas ir pan.¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Felipe Burbano de Lara, 187.

¹⁴⁶ Scott H. Beck, Kenneth J. Mijeski, „*Indigena* self-identity in Ecuador and the Rejection of *Mestizaje*“. *Latin American Research Review*, Vol. 35, No. 1, 2000, 134.

¹⁴⁷ Internetinis puslapis Instituto Nacional de Estadística: www.ine.gov.bo.

¹⁴⁸ Connie Weil, „Migration among Landholdings by Bolivian Campesinos“. *Geographical Review*, Vol. 73, No. 2, 1983, 10-13.

Kadangi vidinio kolonializmo metu gauti žemės sklypai buvo maži, dauguma bendruomenių praktikuodavo vertikaliąją žemdirbystę arba papildomai dirbdavo artimiausiuose didžiuosiuose ūkiuose ar miestuose. Valstybės paskatinta migracija leido išlaikyti bendruomeninę struktūrą, kuri buvo rekonstruojama naujose vietovėse, o kartu ir išlaikyti glaudžius ryšius su senosiomis savo bendruomenėmis.

Paraleliai vyko ir spontaniška valstybės nekontroliuojama migracija, kurią lėmė žemės reformos įgyvendinimo trūkumai (per maži žemės sklypai neužtikrino pakankamo pragyvenimo lygio), valstybės infrastruktūros gerėjimas, ypač kelių tiesimas. Šios nekontroliuojamos migracijos galutinis tikslas tapo miestai, ypač Santa Cruz, kurio augimo tempai nuo 1952 m. revoliucijos yra didžiausi Bolivijoje (kasmetinis migrantų prieaugis šiame mieste siekia 6,7%, kai sostinėje La Paz – 3,4%¹⁴⁹). Dominuojanti migracijos kryptis nuo 1950 m. buvo iš Andų aukštikalnių į rytines valstybės lygumas.

Padidėjus migracijai, išaugo ir urbanizacijos tempai, tačiau skirtingai nei kaimyninėse valstybėse, gyventojų koncentracija viename mieste (dažniausiai sostinėje) daug mažesnė. Bolivijos atveju išskyla trys pagrindiniai miestai: La Paz, Cochobamba ir Santa Cruz, kurie atitinkamai atstovauja geografinius valstybės regionus – Andus, slėnius ir lygumas¹⁵⁰. Nepaisant Santa Cruz augimo, La Paz ir Cochobamba taip pat sulaukia gausių migrantų srautų. Vieno migracijos traukos centro neegzistavimas lėmė migrantus pasirinkti artimesnius jų kilmės vietai miestus. Santykinai maži migracijos nuotoliai padeda išlaikyti stipresnius ryšius su savo bendruomene, mažiau skatina indėnų migrantus perrimti metiso kultūros elementus¹⁵¹. Kita vertus, indėnų koncentracija miestuose sąlygojo ir jų didesni dalyvavimą švietimo sistemoje, raštingumo lygio kilimą. Kartu indėnų bendruomenės miestuose tiesiogiai susiduria su dominuojančia asimiliacine valstybės politika, kuri neįtraukia indėnų į nacionalinę bendruomenę. Realybės ir valstybės skelbiamos politikos neatitikimas iššaukė Katarismo judėjimą¹⁵²: intelektualų indėnų, kurie jautėsi išstumti iš valstybės ir tautos formavimo proceso.

¹⁴⁹ Lykke A. Andersen, "Rural – Urban Migr. ation in Bolivia: Advantages and Disadvantages". Research Project, 2002, 3

¹⁵⁰ Inter-American Development Bank Research Network, „Geography and Development in Bolivia: Migration, Urban and Industrial Concentration, Welfare and Convergence: 1950 - 1992“, 1999, 15.

¹⁵¹ Xavier Albo, 134.

¹⁵² Juliana Strobele – Gregor, Bert Hoffman, Andrew Holmes, „From Indio to Mestizo...to Indio: New Indianist Movements in Bolivia“. *Latin American Perspective*, Vol. 21, No. 2., 1994, 10.

Apibendrinant galima teigti, kad Bolivijoje migracijos pobūdis, tiek valstybės skatinamas vidinis kolonializmas, tiek spontaniška migracija, paskatinta infrastruktūros plėtros, padėjo išsaugoti bendruomeninius ryšius ir kultūrinės praktikas, o kartu ir pajusti savo neįtraukimą į nacionalizmo ir valstybės formavimo projektus.

3.4.3. Peru

Vidinė migracija Peru padidėjo nuo 3 dešimtmečio, tačiau šiuo laikotarpiu daugiausiai iš kaimo vietovių į miestą migruodavo vietinis politinis ir ekonominis elitas ar turtingesni valstiečiai. Masių migracija paspartėjo nuo 1950 m., kai žemės reforma panaikino *hacienda* sistemą ir padidėjo valstiečių mobilumas. Peru nuo XX a. vidurio žymiai išaugo urbanizacijos lygis: 1940 m. miesto gyventojai sudarė 35,4% visų gyventojų, tuo tarpu 1993 m. – 70,1%.,. Urbanizacijos tempai ypač dideli 1961 – 1972 m., kai miesto gyventojų nuo 47,4% išaugo iki 59,4%¹⁵³. Pastebėtina ir tai, kad jei XX a. pradžioje didelė dalis *Sierros* gyventojų pasirinkdavo laikiną, sezoninę migraciją, tai nuo 6 dešimtmečio padažnėja ilgalaikių, didesnio nuotolio migracijos krypčių. Dauguma šio periodo migrantų aplenkdamo provincijų ar departamentų sostines, kas buvo įprasta praktika iki tol, ir iš karto pasirinkdavo Limą kaip savo galutinį tikslą¹⁵⁴. José Matos Mar atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad Limoje ir kituose didžiuosiuose miestuose 11 milijonų gyventojų yra migrantai iš *Sierros*; dvigubai daugiau nei 4 885 teisiškai pripažintose *Sierros* bendruomenėse¹⁵⁵. Šie migrantų srautai nebuvo vyriausybės vykdyto vidinio kolonializmo pasekmė. Velasco vyriausybė, priešingai nei kariniai režimai kaimyninėse valstybėse, nevykdė stiprios Amazonės kolonializmo politikos. Migracija Peru buvo daugiau spontaniška, savanoriška, Iván Degregori vadinama „miesto užkariavimo“ strategija, kuri ryški panaikinus *hacienda* sistemą *Sierroje*.

Migracija ir jos sąlygota sparti urbanizacija turėjo įtakos Peru socialinei struktūrai. Šie procesai įvardijami kaip „cholifikaciją“ (Aníbal Quijano - *cholificación*), „kita modernizacija“ (Carlos Franco – *la otra modernidad*). Tai nurodo į transformacinius

¹⁵³Avila Molero, Javier. „Globalización, identidad, ciudadanía, migración y rituales andinos des/localizados: el culto al Señor de Qoyllur Ritti en Cusco y Lima“. *Informe final del concurso: Culturas e identidades en América Latina y el Caribe*. Programa Regional de Becas CLACSO Programa Regional de Becas CLACSO, Buenos Aires, Argentina. 2001.

¹⁵⁴ Ronald Skeldon, “The Evolution of Migration Patterns During Urbanization in Peru”. *Geographical Review*, Vol. 67, No.4, 1977, 399 – 400.

¹⁵⁵ Xavier Albo, 134.

procesus, kuriuos šie autoriai sutapatina su Peru indėno dezindianizacija. Indėnų migracija į miestus neretai tapatinama su indėno identiteto praradimu ir naujos grupės čolo (*cholo*) atsiradimu. Anot Aníbal Quijano, čolo „atsivertimas“ į indėną yra nebeįmanomas¹⁵⁶. Čolo kolonijiniu laikotarpiu Andų regione buvo vadinamas metisas, kurio fiziniai bruožai priminė daugiau indėną nei baltąjį. Tad čolo buvo rasinė sąvoka, kuri pokolonijiniu laikotarpiu įgauna kultūrinę prasmę: tai naujas gyvenimo būdas, stilius. Čolo suprantamas kaip indėnų kultūros, ne ikikolonijinės, o greičiau europiečių paveiktos ir pakitusios, paveldėtojas. Mieste čolo atsisako savo kultūros bruožų (kalbos, rūbų) ir priima tam tikrus europietiškosios kultūros elementus: išsilavinimas, modernių technologijų naudojimas (nešiojamas kompiuteris, laikrodis, radijas)¹⁵⁷. Čolo siejamas su mobilumu (dažniausiai jo profesija – vairuotojas, smulkusis verslininkas), nuolatine migracija.

Kyla klausimas, ar čolo ir metisas nėra tas pats *mestizajes* „produktas“ tik kitu vardu? Kokie bruožai juos skiria? Svarbiausias čolo ir metiso skirtumas – jų ryšiai su indėnų kultūra ir praeitimi. Metisas suprantamas kaip „baltėnis“ nei indėnas, atsisakęs neigiamų indėno kultūros elementų ir praktikos. Indėnams „metiso“ sąvoka turi neigiamą prasmę ir asocijuojasi su patronais, politiniu ir ekonominiu elitu ar jo sąjungininkais. Tuo tarpu čolas suvokiamas kaip tarpinė grandis tarp kaimo ir miesto, baltojo ir indėno. Čolo išlaiko ryšius su savo bendruomene, tam tikrus indėno kultūros elementus (abipusiškumas, šokiai, muzika). Svarbų vaidmenį turi ir tam tikrų vietovių švenčių perkėlimas į miestus: papildomos naujais elementais, švenčiamos miesto erdvėje, kas suartina oficialiąją ir indėniškąją kultūras¹⁵⁸. Tad čolo nenutraukia savo ryšių su buvusią bendruomene, palaiko kultūrinę praktikas. Čolo terminas neturi ir metisui suteikiamos neigiamos prasmės, priešpriešos tarp europietiškosios ir indėniškos kultūrų: kultūros ir rasės atžvilgiu čolo yra artimas indėnui, o socialine padėtimi (profesija) ir kalba – baltajam¹⁵⁹.

Migracijos ir urbanizacijos procesų Peru negalima sieti su visiškai indėnų migrantų asimiliacija ir identiteto praradimu. Čolo atsiradimas nėra oficialios valstybės politikos rezultatas, tai greičiau procesas kylantis „iš apačios“, indėniškos *mestizaje* išraiška:

¹⁵⁶ Aníbal Quijano, „El „Movimiento indígena“ y las cuestiones pendientes“, 8. Daugiau apie čolo svarbą Peru visuomenėje galima pasiskaityti: Aníbal Quijano, *Dominación y Cultura: lo cholo y el conflicto cultural en Peru*. Lima: Mosca Azul, 1980.

¹⁵⁷ Sinesio López Jiménez 163, Jean Pierre Lavaud, „Un Aspecto de la Obra de Francois Bourricaud: Indios y Cholos del Perú“, *Hermés*, 11-12, 1992, 4.

¹⁵⁸ Jose Ivan Degregori, „Del mito *Inkkari*“, 6.

¹⁵⁹ Sinesio López Jiménez, 164.

„dezindianizacija reiškia tapimą raštingu, sugebėjimą gyventi už *hacienda* ribų, bendrai tariant pilietinių teisių gavimas“, „mokykis, jei nori būti laisvas“¹⁶⁰. Tad čolo siejamas su raštingu ir ekonomiškai geresnėmis sąlygomis gyvenančiu asmeniu, tačiau išlaikančiu indėniškosios kultūros praktikas.

Reziumuojant migracijos procesų analizę, galima teigti, kad Ekvadore ir Bolivijoje migracijos tempai buvo santykinai lėtesni nei Peru, kurioje migracija į Pakrantę prasidėjo dar prieš žemės reformos įgyvendinimą. Skiriasi ir migracijos pobūdis, kadangi Bolivijoje ir Ekvadore dominuoja trumpalaikė, sezoninė migracija, kuri padeda išlaikyti stiprius bendruomeninius ryšius, tuo tarpu Peru *Sierros* migrantai kaip galutinį tikslą pasirenka Limą ir Pakrantės regioną. Tad ilgalaikės, intensyvios migracijos ir urbanizacijos procesų pasėkoje indėnas yra greičiau asimiliuojamas į nacionalinę bendruomenę.

3.5. Apibendrinimas dėl indėno vietos nacionalinėje bendruomenėje

Apibendrinat šios III darbo dalies analizę, galima teikti, kad indėno sąveikos su visuomene ir jos pobūdžio kaitoje galima išvelgti skirtumus Ekvadoro, Bolivijos ir Peru atvejuose. Kolonijiniu laikotarpiu Peru vireinate, kaip ir kitose Ispanijos kolonijose šiame regione, buvo įtvirtinta rasinė hierarchinė sistema, kuri tapo politinės galios, socio-ekonominės struktūros pagrindu, o šios sistemos pagrindiniai bruožai išliko ir pokolonijinės valstybės laikotarpiu. Pokolonijiniu laikotarpiu metisai/kreolai užima baltojo vietą ir sutapatunami su vakarietiškąja kultūra ir vertybėmis, tuo tarpu indėnai tampa regreso, atsilikimo, barbariškumo sinonimu ir „problema“ modernios Vakarų tautinės valstybės kūrimo procesuose.

Indigenismo daugelyje Lotynų Amerikos valstybių yra pagrindinis instrumentas „indėno problemai“ spręsti. Vis dėlto, jo intensyvumas ir stiprumas skiriasi Andų valstybėse. Stipriausia *indigenismo* politika buvo Peru, silpnesnė – porevoliucinėje Bolivijoje, mažiausiai jos apraiškų – Ekvadore. Kita vertus, Peru *indigenismo* ideologija taip pat skyrėsi nuo kitų Andų valstybių savo turiniu: indėnas Peru regimas kaip šalies

¹⁶⁰ Marisol de la Cadena, 22.

ateities kūrėjas, perimami indėnų kultūros elementai, kurie tampa visos tautos simboliais ir istorijos dalimi.

Kita vertus, svarbu, kaip intelektualinis *indigenismo* koreliuoja su vykdoma politika. Visose valstybėse *indigenismo* idėjos daugiausiai atsispindi švietimo sistemoje. Ekvadore ir Bolivijoje skatinamas valstybei „tinkamo“ piliečio kūrimas, ispanų kalbos kaip oficialios ir dominuojančios skleidimas. Kitose srityse *indigenismo* politika silpna, neretai ignoruojamas „indėno problemos“ egzistavimas. Tuo tarpu Peru, nors ir siekiama panašių tikslų švietimo sistemos pagalba, tačiau įtvirtinama dvikalbystė mokymosi įstaigose, o valdžios vykdoma politika pasižymi dviprasmiškumu: *mestizaje* ir proindėniškų elementų koegzistavimu.

Indigenismo politikos poveikis indėnų bendruomenėms tapo „juntamas“ paspartėjus vidinės migracijos ir urbanizacijos procesams po Andų regione įvykdytų žemės reformų. Migracija sąlygojo dažnesnius kontaktus su metiso visuomenės dalimi, savo vietos suvokimą nacionalinėje bendruomenėje. Ekvadoro ir Bolivijos atveju dominuoja laikina, sezoninė, mažesnio nuotolio migracija. Migracija šiose valstybėse atspindi iki kolonializmo egzistavusią Inkų imperijos tradicijas: vertikalios žemdirbystės praktikavimas, kuris skatino sezoninę migraciją; bendruomeninio pobūdžio persikraustymai. Pastebėtina ir tai, kad migracijos traukos centrai – La Paz Bolivijoje ir Kito Ekvadore – yra išsikūrę geografinėje zonoje, kurioje daugumą gyventojų sudaro indėnai (Andų regionas Bolivijoje ir *Sierra* Ekvadore). Tad indėnų migrantams lengviau išlaikyti ryšius su savo bendruomenėmis ir silpnesnę jų asimiliacija į miesto kultūrą. Kita vertus, miesto erdvėje labiau išryškėja ir egzistuojanti priešprieša tarp dominuojančios baltojo ir „nematomos“ indėno kultūrų.

Peru atveju migracijos procesai prasidėjo anksčiau ir įgavo ilgalaikės, nuolatinės migracijos pobūdį. Pagrindinis traukos centras – Lima, išsikūręs Pakrantėje. Tai padidina migrantų nuotolį nuo savo gimtųjų vietų – *Sierros*, o kartu sustiprina ir susidūrimą, kontaktą su metiso dominuojančia kultūra, ypač stipriai Pakrantėje. Nepaisant migracijos nuotolių, Peru indėnai išlaiko tam tikrus savo kultūros bruožus ir miesto erdvėje, tačiau priima ir baltojo kultūros elementus, kadangi nejaučiama stipri priešprieša tarp šių dviejų kultūrų (indėnų simbolių „nacionalizacija“ XX a. I pusėje Peru, silpna ir dviprasmiška asimiliacijos politika).

Apibendrinant galima teigti, kad Peru atveju tarp indėnų, jų kultūros ir dominuojančios metiso/baltojo kultūros yra santykinai silpnesnė priešprieša ir jaučiamas mažesnis nuotolis, išstūmimas iš valstybės ir visuomenės. Identitetų įvairovė

Peru – metisas, čolo – sumažina dualistinę priešpriešą tarp baltojo ir indėno, kuri egzistuoja Ekvadore ir Bolivijoje. Kita vertus, svarbūs migracijos ir urbanizacijos procesai ir jų pobūdis, vis dėlto didesnę reikšmę turint pastarajam kintamajam: migracijos pobūdis (sezoninė ar nuolatinė) sąlygoja bendruomeninių ir kultūrinių ryšių išsaugojimo stiprumą. Migracijos procesai suintensyvina indėno ir visuomenės sąveiką ir, priklausomai nuo įtraukimo/išstūmimo procesų į/iš nacionalizmo projektų, didina indėnų judėjimų (ne)iškilimo tikimybę.

IŠVADOS

Šiame darbe buvo iškeltas šis pagrindinis tikslas: išanalizuoti veiksniai, kurie sąlygoja indėnų judėjimų atsiradimą Lotynų Amerikoje XX a. 8-9 dešimtmečiais, konkrečiau – Andų regiono valstybėse. Siekiant atsakyti į šį klausimą atlikta teorinių modelių analitinė apžvalga, išskirti kriterijai empirinei analizei ir atlikta Ekvadoro, Bolivijos ir Peru lyginamoji istorinė analizė.

Pagrindinės išvados, atliktus Andų regiono valstybių – Ekvadoro, Bolivijos ir Peru – istorinę lyginamąją analizę yra šios:

Pirma, valstybės geografinio ir institucinio prasiskverbimo silpnumas Andų regione iki XX a. vidurio sudarė palankias sąlygas indėnų kultūrinėms praktikoms ir bendruomeniniams ryšiams išsaugoti. Vykdytos valstybės reformos, ypač žemės, netiesiogiai skatino kultūrinių indėnų bendruomenių praktikų išlaikymą ir po valstybės centralizacijos ir modernizacijos procesų. Šis pastebėjimas papildė indėnų judėjimų iškilimo analizėse egzistuojantį požiūrį, kad XX a. viduryje vykdytos valstybės reformos sumažino vietinio politinio elito įtaką indėnų bendruomenėms ir padėjo pagrindus valstybės korporatyvizmui su indėnų bendruomenėmis kūrimui. Vis dėlto geografinis ir institucinis valstybės prasiskverbimas nėra pakankamas kintamasis indėnų judėjimų atsiradimui paaiškinti, kadangi kultūrinių praktikų išlaikymas savaime neskatina etninio identiteto politizavimo.

Antra, indėnų judėjimų iškilimo analizėse svarbi kultūrinė dimensija, ypač nacionalizmo projektų pobūdis ir indėno vieta juose, kuri silpiai integruojama į dominuojantį POS modelį. Kadangi indėnų bendruomenės ir kultūrinės praktikos išliko iki šių dienų, svarbi tampa indėnų ir dominuojančios metiso kultūros sąveika ir jos pobūdis: išlaikoma priešprieša tarp šių dviejų kultūrinių erdvių ar egzistuoja šių erdvių

persipynimas, susilieėjimas (ką galėtume pavadinti kultūrine *mestizaje* nacionaliniame lygmenyje). Indėnų bendruomenių savivoką apie jų vietą nacionalinėje bendruomenėje lėmė padažnėję kontaktai su likusia visuomenę per vidinės migracijos procesus. Svarbu atkreipti dėmesį ir į migracijos pobūdį (sezoninė, laikina, mažų bendruomenių migracija padeda išlaikyti stipresnius bendruomeninius ir kultūrinius ryšius).

Darbo empirinės dalies analizė patvirtino išsikelta argumentą: valstybės formavimosi procesas, neįtraukiantis indėnų bendruomenių ir jų kultūrinių praktikų, sąlygoja indėnų judėjimų iškilimą. Remiantis šiomis išvadomis siūloma į indėnų judėjimų atsiradimų priežasčių analizę įtraukti istorinę valstybės formavimosi dimensiją ir ypač atkreipti dėmesį į kultūrinę dimensiją – indėnų ir dominuojančios nacionalinės kultūros sąveiką.

Valstybės formavimosi kintamasis, suprantamas kaip sudėtinis geografinės, institucinės ir kultūrinės skvarbos kintamasis padeda atsakyti į klausimą, *kodėl* politizuojamas etnis identitetas ir kyla indėnų judėjimai tam tikrose Lotynų Amerikos valstybėse. Kita vertus, tai nepaneigia politinių galimybių struktūros modelio išvalgų, kurios paaiškina, *kada* kyla socialiniai ir etniniai judėjimai, o greičiau jį papildo: susieja socialinių ir etninių judėjimų analizę su valstybės formavimosi procesu. Valstybės kintamojo įvedimą į Lotynų Amerikos indėnų analizę nereikia suprasti kaip valstybės vaidmens determinizmo aiškinant šių judėjimų iškilimą. Valstybės kintamasis turi būti analizuojamas, atsižvelgiant į jo sąveiką su socio-ekonominiu ir socio-kultūriniu kontekstu: valstybės inicijuotos reformos, veiksmai lemia tam tikras socialinių ir etninių grupių reakcijas, o šios – valstybės atsaką. Tad akcentuojama ne atviresnės politinės sistemos ar „politinės asociacijų erdvės“ (D.J.Yashar terminas), kurios dažniausiai siejamos su režimo kaita, svarbumas, o valstybės formavimosi kaip kintamojo reikšmingumas, kuris akcentuoja ir kultūrinę valstybės dimensiją, silpnai įtraukiamą į Lotynų Amerikos indėnų judėjimų atsiradimo analizes.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Albó, Xavier, *Ciudadanía étnico – cultural en Bolivia*, CIPCA, 2005. <ccr6.pgr.mpf.gov.br/institucional/eventos/docs_eventos/xavier_Albor_cipca_2005.pdf> [Žiūrėta 2008 03 20]
2. Albó, Xavier, *Identidad Etnica y Política*, La Paz: Serie Cuaderno de Investigación, 2002.
3. Alonso, Ana María, “The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism and Ethnicity”. *Annual Review of Anthropology*, 23, 1994.
4. Andersen, Lykke A., “Rural – Urban Migration in Bolivia: Advantages and Disadvantages”. Institute of Socio-economic Research, Universidad Católica Boliviana, 2002. <<http://www.iisec.ucb.edu.bo/papers/2001-2005/iisec-dt-2002-05.pdf>> [Žiūrėta 2008 02 15]
5. Avila Molero, Javier. „Globalización, identidad, ciudadanía, migración y rituales andinos deslocalizados: el culto al Señor de Qoyllur Ritti en Cusco y Lima“. *Informe final del concurso: Culturas e identidades en América Latina y el Caribe*. Programa Regional de Becas CLACSO Programa Regional de Becas CLACSO, Buenos Aires, Argentina. 2001.
6. Badie, Biertrand, Pierre Bernbaum, *The Sociology of The State*, Chicago: University of Chicago, 1983.
7. Barkey, Karen, Sunita Parikh, “Comparative Perspectives on the State”. *Annual Review of Sociology*, 17, 1991.
8. Bartalomé, Miguel Alberto, „Movimientos indios en America Latina: Los nuevos procesos de construcción nacionalitaria“, *Séria Antropologia*, Brasília, 2002.
9. Bebbington, Anthony J., et al., „Fragile Lands, Fragile Organizations: Indians Organizations and the Politics of Sustainability in Ecuador“. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Bol 18, No 2, 1993.
10. Becker, Marc, „Indigenismo and Indian Movements in Twentieth – Century Ecuador“. Pranešimas konferencijoje Latin American Studies Association, Washington, Spalis 28 – 30, 1995.
11. Beck, Scott H., Kenneth J. Mijeski, “Indigena self-identity in Ecuador and the Rejection of *Mestizaje*”. *Latin American Research Review*, Vol. 35, No. 1, 2000.
12. Benton, Lauren, „Colonial Law and Cultural Difference: Jurisdictional Politics and the Formation of the Colonial State“. *Comparative Studies in Society and History*, Vol.41, No.3, 1999.
13. Bethell, L. (Ed.), *Historia de América Latina (vol. 16.)* Barcelonas: Crítica, 2002.

14. Brown, Lawrence A., Jorge A. Brea, Andrew R. Goetz, „Policy Aspects of Development and Individual Mobility: Migration and Circulation From Ecuador’s Rural Sierra“. *Economic Geography*, Vol. 64, No. 2, 1988.
15. Burbano de Lara, Felipe, “La producción de lo étnico en Ecuador”. Knygoje Fernando García (ed.) *Las sociedades interculturales: Un desafío para el siglo XXI*. Ecuador: FLACSO, 2000.
16. Cairo Carou, Herberto, “Jano Desorientado: Identidades político-territoriales en América Latina”. *Leviatán: Revista de hechos y ideas*, No. 79, 2000.
17. Calderón, Fernando, Alejandro Piscitelli, José Luis Reyna, “Social Movements: Actors, Theories, Expectations”. Knygoje Arturo Escobar, Sonia E. Alvarez (ed) *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, Democracy*. San Francisco: Westview Press, 1992.
18. Clark, A. Kim, „Racial Ideologies and the Quest for National Development: Debating the Agrarian Problem in Ecuador (1930 - 50)“. *Journal of Latin American Studies*, 30 (2), 1998.
19. Cleary, Matthew R., „Democracy and Indigenous Rebellion in Latin America“. *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 9, 2000.
20. Davis, Diane E., „The Power of Distance: Re-Theorizing Social Movements in Latin America“. *Theory and Society*, 28, 1999.
21. De Castillo, Laureano, “Property Rights in Peasant Communities in Peru”, Colloque International “At the Frontier of Land Issues”, Montpellier, 2006.
22. De la Cadena, Marisol, „Reconstructing Race: Racism, Culture and Mestizaje in Latin America“. *NACLA: Report on the Americas*, No 6, 2001.
23. De la Peña, Guillermo, „Social and Cultural Policies Toward Indigenous Peoples: Perspectives from Latin America“. *Annual Review of Anthropology*, 34, 2005.
24. De Sousa Santos, Boaventura, “La reinención del Estado y el Estado plurinacional” OSAL, No 22, 2007.
25. Degregori, Carlos Iván, „Pueblos indígenas y democracia en América Latina“. Biblioteca Virtual de Ciencias Sociales, <www.cholonautas.edu.pe> [Žiūrèta: 2008 04 20].
26. Degregori, Carlos Iván, „Del mito *Inkkari* al Mito del Progreso: Poblaciones Andinas, Cultura e Identidad Nacional“. Perú: Instituto Constructor, 2001.
27. Eaton, Kent, „Backlash in Bolivia: Regional Autonomy as a Reaction against Indigenous Mobilization“. *Politics Society*, 35, 71, 2007.
28. Escobar, Arturo, „Culture, Economics, and Politics in Latin American Social Movements Theory and Reseach“. Knygoje Arturo Escobar, Sonia E. Alvarez (ed) *The*

- Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, Democracy*. San Francisco: Westview Press, 1992.
29. Fitzpatrick, Timothy, „Rearticulating Indigenous Identity: Evolving Notions of Citizenship and Ecuador’s Contemporary Indigenous Movement“, Honors Thesis, Boston College, 2004. <<http://dissertations.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=ashonors>>, [Žiūrėta: 2008 04 15]
30. Garcia Arganaras, Fernando, „Bolivia’s Transformist Revolution“. *Latin American Perspectives*, Vol 19, No. 2, 1992.
31. Gitlitz, John Stephen, „Impressions of the Peruvian Agrarian Reform“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 13, No.3/4, 1971.
32. Gossen, Gary H., „La Diáspora de San Juan Chamula: Los Indios en el Proyecto Nacional Mexicano“. Knygoje M.Gutiérrez Estévez *et al. De Palabra y Obra en el Nuevo Mundo: Encuentros interétnicos*, España: Siglo XXI, 1992.
33. Gray Molina, George, „Ethnic Politics in Bolivia: ‚Harmony of Inequalities‘ 1900 - 2000“, Crise Working Paper No. 15, February, 2007.
34. Ibarra, Hernán, „La Comunidad Campesino/Indígena Como Sujeto Socioterritorial“. *Internetinis žurnalas – Ecuador Debate*, No, 63. <<http://www.dlh.lahora.com.ec/paginas/debate/paginas/debate1295.htm>> [Žiūrėta: 2008 02 15]
35. Inter-American Development Bank Research Network, „Geography and Development in Bolivia: Migration, Urban and Industrial Concentration, Welfare and Convergence: 1950 - 1992“, 1999.
36. Jackson, Jean E., Kay B. Warren, „Indigenous Movements in Latin America, 1992 – 2004: Contraversies, Ironies, New Directions“. *Annual Review of Anthropology*, 34, 2005.
37. Jamieson, Ross W., „Colonialism, social archaeology and lo Andino: historical archaeology in the Andes“. *Historical Archaeology*, Vol 37 (3), 2005.
38. Jäuregui, Carlos, „Arielismo e Imaginario Indigenista en la Revolución Boliviana. *Sariri: Una Réplica A Ridó*“, *Revista de Critica Literaria Latinoamericana*, Año XXX, No 59, 2004.
39. Juliano, Dolores, „Expansión de fronteras sobre comunidades indígenas“. Knygoje Jesus Contreras (Ed.) *La Cara India, La Cruz del 92: Identidad étnica y movimientos indios*. Madrid: Talasa, 1992.
40. Kay, Cristóbal, Miguel Urioste, „Bolivia’s Unfinished Agrarian Reform: Rural Poverty and Development Policies“. ISS-UNDP Researcg Project, 2005.
41. Kjaer, Mette, et al, „Conceptualizing State Capacity“. Demstar Research Report, No 6. <www.demstar.dk/papers/ConceptualizingStateCapacity.pdf>. [Žiūrėta: 2007 10 15]

42. Korovkin, Tanya, „Reinventing The Communal Tradition: Indigenous Peoples, Civil Society and Democratization in Andean Ecuador“. *American Research Review*, Vol 36, No 3, 2001.
43. Korovkin, Tanya, „Indigenous Peasant Struggles and the Capitalist Modernization of Agriculture: Chimborazo, 1964 - 1991“. *Latin American Perspectives*, Vol. 24, No. 3, 1997.
44. Lavaud, Jean Pierre, „Un Aspecto de la Obra de Francois Bourricaud: Indios y Cholos del Perú“, *Hermés*, 11-12, 1992.
45. López Jiménez, Sinesio, „Democracia y participación indígena: el caso peruano“. Knygoje Fernando García (ed.) *Las sociedades interculturales: Un desafío para el siglo XXI*. Ecuador: FLACSO, 2000.
46. Lucero, José Antonio, „Locating the „Indian Problem“: Community, Nationality And Contradiction in Ecuadrodian Indigenous Politics“. *Latin American Perspectives*, 30(23), 2003.
47. Mabey, Donald J., *Colonial Latin America*, 80. Knygą galima rasti intetneto adresu: <historicaltextarchive.com> [Žiūrėta: 2008 02 17].
48. Mainwaring, Scott, „The Crisis of Representation in Andes“. *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 3, 2006.
49. Maíz, Ramón, „El Indigenismo Político en América Latina“. <http://www.usc.es/cipoad/PaxinaMaiz/index_archivos/page0002.html> [Žiūrėta 2007 10 23].
50. Mamani Condori, Carlos, „Pueblos y Organizaciones Indias en el Camino de la Descolonización: Genesis indígena“, 1. <<http://www.fjernenaboer.dk/index.php?PID=281>>, [Žiūrėta: 2008 04 20].
51. Mann, Michael, „The Crisis of the Latin American Nation - State“. Pranešimas konferencijoje „The Political Crisis and Internal Conflict in Colombia“, Bogotá, Balandžio 10-13, 2002. < <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/mann/colombia.pdf>>, [Žiūrėta: 2007 10 23].
52. Martínez V., Luciano, „Comunidades y Tierra en el Ecuador“. Internetinis žurnalas - Ecuador Debate No. 45, <<http://www.dlh.lahora.com.ec/paginas/debate/paginas/debate66.htm>>, [Žiūrėta: 2008 02 15].
53. Merrifield, Andy, „Henri Lefebvre: A Socialist in Space“. In Mike Crang, Nigel Thrift, (Ed.), *Thinking Space*. London&New York: Routledge, 2000.
54. Migdal, Joel S., *Strong Societies and Weak States: State – Society Relations ad State Capabilities in the Third World*. Princeton&New Yersey: Princeton University Press, 1988.
55. Mignolo, Walter D., *La Idea de América Latina: La Herida Colonial y la Opción Decolonial*, Barcelona: Gedisa, 2007.

56. Montoya, Rodrigo, „Changes in Rural Class Structure Under the Peruvian Agrarian Reform“. *Latin American Perspectives*, Vol. 5, No. 4, 1978.
57. O'Donnell, Guillermo, „On the State, Democratization and Some Conceptual Problems: A Latin American View With Glances at Some Post – Communist Countries“. Working Paper, 192, 1993. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/192.pdf>> [Žiūrēta: 2007 10 12].
58. O'Donnell, Guillermo, „Democracy, Law and Comparative Politics“. Working Paper, No 274, 2000. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/274.pdf>> [Žiūrēta: 2008 02 10] .
59. O'Donnell, Guillermo, „On The State, Democratization and Some Conceptual Problems (A Latin American View With Glances at some Post-Communis Countries)“, Working Paper 192, 1993. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/192.pdf>> [Žiūrēta: 2007 10 12].
60. O'Donnell – Morales, Margarita, „Establishing Boundaries: Indigenous Nationalization in Latin America“, *Journal of Politics&Society*, 2004.
61. Radcliffe, Sarah A , Sallie Westwood, *Remaking the Nation: Place, Identity and Politics in Latin America*, Routledge, 1996.
62. Ramón, Galo V., El regreso de los runas. Quito: Comunidec – Fundación Interamericana, 1993.
63. Rice, Roberta, Donna Lee Van Cott “The Emerging and Performnce of Indigenous Peoples' Parties in South America: A Subnational Statistical Analysis”, *Comparative Political Studies*, Vol 39, No. 6, 2006.
64. Rosengren, Dan, „Indigenous Peoples of the Andeas Countries: Cultural and political Aspects“. A Study Commissioned by SIDA, 2002.
65. Pérez Herrero, Pedro, *Historia de América Latina 1950-980*. Madrid: Síntesis, 2007.
66. Quijano, Anibal , “Coloniality of Power and Eurocentrismo in Latin America”. *International Sociology*, 15, 2000.
67. Quijano, Aníbal, „El „Movimiento indígena“ y las cuestiones pendientes en América Latina“, Virtuali Nacionalinio San Marcos universiteto biblioteka <http://sisbib.unmsm.edu.pe/BibVirtualData/publicaciones/san_marcos/n24_2006/a01.pdf> [Žiūrēta: 2008 02 15].
68. Quijano, Aníbal, *Dominación y Cultura: lo cholo y el conflicto cultural en Peru*. Lima: Mosca Azul, 1980.
69. Saideman, S.M., D.J. Lanoue, “Democratization, Political Institutions and Ethnic Conflict: A Pooled Time – Series Analysis, 1985 - 1998”. *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 1, 2002.

70. Seligmann, Linda J., „The Burden of Visions Admist Reform: Peasant Relations to Law in Peruvian Andes“. *American Ethnologist*, 20 (1), 1993.
71. Service, Elman R., „Indian-European Relations in Colonial Latin America“. *American Anthropologist, New Series*, Vol 57, No 3, 1955.
72. Skeldon, Ronald, „The Evolution of Migration Patterns During Urbanization in Peru“. *Geographical Review*, Vol. 67, No.4, 1977.
73. Skidmore, Thomas E, Peter H. Smith, *Modern Latin America*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
74. Skocpal, Theda, „Bringing the State Back In: Current Research“. In Ed. By Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpal, *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, 1996.
75. Smith, Carol A., "Indigenous Movements in Guatemala and Ecuador: Different Histories, Different Social Contexts, Different Strategies?" <www.clas.berkeley.edu:7001/Events/spring2004/03-15-04-smith/index.html>, [Žiūrēta: 2008 02 15].
76. Stavenhagen, Rudolfo, „Challenging the Nation – State in Latin America“. *Journal of International Affairs*, 45 (2), 1992.
77. Strobele – Gregor, Juliana, Bert Hoffman, Andrew Holmes, „From Indio to Mestizo...to Indio: New Indianist Movements in Bolivia“. *Latin American Perspective*, Vol. 21, No. 2., 1994.
78. Tapia, Luis, „Una reflexión sobre la idea de Estado plurinacional“. OSAL, Año VIII, N 22, Septiembre. < <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/osal/osal22/>>, [Žiūrēta: 2007 10 18].
79. Van Cott, Donna Lee, „Building Inclusive Democracies: Indigenous Peoples and Ethinc Minorities in Latin America“, *Democratization*, Vol. 12, No. 5, 2005.
80. Weil, Connie, „Migration among Landholdings by Bolivian Campesinos“. *Geographical Review*, Vol. 73, No. 2, 1983.
81. Weise Vargas, Crista, „Educación Superior y Poblaciones Indígenas en Bolivia“. IESALC – UNESCO, 2004.
82. Weiss, Wendy A., „The Social Organization of Property and Work: A Study of Migrants from the Rural Ecuadorian Sierra“. *American Ethnologist*, Vol.12, No.3, 1985.
83. Weston, Charles H., „An Ideology of Modernization: The Case of the Bolivian MNR“. *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 10, No. 1, 1968.
84. World Bank Report, *Inequality in Latin America and Caribbean: Breaking with History?* 2003, <<http://wbIn0018.worldbank.org/LAC/LAC.nsf/ECADocByUnid/4112F1114F594B4B85256DB3005DB262?Opendocument>> [Žiūrēta: 2008 02 15].

85. World Bank, „Bolivia – Poverty, Equity and Income: Selected Policies for Expanding Earning Opportunities for the Poor“. Economic Report, 1996 02 22.

86. Yashar, Deborah J., „Indigenous Politics and Democracy: Contesting Citizenship in Latin America“. Working Paper No. 238, 1997, 11. <<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/238.pdf>>, [Žiūrėta: 2007 10 15].

87. Yashar, Deborah J., Contesting Citizenship in Latin America: The Rise of Indigenous Movements and The Postliberal Challenge. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

88. Zamora, Leon, “Agrarian Protest and the Indian Movement in the Ecuadorian Highlands”. *Latin American Research Review*, Vol. 29, No.3, 1994.

Internetiniai šaltiniai:

- Nacionalinis Statistikos ir Suraušymo Institutas (Instituto Nacional de Estadística y Censos) - www.inec.gov.ec
- Nacionalinis Bolivijos Statistikos Institutas (Instituto Nacional de Estadística - Bolivia) - www.ine.gov.bo
- Nacionalinis Statistikos ir Informacijos Institutas (Instituto Nacional de Estadística e Información) - www.inei.gob.pe

SUMMARY

The State, Indian Communities and Social Movements in Latin America: Andean Region

At the end of the 20th century, after five hundred years of silence, we witness the surprising rise of indigenous movements in Latin America with the Chiapas in Mexico and the national movements of indigenous people both in Bolivia and in Ecuador. This process of politicization of ethnic identity in Latin America, manifested in the creation of ethnical parties, has lately attracted the attention of the academic society. The question arises why it was only at the end of the 20th century that the indigenous people of Latin America became important political and social protagonists.

The object of this master thesis is the rise of indigenous peoples in Latin America, particularly in the Andean region. The main question is which factors determine the rise of indigenous peoples and their becoming important social and political protagonists in this region. The goal of this thesis thus is to analyze the factors, which have determined both the rise of indigenous movements in Ecuador and Bolivia and the weakness of comparable movements in Peru.

The dominant theoretical model in the analysis of indigenous movements in Latin America is the model of political opportunity structure. According to this model the rise of a social movement is determined by two types of variables, namely structural and organizational ones. The favorable international context and changes in the political regime (structural variables) determine a more open political space where social movements can appear. For this purpose the existence of an organizational network and practice are necessary. According to this model, the (re)democratization at the end of the 20th century created a more open political system and shifted it to a neoliberal economical model, which worsened the economical situation and lead to the dissatisfaction of the region's marginal groups. The previous existence of networks of the church, the political left and other organizations in the rural zones helped to form the strong movements of indigenous people to express the discontent with the unfinished neoliberal reforms. Though this model answers the question *when* indigenous movements appear, it cannot answer the question *why* they arise. The model lacks both the historical perspective and the state variable.

The argument of this master thesis is that the state's formation process, which does not include the Indian communities and its cultural practices, increases the likelihood of the appearance of indigenous movements. In this work the state's formation process is understood as the complex variable of the state's geographical, institutional and cultural–ideological penetration.

On the way of finding the solution to the main problem additional questions arise: what type of relation exists between the state and indigenous communities (the geographical and institutional penetration of the state) and what place do these communities take within the national community (the cultural–ideological dimension)? In answering these questions the historical comparative analysis of Ecuador, Bolivia and Peru is conducted.

The main findings of the analysis show that until the middle of the 20th century the weak geographical and institutional penetration of the Andean states not only created state clientelism but also favorable conditions for maintaining cultural traditions and communal practices of indigenous communities. Even though this feature is important in the analysis of the rise of indigenous movements it is not sufficient for explaining *why* we can see the politicization of ethnical identity in Ecuador and Bolivia while there is silence in Peru. The analysis of the position of indigenous people in the national community shows that the decisive variable is the cultural dimension and the relation between Indian and national mestizo cultures. In Ecuador and Bolivia the contraposition between white people and Indian ones is maintained, while in the case of Peru the national political elite used the symbols of Indian culture which have become a part of the national symbols. Thus the distance between indigenous communities and the state is smaller in Peru. Here the indigenous communities feel like a part of the nation.

The variable of the state formation process is understood as a complex variable of geographical, institutional and cultural penetration. It has a bigger explanatory power in answering to the question why the indigenous people rise in some countries while in others they do not. It emphasizes not on the variable of the more open political system or the “political associational space”, but on the importance of the state variable and the historical perspective of Latin American development.

This model is recommended for other Latin American countries with significant indigenous population as well as for the analysis of the Afro-American population and its relation with the state in this region.